

Бэҗрэр
МЭММЭЛОВ

Гарабагын
бамэзэ
адамлары

1992

339

Бәјләр
МӘММӘДОВ

115

1152

Гарабагын
бамәзә
адамлары

(әдәби портретләр, ләтифәләр)

61521

АРХИВ

М. Ф. Ахундов адына
Азәрбәјстан Республикасы
КИТАПХАНАСЫ

БАҚЫ
[АЗЫЧЫ
1992

61130

Ш5(2=А3) + Ш6(2=А3)

С Аз2
М 52

Мәммәдов Б. А.

М 52 Гарабағын бамәзә адамлары (әдәби портрет-лер, ләтифәләр). Б., Язычы, 1992. 152 сәһ.

ISBN 5—560—00805—2

Зәнкин тәбиәтә, шанлы кечмишә малик олан Гарабаг торпағы мәшһур шаирләр, бәстәкарлар, ханәндәләрлә јанашы, һазырчаваб, бамәзә, мүдрик шәхсијјәтлә дә јетирмишдир.

Мүәллиф Пәнаһ ханын дөврүндән күнүмүзә гәдәр Гарабагдан чыхмыш бамәзә, зарафатчыл адамларын таләјиндән сөз ачмыш, онларын мәшһур дејимләрини, мәзәли әһвалат вә ләтифәләрини топлајыб гәләмә алмышдыр.

М 4702060201—81 73—дәг. 92
М—656—92

(Аз)2

© Язычы, 1992

РЕДАКТОРДАН

Көзләмәздим ки, филолокија емләри һәмизәди, педагог, стоматолог Бәјләр Мәммәдов дүнјасыны белә гәфил дәјишәчәк вә мән онун һаггында хатирә јазачам.

Бәјләр Ағалар оғлу Мәммәдов 1924-чү илдә Шуша шәһәриндә дүнјаја көз ачмышды, 15 феврал 1991-чи илдә исә Бакыда вәфат етди. Ону вәсијјәтинә көрә өз јурдунда дәфн еләдиләр.

Мән, Бәјләр мүәллимлә 1982-чи илдә таныш олмушдум. Ишләдијим «Јазычы» нәшријјаты онун «Хуршидбану Натәван» монографijasыны чапа һазырлајырды. Шаһидијәм ки, о, һәр кәлмәнин, ибарәнин, фактын үстүндә нечә әсирди. Јери кәлмишкән дејим ки, онун бу монографijasы Х. Натәван һаггында јазылмыш әсәрләр ичәрисиндә өз долғунлуғу, тарихи фактларын зәнкинлији, охунағлығы илә сечилән әсәрдир. Умумијјәтлә, Б. Мәммәдов шаирәнин әдәби ирсинә диггәтлә јанашырды вә Хуршидбану Натәванын «Әсәрләри» ахырынчы дәфә 1984-чү илдә онун тәртиби илә нәшр олунмушдур.

Бәјләр Мәммәдов өз имзасы илә охучунун көзүнү «габар» едәндәрдән дејилди. Аз-аз јазарды, амма јаздығы марагла гаршыланарды. Чүнки һәр јазысы тапынты иди. 1984-чү илдә «Әдәбијјат вә ичәсәнәт» гәзетиндә онун «Хуршидбану Натәванын шаир гоһумлары» сәрләвһәли марағлы бир мәғаләси чыхмышды. Мән о заман классик әдәбијјат вә фолклор редаксиясынын мүдири ишләјирдим. Бәјләр мүәллимә тәклиф етдим ки, јахшы олар бу мәғаләдә адыны чәкдијиниз шаирләрин әсәрләрини топлајасыңыз, киһаб һалында нәшр едәк. О, бу тәклифи разылыгла гаршылады. Бәјләр мүәллим дүз бир ил бу киһаб үчүн материал топлады вә тоглу 1989-чу илдә ишыг үзү көрдү. Бәјләр Мәммәдов «Натәванын шаир гоһумлары» киһабында илк дәфә Бәдирчаһан бәјим, Көвһәр аға, Фәтәли бәј һали, Мүсаһиб Кәһчәви, Ахунд Молла Аббас Чаваншир, Мирзә Мәммәдгулу һаким, Ханбикә вә башгалары һаггында долғун мәлу-мат вермиш, әсәрләриндән нүмунәләр кәтирмишдир.

Онун тәбиәтиндә бир рәссамлыг да варды. О, шәкли әлдә ол-мајан сәнәткарларын портретини ади гәләмлә вә сөзлә елә рәсм едирди ки, санки кечән јүзилликдә јашајыб јаратмыш Ағабәјим ағаны, Әбүлфәт хан Тутини, Көвһәр ағаны өз көзү илә көрмүшдү. Мәһз бунун нәтичәсидир ки, «Натәванын шаир гоһумлары» киһабынын рәссамы Азәр Әләкбәров рәсми әлдә олмајан шаирләрин портретини чанлы ишләјә билмишдир.

Бәјләр Мәммәдовун редаксиямыза һәр кәлиши бизим үчүн бајрам иди. Чүнки онун ширин, мәзәли сөһбәти үрәјимизи ачырды, нә-

сә тәзә бир сөз, фикир ешидирдик. О, тарихи шәхсијјәтләрин һәјатындан марағлы эпизодлар данышмағы чох севирди. Бәјләр мұәллим Гарабағын тарихини, ордан чыхмыш шаир вә әдибләрин, мусигичиләрин һәјатыны чох көзәл билирди. Сөһбәтләрини зәриф ләтифәләрлә, ибрәтли кәламлар, мә'налы бейтләрлә сүсләјәрди. Чүнки онун тәбиәтиндә јазычылығ, шаирлик хисләти варды. Јадымдадыр, «Улдуз» журналында «Әнга» адлы көзәл бир һекајә нәшр етдирмишди. Үрәји истәјәндә ше'рләр дә јазырды, амма һеч вахт чап етдирмирди.

О, бир дәфә нәшријјата кәләндә деди ки, јахшы бир китаб һазырлајырам. Сорудум ки, китаб нә барәдәдир? Деди ки, Гарабағдан чыхмыш бамәзә адамлар һағгында портрет очерклар јазырам, онларын ләтифәләрини топлајырам. Мән онун нијјәтини бәјәндијими сөјләдим вә хәши етдим ки, китабы битириб әјазмасыны нәшријјата тәгдим етсин.

Бәјләр мұәллим әһдинә садиг чыхды, тәзә китабынын әјазмасыны нәшријјата верди. Лакин мин тәәссүф ки, Бәјләр мұәллим гәфләтән вәфат етди. Бу да сәбәбсиз дејилди: о, Шушада доғулмушду, ушағлығы, кәнчилији орада кечмишди вә бирдән-бирә торпағ иддиасына дүшмүш ермәниләрин мин бир һоғгасына, јурдумузда төрәтдикләри вәһшиликләрә дөзә билмирди. Онун һәссас үрәји бу дәрдә таб кәтирмәди. Бәјләр мұәллимин јазмағ истәдији «Гырмызылар сәлтәнәтиндә» китабы бир истәк оларағ галды...

Биз «Гарабағын бамәзә адамлары» китабыны онсуз чапа һазырладығ. Китабын һәр сәһифәсиндә Бәјләр мұәллимин күләш сифәти чанланыр.

Халг арасында тарих боју чох һазырчаваб, зарафатчыл, бамәзә адамлар олмушдур вә таби ки, бу күн дә вардыр. Амма тәәссүфләр олсун ки, бу чүр шәхсләрин ләтифәләри, дејимләри вахтында топланыб чап едилмәдијүндән мұәллифләри дә унудулмушдур. Бу мә'нада мәрһум алимин «Гарабағын бамәзә адамлары» китабы тәгдир олунмалы бир ишдир. Шүбһә етмирик ки, охучулар бу китабы мәһәббәтлә гаршылајачағ, додағларына тәбәссүм гондугча мұәллифи разылығ һиссилә јад едәчәк, она рәһмәт охујачағлар.

УЗУНӨМҮРЛҮ КҮЛҮШ

Күлүш дә һава вә су гәдәр инсана лазымдыр. О, адамы һәр чүр ағыр әһвал-руһијјәнин тә'сириндән горујуб, күмраһ вә шух сахлајыр. Фәдакарлығ рәмзи, мәрдлик нүмунәси кими күлүш бајатыларымызда да өзүнүн мүдрик ифадәсини тапмышдыр:

*Әзизижәм, гәмдә күл,
Гәмдә даныш, гәмдә күл,
Шадлығда күлән көнүл
Мәрд икидсән, гәмдә күл!*

Һәр бир саһәдә олдуғу кими, ичтимаи күлүшүн, мүдрик ифадәләрин вә мезәли сөзләрин дә илк мұәллифи халгдыр. Халг гәдәр ичтимаи гүсурлара, мәнфи мејилләрә фәал тәнғиди мүнәсибәт бәсләјән, негатив һаллара гаршы сәрраст күлүшлә атәш ачан олмамышдыр. Јахшы дејибләр ки, өз нөгсанларыны көрән, дујан вә дејән халг јеткиндир. Бу сөзләри Азәрбајчан халгына да аид етмәк мүмкүндүр. Сағлам күлүш, өлдүрүчү тәнғид һәмишә Азәрбајчан халгынын әлиндә кәсәрли бир силаһа чеврилмиш, дар күндә е'тибарлы бир васитә кими онун һарајына чатмышдыр. Тарих боју залым шаһларын, султаныларын, зүлмкар ханларын вә пашаларын ишкәнчәсинә дөзмәјән бу чәфакеш халг, зоракылыға даим мәрдликлә мұғавимәт кәстәрмиш, Бәһлул Данәндә, Молла Нәсрәддин, Бабаји-Әмир кими сатирик сөз усталарынын дили илә өз дүшмәнләрини лаға гојуб күлмүшдүр.

Көзәл сәсдән, ше'рә, мусигијә еһтираслы һәвәсдән башға, тәбиәтин гарабағлылары бәхш етдији әзиз нәмәтләрдән бири дә дүшүндүрән күлүшдүр. Сағлам вә мә'налы күлүш мүсбәт бир һадисә кими та гәдимдән Гарабағ әһалисинин һәјатына, мәишәтинә дахил олмуш, ән'әнә һалында давам едәрәк камилләшмишдир. Гарабағын адамлары бир сыра мәһрумийјәтләрә дөзүб таб кәтирдикләри кими, үрәкдән күлмәји, шадланмағы, зәманәнин мәнфиликләринә тәнғиди нәзәрлә бахмағы да бачармышлар. Халгдан кәлән фикир әлванлығы, мезмун долғунлуғу вә ифадә тәрзи мүдрик, һазырчаваб вә бамәзә шәхсијјәтләрин јарадычылығына хүсуси тәрәвәт вә вүс'әт вермишдир. Бүтүнлүкдә көтүрсәк, гарабағлылары аид едилән бир сыра кејфијјәт вә мәзијјәтләр, онларын инчә руһа, јүксәк зөвгә, зәнкин сөз еһтијатына малик олдуғларына, зәриф јумордан, кәсәрли сатирадан јерли-

жериндә истифадә етмәк мәһарәти газандыгларына шүб-
һә јери галмыр.

Гарабағда күлүшүн мүхтәлиф нөв вә васитәләриндән истифадә едилмишдир. Оунун фәал вә бариз формаларындан бири дә вахты илә бурада хасијјәтинә, заһири әләмәтинә, пешәсинә, давранышына, ичтимаи-сосоиал вәзијјәтинә көрә ајры-ајры адамлара верилән ајамалар олмушдур. Мәсәлән: Пишик Рәһим, Нохуд Искәндәр, Саггал Гәһрәман, Тула Тағы, Чуру Фәрух, Чаһыл Аббас, Абырлы Әјјуб, Дәвә Садыг, Көшәк Аслан, Кар Нилал, Чин Сәлби, Хатынбәји Бәјим, Пендир Әләкбәр, Гәзет Мәләк, Шапытды Ханпәри, Кор Ханым, Гыр Исмајыл, Зыры Дадаш, Ешшәк Әлиш, Лары Сәфәр, Нүсхәбәнд Рүстәм, Чөрәкчи Ағалар вә с. ајама, ону дашыјан шәхс һаггында һәм үмуми мә'лумат вермиш, һәм дә ил-кин тәсәввүр јаратмышдыр. Гарабағда аз адам тапылар ки, онун ләгәби олмасын. Орада бир адамы өз ләгәби илә сораглашанда даһа асан вә тез тапмаг олур, нәинки ләгәбсиз. Бундан әләвә Гарабағда һәр кәси мәнсуб олдуғу тајфа, гәбилә вә нәсил адлары илә таныјырлар. Мәсәлән, «Ағгулаглар», «Дәлигојунлулар», «Баһарлылар», «Хајатлылар», «Һачыәмирлиләр», «Әфәтдиләр», «Вәјсәллиләр», «Хансәнәмлиләр» вә с.

Гарабағ чамаатынын нәинки ләгәбиндә, нитгиндә, мүкалимәсиндә, һәтта мүнасибәтиндә, һәрәкәтиндә дә јумор вә зарафат һисс олунур. Тарихи кечмишимиздән вә дејиләнләрдән мә'лумдур ки, ағыр зәһмәтдән сонра күлүш, зарафат, әјләнчә гарабағлыларын истираһәтинин мәзмунуну тәшкил етмишдир. Сатира илә јумор зәһмәт адамларында јүксәк емосија, сәфәрбәрлик доғурмуш, айлә үзвләринә фәрәһ вә нәш'ә кәтирмишдир. Онлар чөл ишләрини, әрзаг тәдарүкүнү көрүб гуртардыгдан сонра истираһәт вә әјләнчә үчүн мүвафиг вахт сечиб тәјјин етмишләр. Адәтән гарлы, човғунлу гыш ајлары гарабағлылар вә элверили сајылмышдыр. Гыш мөвсүмүндә ајры-ајры кәнд вә шәһәрләрдә, евләрдә тәшкил едилән јығынчалар (буна «Сиран» да дејилир), мәчлисләрә ашыглар ханәндәләр вә сазәндәләр дә'вәт олундуғу кими, бамәзә адамлар, мүдрик ағсаггаллар, зарафатчыллар да чағырылмышдыр. Һәтта милли бајрамларда, тој-дүјүнләрдә шәһәрлик мәчлисләриндә мәшһүр јумористләрин, һазырчавабларын јарышлары кечирилмиш, мүсабиғәдә үстүнлүк газананлара башга јерләрдә јарадылан дејишмәләр

дә, сөз күләшдирмәләриндә иштирак етмәк һүгуғу верилмишдир. Белә бир конкрет ичтимаи зәминдә дә пешәкар тәлхәкләр, сөзкүләшдирәнләр, һазырчаваблар дәстәси јетишиб мејдана кәлмишдир. Лотуоғлу Лоту Гулу, Харрат Гулу, Шәрбаф Қазым, Сәфи бәј, Алы Јүзбашы, Худу бәј, Абдал Гасым, Калба Ширин, Әбдүррәһим бәј, Кефли Чаббар вә с. беләләриндән олмушдур.

«Гарабағын бамәзә адамлары» китабы 1747-чи илдә әсасы гојулан ханлыгдан сонракы дөврү әһатә етдијиндән, онун башлыча мүндрәичәсини дә, о замандан индијәдәк бу әразидә јашајыб өмүр сүрән һазырчаваб, ити мүһакимәли адамларын, марағлы тарихи шәхсијјәтләрин һәјаты һаггында мүхтәсәр мә'лумат вә гојуб кетдикләри гијмәтли ирс тәшкил едир. Бу әдәби мираслар ичәрисиндә дөврүн типик, сәчијјәви һадисәләрини сәнәткарлыгла тәчәссүм етдирән вә ичтимаи мүһитин конкрет тәһлилини верән кичик һекајәләр, епизодлар вардыр. Умумијјәтлә, кениш халг күтләси ичәрисиндән чыхмыш Гарабағын бамәзә адамлары мүхтәлиф ичтимаи зүмрәләрә мәнсуб олуб, башга-башга пешәләрә јијәләнсәләр дә, әксәр һалларда онлары ејни мәгсәд вә амал бирләшдирмишдир. Бу да һагсызлыға бојун әјмәмәкдән, ичтимаи ејибләрин, лагәјдликләрин үзәриндән сүкутла кечмәмәкдән, һагга, әдаләтә рөвнәг вермәкдән ибарәт олмушдур. Һәјатда бу нөв али мәгсәд изләдикләри үчүн дә дәдә-бабаларымызын ширин ләһчәләри, дәјәрли кәламлары индијәдәк өз тәрәвәтини итирмәмиш, бәлкә дә јени гүввә кәсб едәрәк мүасирләшмишдир.

Гарабағын бамәзә адамларындан бәһс едән бу китабы илк аддым вә ја бир тәсадүф кими гаршыламаг дүзкүн олмаз. Она, даһа доғрусу, индијә гәдәр классикләримизин диггәтиндән јајынмајан вә јазычыларымызын әсәрләриндә аз-чоһ өз реал бәдин ин'икасына тапан мүһүм мәсәләнин ән'әнәви давамы кими бахыг лазымдыр. Азәрбајчан әдәбијјатынын көркәмли нүмајәндәләриндән Ә. Һагвердијев, Ч. Мәммәдгулузадә вә Ј. В. Чәмәнзәминли вахты илә Гарабағын маһир сөз, ләтифә усталары, дузлу-мәзәли ифадәләрин мүәллифләри һаггында да өз әсәрләриндә јери кәлдикчә ширин сөһбәт ачмыш, онларын бу күн дә мүасир охучуларымыза руһи гита верән ибәрәтли күлүшләринә, мә'налы мүкалимәләринә, фикир әлванлығы јарадан зарафатларына ајрыча сәһифәләр һәср етмишләр. Сон заманлар исә әдәбијјатшүнас профессор Камран Мәммәдов бөјүк сәнәткарларымызын бә-

дии-естетик вә тәрбијәви әһәмијјәт кәсб едән кәламларыны, мазәли мүсаһибәләрини, афоризмлә долу сөзләрини «Азәрбајчан јазычыларынын һәјатындан дәгигәләр» (Бақы, Кәнчлик, 1971) китабында топлајараг бир даһа бу мөвзуја гајытмышдыр. Китабы охудугча мәшһур сиваларын нәчиб орижинал сифәтләри, психоложи, мә'нәви вә фәрди кејфијјәтләри бир-биринин ардынча үзә чыхыр.

Шүбһә етмирик ки, Гарабағын мазәли, ширинсөһбәт адамлары илә танышлыг охучулары бир даһа халгымызын һәјаты, мәишәт вә тәфәккүр тәрзи илә јахынлашдырачаг, ајры-ајры дөврләр, тарихи шәхсијјәтләр, әламәтдар һадисәләр һаггында онда зәнкин тәсәввүр вә унутулмаз тәссүрат јарадачагдыр.

Үмумијјәтлә, узун илләр боју халг ичәрисиндән чыхмыш һазырчаваб адамлар, инчә јумор вә кәскин күләш саһибләри һаггында материал әлдә етмәк, онларын мүдрик кәламларыны, мазәли сөһбәтләрини мүхтәлиф мәнбәләрдән јығыб топламаг, групплашдырмаг вә ардычыл шәкилдә ишыгландырмаг аз әмәк тәләб етмәјир. Чүнки һәр бир тарихи шәхс һаггында ајрыча мә'лумат вермәк, онун јашадыгы дөврдән, мэдәни шәраитдән бәһс етмәк, һәм дә бунларын һамысына бәдии үмумиләшдирмә јолу илә јекун вурмаг лүзүму гаршыја чыхыр. Одур ки, китабда имкан даирәсиндә һәр бир параграфын, очерк вә изаһлы шәрһләрин јери диггәтлә өлчүлүб-бичилмиш, верилән мә'луматын чанлы вә һәјати чыхмасына, кәтирилән мисалларын ајдын, сәлис дилдә верилмәсинә чәһд көстәрилмиш, хроноложи гајдаја әмәл едилмишдир. Јери кәлмишкән хатырлатмалыјыг ки, китабын «гәһрәманларынын» әксәријјәти бу вахта гәдәр әлјазмаларында вә мәтбуатда ады чәкилмәјән адамлардыр. Јердә галан аз һиссәси исә бундан әввәлки әсәрләрдән бир сыра әла-вә вә дүзәлишләрлә көтүрүлмүшдүр. Шүбһә јохдур ки, зәнкин материаллар әсасында јазылмыш, узун илләрин бәһрәси олан бу китаб нәзәрдән гачырылмыш бә'зи деталлар, јаддан чыхмыш мәсәләләр онун кәләчәк нәшриндә өз уғурлу һәллини тапачаг, гаршыја чыхан нөгсәт вә зәиф чәһәтләр исә арадан галдырылачагдыр.

БӘЛЛӘР МӘММӘДОВ

ЛОТУ ГУЛУ

«Лоту» сөзү халг арасында ики мә'нада ишләнир. Мәнфи вә мүсбәт мә'нада. Бир вар ки, зијанкар, чохбилмиш, јаланчы вә кәләкбаз лоту; бир дә вар дүнја гәмини вечинә алмајан сөхавәтли, кефчил, зарафатчыл вә һеч кимә әзијјәт вермәјән лоту. Чәмијјәт ичәрисиндә икинчи група мәнсуб лотулар еһтирам вә һүсн-рәғбәтлә гаршыланырлар. Ел мәсәлләриндә дә белә лотулара јахын олмаг мәсләһәт көрүлүр:

*Кетдин көрдүн молла — башын кәс, бәдәнин тулла,
Кетдин көрдүн лоту — јанында бир гәдәр оту.*

Јә'ни молланын башындакы биликләрлә фајдалан, јери кәләндә дә лотунун зәнкин тәчрүбәсиндән, дүнја-көрүшүндән истифадә еләмәји бачар. Бах, јерли чамаат да лоту ләгәбини Гулуја верәндә мәһз бу мүсбәт кејфијјәтләри нәзәрдә тутмушду.

Гулу тәхминән XVIII әсрин әввәлләриндә Ағдамын мәшһур Күлаблы кәндиндә јохсул бир аиләдә дүнјаја кәлмиш, јетмиш јаша гәдәр өмүр сүрмүшдүр. О, әввәлләр мешәдән одун јығыб сатмагла мәшғул олмуш, сонралар Гарабағ ханлығынын әсасыны гојан Пәнаһәли ханын сарајында хидмәтә кирмишдир. Дејиләнләрә көрә ортабојлу, хошсифәт, гочаг, ағыллы вә чәсарәтли бир кәнч олан Гулу бүтүн һејванларын, гушларын сәсини тәглид етмәкдә, адамлары јамсыламагда, чүрбәчүр акробатик ојунлар чыхармагда маһир имиш. Илк дәфә мәрһум јазычы Ј. В. Чәмәнзәмнли өз әсәрләриндән би-

риндэ онун адыны мөһөббәтлэ чэкмиш вә дөврүн һазыр-чаваб, зарафатчыл адамларындан бири олдуғуну сөйләмишдир. Гулу бош вахтларыны доғма кәндинин тој-бајрамларында кечирмиш, бамәзә сөһбәтләрлә һәмјерлиләрини әјләндирмишдир. Одур ки, ел-обада чамааты марағлы чыхышлары, ләззәтли сөһбәтләри илә әјләндирән бир адам көрәндә дејәрмишләр: «Лап Лоту Гулунун ојунуну чыхарыр».

Тәсадүфән, бир күн хан овдан гајыдаркән Күлаблыда гәрибә бир јығынчаға раст кәлир. Јахынлашыб көрүр ки, бир нәфәр кәнч мејданда ону эһатәјә алан кәнд чамааты илә гызғын сөһбәтә, мүбаһисәјә киришәрәк, онлары каһ күлдүрүр, каһ да дүшүнмәјә вадар едир. Хан јахынлашыб ондан сорушур:

— Кимсән, нәкарәсән?

— Гулујам, хан сағ олсун, пешәм одун сатмағ, мәшғулијјәтим исә сөз күләшдирмәкдир.

— Бундан газанчын нәдир?

— Һәм баш кирләјирәм, һәм дә чамаатын кефини ачырам.

— Бәс сәнин кефини ким ачыр?

— Һәмишә иши тәрсинә көрән чамаат.

— Мәсәлән?

— Хәстәјә молла лазым оlanda чамаат һәким чағырыр, һәким лазым кәлдикдә молла. Чамаат фајдалы ишдән гачыр, кәрәксиз шејдән бәрк-бәрк јапышыр; гышда јај, јајда исә гыш арзулајыр. Мән дә онун бу ахмағлыгына күлүрәм.

— Елә исә мәни күлдүр көрүм!

Гулу нә гәдәр ојунлар чыхарыр, мајаллаг ашыр, мүдрик сөзләр сөйләјир, һејванлары тәглид едирсә дә хан күлмүр ки, күлмүр. Ахырда элачы кәсилиб хана јахынлашыр вә онун гулағына нә дејирсә, хан өзүнү сахлаја билмәјиб күлмәјә башлајыр. О күндән дә Пәнаһәли ханын дәвәти илә Лоту Гулу сарајда тәлхәк вәзифәсини тутур.

Бир күн Лоту Гулудан хәбәр алырлар:
— Атын, итин вә адамын ахмағыны нечә танымағ олар?

Гулу чавабында дејир:

— Атын ахмағы јорға олар, итин ахмағы тула, адамын ахмағы исә пәһләван.

Суал верирләр ки, адамлар сәни көрән кими башына топлашырлар. Бунун сирри нәдәдир?

Гулу тезчә чаваб верир:

— Милчәкләр бал көрәндә үзәринә јығылан кими, чамааты да чәлб едән мәним ширин сөһбәтләримдир.

БАДЫМЧАН ДОЛМАСЫ

Бир дөфә Пәнаһәли хан узағ сәфәрә чыхаркән, Гулуну да өзү илә көтүрүр. Јолда онлар бәрк јорулдуғларындан атлары отлуға өтүрүр, өзләри исә ағач кәлкәсиндә динчәлирләр. Истираһәтдән сонра хан бәрк ачдығыны һисс едәрәк үзүнү Лоту Гулуја тутуб кинајә илә сорушур:

— Ај Гулу, бу чүр истираһәтдән сонра, бир бадымчан долмасы, өзү дә сарымсағлы гатыгла олсајды јејәрдинми?

Гулу билир ки, хан ону долајыр, бу дүзүн ортасында онлара сарымсағ-гатыгла долма верән олмајачағ. Одур ки, ханын суалына белә чаваб верир:

— Хан сағ олсун, мән бадымчана гуллуғ етмирәм, сиңзә хидмәт көстәрирәм. Нә јејәчәјиннизи өзүнүз јахшы биләрсиниз.

ӘРДӘБИЛЛИ ТАЧИРИН ӘВВАЛАТЫ

Лоту Гулу ханын бүтүн данышығ вә һәрәкәтләрини елә тәглид едирди ки, көрән дејәрди, бәс елә бу Пәнаһ ханын өзүдүр ки, вар. Бир күн сараја јахын олан адамлардан бири Гулуја јахынлашыб Әрдәбилдән кәлмиш варлы бир тачирин Пәнаһ ханы шәхсән көрүб, она гижмәтли төһфә бағышламағ фикриндә олдуғуну сөйләјир.

Тәрс кими хан да о күн шәһәрдә олмур. Бу адам да тачири сараја дә'вәт едиб ханла көрүшдүрәчәјинә сөз верир. Бу сәбәбдән дә Гулуну дилә тутуб, јола кәтирмәјә чалышыр ки, һәдијјәләр әлдән чыхмамаг үчүн бир нечә саатлыга ханы әвәз етсин. Әввәлчә Гулу нәм-нүм еләјир ки, хан билиб онун дәрисинә саман тәпәр. Јалныз досту бүтүн мәс'улијјәти бојнуна көтүрдүкдән сонра Гулу разылыг верир. Бәли, о күн дүшүнүлән кәләк баш тутур. Гулу ханын ролуну мүвәффәгијјәтлә ојнајыб әрдәбилли тачири там инандырыр. Тачир кәтирдији гијмәтли Хорасан күркүнү күмүш тогга вә хәнчәрлә бирликдә она бағышлајыр. Һәлә үстәлик, хәзинәдарын бурада олмадығыны бәһанә кәтириб, Гулу тачирдән јүз манат да борч алыр.

Хан шәһәрә гајыдандан сонра Гулу әһвалаты она олдуғу кими сөјләјиб, сәһв иш тутдуғу үчүн үзр истәјир. Пәнаһ хан Гулуну диггәтлә динләјәндән сонра әһвалыны дәјишмәдән:

— О ахмаг ки, тәлхәклә хана фәрг гоја билмәјиб, онун малы да, пулу да һалалдыр, — дејир.

ТАЛЫБ ХАН ЧАВАНШИР

XVIII әсрин икинчи јарысында Гарабағын танынмыш мәзәли вә мараглы адамлары сырасында Талыб хан да өзүнәмәхсус јер тутур. О, Гарабаг ханлығынын әсасыны гојан Пәнаһәли ханын кичик оғлу, Ибраһимхәлил ханын гардашыдыр. Мүасирләринин дедијинә көрә, бәдәнчә сағлам, ири көвдәли, пәһләван чүссәли, хасијјәтчә шән әһвал-руһијјәли бир шәхс олан Талыб хан, идарә етдији бир пара кәндин, әкин јерләринин кәлири һесабына раһат, гајғысыз һәјат сүрмүшдүр. Башы һәмишә ова, кеф мәчлисләринә вә әјләнчәләрә гарышдығындан о, тәсәррүфат ишләри илә мәшғул олмага вахт тапмаз, табелијиндә олан кәндләрин тәлеји илә аз марагланармыш. Лаубалы вә садә һәјат кечирмәји һәр шејдән үстүн тутан хан, өмрүнүн сонунга гәдәр сарај дәбдәбәсиндән узаг олмушдүр. Онун вәфат или тәхминән XVIII јүзиллијин сонларына тәсадүф едир. Бә'зи јазылы мәнбәләрдә, тәзкирәләрдә Талыб ханын «Бәһлул сајағы бир тәбиәтә» малик олдуғу, рәһмдилликдә, сәхавәтдә зәманә-

синин зүлмкар мүлкәдарларындан сечилдији көстәрилмишдир. Баһарлынын «Гарабаг әһвалатлары» китабында онун һәјатындан мараглы эпизодлар, бамәзә сөһбәтләриндән, күлмәли һәрәкәтләриндән нүмунәләр верилмишдир.

БИР ИСТӘКАН СУ

Бир күн Талыб хан јахын адамлары илә бирликдә ова чыхыр, чохла гырговул, турач вә кәклик вурдугдан сонра обаја гајыдыр. О, нөкәрләрә, хидмәтчиләрә тапшырыр ки, овланмыш гушлары кабаб етмәк үчүн һазырласынлар вә онун ишарәси илә бишириб сүфрәјә кәтирсинләр. Бу вахт ханын башы о гәдәр ширин сөһбәтә, зарафата гарышыр ки, ов да, кабаб да јаддан чыхыр. Нәһәјәт, достларына бәрк јорулдуғуну, динчәлмәк истәдијини билдириб, јатаг отағына чәкилир. Бәли, хидмәтчиләр һәр шеји һазыр едиб, көзләјирләр ки, хан көстәриш версин. Амма бир саат кечир хандан хәбәр чыхмыр, ики саат өтүр, кабабы сүфрәјә кәтирмәк ишарәси верән олмур. Бир дә бахыб көрүрләр ки, һамы дағылышыб, хан да јатаг отағында хорулдајыр. Нөкәр вә хидмәтчиләр фүрсәтдән истифадә едәрәк кабабы јејирләр.

Ики саатдан сонра хан јухудан ојаныр вә хидмәтчини чағырыб сорушур ки, бәс кабаб нечә олду? Хидмәтчи дә ханын јаддашынын зәиф олдуғуну јахшы билдији үчүн фикирләшмәдән белә чаваб верир:

— Хан сағ олсун, нә кабаб? Кабабы бајаг гонағларынла бәрабәр јемәдинизми?!

Хидмәтчинин сөзүнә бәраәт газандырмагдан башга, өзкә бир чарәси галмајан хан:

— Дејирәм ахы, нијә белә бәрк сусамышам?! Онда мәнә бир истәкан сәрин су кәтир, ичим, — дејә она мүрачиәт едир.

МӘН ДӘ ОНЛАРЫН СӨЗҮНӘ ГУЛАГ АСМЫРАМ

Һәрдән Талыб ханын јанына кәлән әзиз гонағлар, белә бир гејри-ади вәзијјәтин шаһиди олурлар ки, нөкәрләр, хидмәтчиләр ев саһибинин әмрләрини гулагардына вурвр, көстәришләрини јарытмаз јеринә јетирир, бә'зән дә ичра етмәкдән бојун гачырырлар. Гонағлардан бири бу һал илә барыша билмәјиб, хандан хәбәр алыр:

— Ај Талыб хан аға, сиздә бу нә гајдадыр, нөкәр-наибләрин һеч сәнин бујурдугларына әһәмијјәт вермир, сөзүнә гулаг асмырлар?

Хан зәррәчә әһвалыны позмадан гонаға дејир:

— Чәһәннәмә гулаг ассынлар, һеч мән дә онларын сөзүнә бахмырам.

КӘНД ЧАПМАГ ТӘЛИМИ

Кечәнин бир јарысы Талыб ханын табечилијиндә олан кәндләрдән бири гәфләрән һүчума мә'руз галыр. Сәсдән, чығыртыдан аз гала гулаг тутулур, кәнд чамааты арасына чахнашма, вәлвәлә дүшүр. Намы јарычылпаг, јарыјухулу һалда чөлә чыхыр көрсүн ки, нә бәла үз вериб. Лакин һеч бир шеј анламаг мүмкүн олмур. Нәһәјәт, һәј-күј кәсиләндән сонра ајдынлашыр ки, кәндә сохуланлар Талыб ханын дәстәсидир. Кәнд әһлиндән бир нәфәр чәсарәт едиб е'тиразыны билдирәндә ки, ахы хан өзкә кәндләри гојуб, өз кәндиңә нијә һүчум едир? Ханын јавәри онун сөзүнү ағзында гојуб, амиранә шәкилдә гышгырыр:

— Кәс, хан, кәнд чапмаг гајдасы өјрәнир!

ХАНЫН БАШМАГЛАРЫ

Һафизәсиз олдуғундан Талыб хан тез-тез башмагларыны кејмәји унудур, бә'зән чашыб чорабла кетмәли олурду. Бир дәфә дә о, зијәфәтдән гајыдаркән башмагларынын ајағында олмадығыны көрүр. Сәһәр адам кәндәриб башмагларыны истәдикдә ев јијәси анд-аман едир ки, хан башмагсыз кәлмишди. Хан чох фикирләшир, амма башмаглары һарада гојдуғуну јадына сала билмир. Бу һәјда хатынбәји кәлиб хана хәбәр верир ки, сәнин башмагларынын үстүндә арвадларын арасында дава-далаш дүшүб. Хан дәрһал анлајыр ки, сыраға күн башмаглары һәрәмханада гојуб кәлиб. О, һөвләк һәрәмханаја гачыб көрүр ки, арвадлар һәрәси башмағын бир тајыны әлиңә алыб учадан гышгырыр. Бири әсәби һалда дејир: «Хан кечә мәним гонағым олуб», дикәри исә исрар едир ки: «Хејр, јалан дејирсән, ләчәр, хан мәним јаныма

кәлмишди»: Талыб хан ханымларын икисинин дә кәндүнү алыб барышдырдыгдан сонра, башмагларыны кејиб кетмәк истәјәндә, арвадлар сорушурлар ки, хан онларын һансыны даһа чох истәјир. Хан билмир бу суала нечә чаваб версин ки, арвадларын икиси дә разы галсын. Она көрә дә гашгабағыны төкүб јарычидди, јарызарафат дејир:

— Сиз буну башмагларымдан сорушсајдыңыз, даһа јахшы оларды. Чүнки мәндән артыг онлара инанырсыңыз.

БОЈАТ ДОЛМА

Талыб хан чох бәдхәрч вә вар-дөвләт гәдри билмәјән имиш. Арвады һәмишә ону данлајыр ки, хәрчләдији гызыллардан гәнаәт едиб бир гәдәр дә дар күнә сахласын. Бир дәфә дә араларында белә сөһбәт кәдәндә хан арвадына дејир:

— Ај арвад, мәним бојат гызылдан һеч хошум кәлмир. Она көрә дә сахламаға һәвәсим јохдур.

Арвад исә она хатырладыр:

— Бәс елә исә онда нијә һәмишә долманын бојатыны јејирсән?

Хан чавабында:

— Чүнки о долмадыр, гызыл дејил, гызылы да јемәк олмаз, — дејәрәк, сөһбәтә јекун вурур.

МОЛЛА ПӘНАҺ ВАГИФ

(1717—1797)

Мүнәввәр шәхсијјәтләрдән олан Молла Пәнаһ Вағиф саф вә гәмиз дағ чешмәсини хатырладан поезијасы илә Азәрбајҗан мәдәнијјәти тарихинә шанлы сәһифә ачмыш, јени реалист ше'р мәктәбинин баниси кими өз адыны әбәдиләшдирмишдир. О, һәм дә бир дөвләт хадими, инсан мә'нәвијјатынын, һәјат сирләринин билчиси, алим-мүтәфәккир кими тарихин салнамәсинә дахил олмушдур. Онун ше'рләриндә XVIII әсрин зөвгү, руһу ачыгајдын дујулмагда, халг һәјатынын, тәфәккүр тәрзинин

вә мүдриклијинин бир парчасы јашамагдадыр. Халг дилинин гүдрәтли имканларындан, сөз сәнәтинин е'чазкар күчүндән бәһрәләнәрәк јаратдығы инсан образларына көрә, Вагифи чанлы портретләр устасы да адландырмаг олар.

Вагиф Газак маһалынын Гыраг салаһлы кәндиндә анадан олса да, өмрүнүн ән мәһсулдар вә долғун чағларыны Гарабагда кечирмиш, бүтүн гүввә вә бачарығыны онун тәрәггисинә вә сәадәтинә сәрф етмишдир. Шаирин һәјат вә јарадычылығы кениш миғјасда ишыгландырылса да һәлә дәгиг өјрәнилмәмиш, һәјатына, бәдии ирсинә аид бир сыра деталлар, тәдгигат объектиндән јайынан, көлкәдә галан тәрәфләр лазымынча ишыгландырылмамышдыр.

Көркәмли сөз устасы вә дөвләт хадими Молла Пәнаһ Вагифин һәјатына даир мәтбуатда илк сөзү онун пәрәстишкары М. Ф. Ахундов демишдир. 1855-чи илдә о, «Гафгаз» гәзетинә эләвә олараг бурахылан «Зурна» алманакынын 151—152-чи сәһифәләриндә шаирин тәрчүмеји-һалына гыса нәзәр салмыш вә онун Күрчүстан валиси II Ираклијә һәср етдији «Ачыгбашда әкәр олса бир дилбәр» адлы гошмасыны рус дилинә тәрчүмәси илә бәрабәр дәрч етдирмишдир. Бундан сонра Вагиф ирсинин өјрәнилмәсинә мараг артмыш, о чүмләдән мәшһур шәргшүнас-алим вә журналист А. П. Берженин диггәтини чәлб етмишдир. О, 1867-чи илдә Лејпсигдә чапдан чыхардығы «Мәчмүеји-әш'ари-шүәра-је Азәрбајчан» китабында Вагиф һаггындакы мә'луматы бир гәдәр дә дәринләшдирмишдир. 1868-чи илдә «Гафгаз» гәзетинин 3-чү нөмрәсиндә А. П. Берже тәрәфиндән Вагифин илк елми биографијасы верилмишдир ки, бурада да шаирин 1717-чи илдә анадан олдуғу, ушаглыг илләрини атасынын евиндә кечирдији, сонра Кәнчәјә кәләрәк тәһсилени баша вурдуғу вә бир мүддәт һәјатыны мәктәбдарлыға сәрф етдији көстәрилир. Тәрчүмеји-һалда Вагифин Ибраһим-хәлил ханын һакимијјәти дөврүндә Шушаја кәләрәк мәктәб ачмасы, бир вахт сараја чәлб олунараг ханын вәзири дәрәчәсинә гәдәр јүксәлмәси мәсәләсинә тохунулур. Мә'хәзләрдә онун астрономија елминә дәриндән бәләд олдуғу, Ајын, Күнәшин тутулмасыны, зәлзәлә баш вермәсини габагчадан тәјин етдији, мисилсиз ме'мар, иншаатчы кими формалашмасы һаггында да мә'лумат верилер. Бир нечә мәнбәләрдән алынған хәбәрләрә көрә, Гарабаг ханлығынын бејнәлхалг аләмдә танынмасында

вә чичәкләнәрәк тәрәгги етмәсиндә Вагифин дә хусуси ролу вә хидмәти олмушдур. О, бир сыра јүрүшләрдә, мүдафиә тәдбирләриндә шәхсән иштирак етмиш, елин дәрдинә галмыш, чәтин күнләрдә дост-танышларынын гајғысыны чәкмишдир.

Тарихчиләрин гејд етдији кими 1797-чи илдә Иран һөкмдары Аға Мәһәммәд шаһ Гачар өз гошуну илә Гарабағы ишғал едәркән Вагифи тутуб зиндана салмыш вә башыны бәдәниндән ајырачағына сөз вермишди. Һәмин кечә шаһа суи-гәсд едилдијиндән шаир өлүм пәнчәсиндән гуртармышды. Лакин сонрадан һакимијјәти элә алан Мәһәммәд бәј Чаваншир тәрәфиндән оғлу илә бәрабәр гәтлә јетирилмишдир. Вахты илә 149 јашлы шушалы Кәрбәләјы Исмајыл Шәфијев шаирлә бир дөврдә јашамыш атасынын хатирәсинә әсәсланараг Вагифин өлүм сәһнәсини белә тәсвир едирди: «Атам Вагифи көрмүшдү. Онун дедијинә көрә, шаир узунбојлу, чантараг, гывырымсачлы, гарајаныз бир киши олмушдур. О, әјнинә гызылла ишләнмиш хиргә кејәр, башына Бухара дәрисиндән шиш папаг гојармыш. Гачарын мәһвиндән сонра Гарабагда гарышыглыг олдуғундан Мәһәммәд бәј фүрсәт тапыб Вагифи арадан көтүрмәјә чалышмышды. Чәлладлар Молла Пәнаһы кечә Чыдыр дүзүнә өлдүрмәјә кәтирәндә әтрафа зүлмәт гаранлығы чәкмишдү. Ара-сыра итләрин улашмасы ешидиллирди. Индики кими јадымдадыр: шејхи гәтлә јетирәндә елә бәркдән бир нә'рә чәкди ки, јер-көј титрәди. Ата илә оғлу шәһадәтә јетириләндән сонра Ај күскүн-күскүн булудларын арасындан көрүнмәјә башлады. Мејитләр бир кечә орталыгда галды. Сәһәрсис шаирлә оғлуна Гур'ан охујуб орадача басдырдылар». Демә, Вагифи өлдүрән заман чибиндән дүшән бир кағызы да Исмајыл кишинин атасы әшјаји-дәлил кими көтүрүб сахламыш, вәфатына јахын јадикар олараг оғлуна вермишдир*.

Вагифин ел арасында кәзән бамәзә сөһбәтләри, ширин кәламлары барәдә јазычы Ј. В. Чәмәнзәмнинли, әдәбијјатшүнас К. Мәммәдов јери кәлдикчә өз әсәрләриндә бәһс етмиш вә китабларында ајрыча сәһифә ајырмыш-

* Шуша сакини 68 јашлы Нәриман Бәһбуд оғлу Ибраһимов өз хатирәсиндә дејир ки, 1942-чи илин јазында С. Вурғун Бүләбүл илә бәрабәр Шушаја кәләндә Кәрбәләјы Исмајыл атасындан галан бу јадикары С. Вурғуна бағышламышды. Кағыз, онун дедијинә көрә, Шушанын хәритәси имиш.

лар. Һәм ин эпизодлардан бә'зиси охучулара җахшы мә'лум олдуғундан бир даһа бурада тәкрар етмәҗә еһтиҗач дуҗмадыг.

Кәлин әввәлчә «Һәр охуҗан Молла Пәһаһ, һәр гатырчы Мурад олмаз» халг ифадәсинин җаранма тарихи вә шәраити илә таныш олаг.

ҺӘР ОХУҖАН

Вагифи Гарабағда көзү көтүрмәҗәнләр, онун пахыллыгыны чәкәнләр дә аз деҗилди. Чүнки о, әсил-нәсәби, малы, мүлкү олмаҗа-олмаҗа вәзирлик мәртәбәсинә галхмыш, һәм дә надан вә бачарыгсыз нүчәбаларын сараҗа аҗаг ачмасына җол вермәмишди. Буна көрә дә дүшмәнләри онун һәр аддымыны изләҗиб, ел арасындакы нүфузуну тырмаға чалышмышдылар.

Бир дәфә ханлыг нәслә мәнсуб олан бир шәхс бөҗүк мәсчиддә Вагиф үчүн аҗрылмыш һүчрәҗә сохулуб намаз гылмаға тәшәббүс көстәрәндә, хидмәтчи ону сахлаҗыб, бу җерин вәзирә мәхсус олдуғуну сөҗләҗир. Лакин бу адам хидмәтчинин е'тиразына әһәмиҗәт вермәҗиб өзүнү ичәри салмаға чалышыр. Хидмәтчи: — Аҗ аға, баша дүшүн, бу җерин саһиби вар, — деҗә, ону ичәри бурахмыш.

Шәхс суал едир: — Сөҗлә, о, вәзир олдуғу үчүнмү белә чанфәшанлыг көстәрирсән?

Хидмәтчи: — Инди нә етмәк олар? Һәр кәсә бир шеҗ нәсиб оlanda, онун паҗына да вәзирлик дүшүб, — чавабыны верир.

Шәхс: — О вәзирдирсә, мән дә ханам, — деҗә ловғаландыгда, хидмәтчи саҗмазҗана сөҗләҗир: — Аға, ад инсаны учалтмыш, инсан ады учалдыр.

Шәхс: — Сән онун елминә ишарә вурурсанса, бәлкә дә мән ондан чох охумушам, — деҗир. Хидмәтчи сәбр едә билмәҗәрәк, сөзүн чавабыны ашағыдакы мәнтиглә тамамлаҗыр:

— Үзр истәҗирәм, аға, ахы һәр охуҗан да Молла Пәһаһ олмур!

Мүбаһисәҗә кәнардан гулаг асанларын һамысы бу сөзү тәгдир едид алгышлаҗырлар. Елә о вахтдан да һәм ин кәлам җаддашлара көчүб галмагдадыр.

ГАТЫРЧЫ МУРАДЫН ҺЕКАЈӘТИ

Мурад адлы чаван бир гатырчы узун мүддәт Ибраһим ханын гапысында сәдагәтлә хидмәт едирди. Ишбачаран, каракәлән адам олдуғу үчүн сараҗда һамы ону таныҗыр вә хәтрини әзиз тутурду. Мурадын пешәси дәҗирмана дән апармагдан, үҗүдүлмүш буғданы гатыра җүкләҗиб кәтирмәкдән вә бир дә кәһриздән тулугла су дашымагдан ибарәт иди. Бир дәфә ахшамүстү Ибраһим хан тәсадүфән һәҗәтә ениб, гыш азугәси илә одун еһтиҗатыны нәзәрдән кечирәркән, төвлә гапысынын ачыг олдуғуну, Мурадын гатырынын да кәнарда бағланыб ширинширин гуру от җедиҗини көрүб марагланыр. Ичәри кирәндә хан көрүр ки, Мурад чухасыны гатырын җатдығы җерә сәриб, архасы үстә онун үзәриндән о тәрәф-бу тәрәфә чеврикир. Сонра да бәдәнини инчидән хырда дашлары, кәсәкләри чуханын алтындан көтүрүб кәнара атыр. Бу минвал илә Мурад бир нечә дәфә чуханын үзәриндә узаныб еҗни һәрәкәтләри тәкрар едир. Әввәлчә хан фикирләшир ки, җәгин гатырчынын башына һава кәлиб. Артыг көзләмәҗиб ондан сорушур:

— Аҗә Мурад, бу нә оҗундур чыхарырсән?

Һеч нәдән хәбәри олмаҗан Мурад, бу сәсдән диксиниб архаҗа бахдыгда ханы көрчәк өзүнү итирир. Һөвләк аҗаға дуруб тә'зим етдикдән сонра, итаәткар бир утанчагыла деҗир:

— Хан сағ олсун, бағышлаҗын, оҗун чыхармышам, гатырын җатдығы җери раһатлаҗырам ки, җумшаг олсун. Бир дә дилсиз-ағылсыз, зәһмәткеш һеҗвандыр, гоҗ кечә җанҗәрсини даш-кәсәк әзмәсин.

Мурадын гаҗгыкешлиҗини, сәлигә-саһманыны хан җахшы билирди. Амма онун бу дәрәчәдә һәссас вә шәфгәтли олдуғундан хәбәрсиз иди. Гатырчынын чавабы да хана хош кәлмишди. Одур ки, Мурады меһрибан нәзәрләрлә сөзүб сөҗләҗир:

— Аҗ Мурад, бу ганачаг, мә'рифәт ки, сәндә вар, сән гатырчылыға җох, лап бәҗлик дәрәчәсинә лаҗигсән, рәңҗәт дә сәндән һәмишә разы галар.

Хан ертәси күн Мурада бәҗлик рүтбәси верилмәси һаггында фәрманы имзалаҗыб, индики «Мурадбәҗли» торпагыны да она бағышлаҗыр*. Ибраһим ханын бу сәхавәти һамыда гибтә доғурур. Сонрадан чохлары Мура-

* Мурадбәҗли Ағдама битишик бир кәнддир.

ды тәглид едиб ханын мәрһәмәтини газанмаға чәлд көс-тәрсәләр дә, халг арасында беләләринә күлүб демшдиләр: «Һәр гатырчы Мурад олмаз».

АДАМ КӨНДӘРИН АПАРСЫН

Аға Мәһәммәд шаһ Гачар Шушанын мұһасирәси заманы хана мәктүб јазараг, она бир ат көндәрилмәсини тәләб едир. Лакин белә шәрт гојур ки, бу ат нә кәһәр, нә күрән нә сәмәнд, нә гара, нә ағ—јә'ни һеч бир рәнкдә олмасын.

Ибраһим хан, Вагифи чағырыб, бу мәктүба лајигли чаваб јазмағы она һәвалә едир. Вагиф дәрһал Аға Мәһәммәд шаһа белә чаваб јазыр: «Истәдијиниз ат, хан төвләсиндә һазырдыр. Адам көндәрин апарсын. Амма һәмин шәхс һәфтәнин шәнбә, базар, базар ертәси, чәр-шәнбә ахшамы, чәршәнбә, чүмә ахшамы, чүмәдән башга һансы күндә истәјирсә, кәлә биләр».

СӘҪВ ДУШУБ

Талыш һакими Мустафа ханын Вагифлә арасы сојур иди. Күнләрин бир күнү шаир дипломатик мәгсәдлә хана гонаг кәләндә, хан она саташмаг, пәрт еләмәк гәра-рына кәлир. О, әввәлчә Вагифи сүн'и тәнтәнә илә гаршылајыб бәрбәзәкли гонаг отағына апарыр вә онун көзләри өнүндә бир гара еркәк дә кәсдириб, ашпазына ләззәтли хәрәкләр һазырламасыны әмр едир. Шам јемә-јинә Вагиф үчүн ири бир хончада һәр чүр чәрәзлә јана-шы плов кәтирирләр. Шаир ач олдуғу үчүн өнчә плова һәвәс көстәрир. Елә плова ики-үч пәнчә вурмамыш Молла Пәнаһ көрүр ки, күндүз кәсилән гојунун биширилмиш тәнасүл үзвү чох еһтијатла пловун алтында кизләдилмишдир. Вагиф чәлд јериндән галхыб ханын отағына доғру гачыр. Гапыны дөјәрәк плову тез она узадыб дејир:

— Мөһтәрәм аға, үзр истәјирәм, хидмәтчиләр сизин һәрәмләрин пајыны сәһвән мәнә кәтирмишләр.

Хан хәчаләтиндән демәјә сөз тапмајыр.

АДАМ ВАР ИДИ, АММА...

Ибраһим хан кичик гызы Бәјим ағаны Шаһсәвәнли Фәрәчулла хана әрә вермишди. Бир күн о, гајынатасы Ибраһим ханы гонаг чағырыр. Лакин Ибраһим хан мұһүм ишләрлә мәшғул олдуғундан өз әвәзинә гонаглыға Молла Пәнаһы көндәрир. Узагдан атлыларын кәлдијини көрән Фәрәчулла хан онлары гаршыламаға чыхыр вә дәстәнин башында Ибраһим ханы көрмәдикдә тутулур. Вагиф габаға чыхыб мәсәләни она ајдынлашдырыр. Фәрәчулла хан танымадығы вә илк бахышда хош тәсир бағышламајан бу адама көзучу бахыб кинајә илә дејир:

— Мәкәр орада елә бир адам јох иди ки, хан мәним јаныма көндәрсин?!

Вагиф дә тәнбәллик етмәјиб ханын нәзакәтдән кәнар суалына белә чаваб верир:

— Доғру бујурурсунуз, хан, адам вар иди, адам јанына кетди, мәнә дә сәнин јанына көндәрдиләр!

Бәјим аға кәлән гонағын кимлијини әринә таныдан-дан сонра Фәрәчулла хан чох пәрт олур вә Вагифдән үзр истәјир.

АЛЛАҒЫН ҒИМАЈӘСИНДӘ

1795-чи илдә Аға Мәһәммәд шаһ Гачар Шушаны мұһасирә вәзијјәтиндә сахлајаркән, Иран шаири Сејид Мәһәммәд Ширазинин бир бејтини кинајә тәрзилә Ибраһим хана көндәриб мәсләһәт көрүр ки, инадкарлыг етмәјиб тәслим олсун. Бејт белә башлајыр:

Зи мәнчәниге-фәләк сәнке-фитнә мибарәд,
То әбләһанә кирифтн мијан-е шишә гәрар.

(Тәрчүмәси: «Фәләјин манчанағындан фитнә дашы јағыркән, сән ахмагчасына шишә ичәрисиндә гәрар тут-мусан». «Шишә» шәһәрин адына ишарәдир).

Хан бејтин мәзмуну илә таныш олуб, она ујғун тәсирли бир чаваб јазмағы Вагифә һәвалә едир. О да чох фикирләшмәдән рәван тәбинин көмәји илә ашағыдакы чавабы гәләмә алыр:

Кәр некәһдар-е мән анәст ке, мән миданим,
Шишә дәр бәғәли-сәнк некәһ мидарәд.

(Төрчүмәси: «Әкәр мәни һимајә едән мән таныды-
ғымдырса (јә'ни аллаһдырса), шишәни дашын фәсадын-
дан горујачагдыр»).

Вагифин чавабы Гачары хејли һиддәтләндирир. О,
атасынын әрваһына анд ичир ки, Шушаны аларса, Ваги-
фин кәсилмиш башыны ән уча гүлләјә гојачагдыр.

НАШЫ ДӘЛЛӘК

Уста хәстәләндијиндән, Вагиф бир күн нашы дәллә-
јин әлинә дүшүр. Илк көрүшдә дәлләк хош тәәссүрат ја-
ратса да, аз сонра кобуд вә наггал бир адам олдуғуну
сүбута јетирир. Үлкүчүнүн күтлүјүнү һисс етмәсин дејә,
уста мүштәрисинин башыны сөһбәтә гарышдырыб, диг-
гәтини күзкүдән јајындырыр. Һәм дә о, Вагифин башыны
бир әли илә елә мөһкәм тутуб сахлајыр ки, үлкүч дәри-
сини зәдәләдикдә тәрпәнмәјә вә ја е'тиразыны билдир-
мәјә имкан тапмаја. Бу минвалла дәлләк шаирин үзүнү
тәрәш еләјиб, башыны гырхана гәдәр кәсдији јерләрә
о гәдәр памбыг басыр ки, кишини танымаг олмур. Хула-
сә, нашы устанын әлиндән биртәһәр гуртаран шаир тә-
ләм-тәләсик јаздығы кағызы зәһмәтнаггы илә бәрабәр
бүкүб дәлләјин овчуна басараг гапыдан чыхмағы гәни-
мәт билир. Кағыза бир бәнддән ибарәт белә бир ше'р ја-
зылмышды:

*Голунда вар күчүн, уста,
Ганым олсун тө'чүн, уста,
Башымы гырхдығын јердә
Сынајды үлкүчүн, уста!*

АНД

Бир кишинин аты сон вахтлар ипә-сапа јатмајыб, ји-
јәсини инчидир, јахына бурахмајырды. О да нәһајәт дәр-
рәчәдә әсәбиләшиб анд ичир ки, ону бир дә минсә, дүз
бир һәфтә үстүндән јерә дүшмәјәчәк. Нәһајәт, күнләрин
бириндә ат рам олуб јијәсинә имкан верир ки, ону мин-
син. Саһиб ичдији анда көрә ики күн атын үстүндән
дүшмәјиб намазыны да, јемәк-ичмәјини дә, јатмағыны,
истираһәтини дә онун үстүндә ичра едир. Лакин үчүнчү
күн бу чүр шәраит ону чана кәтирир. Одур ки, киши вә-
зијјәтдән чыхыш јолу тапмаг үчүн Молла Пәнаһын ја-

нына мәсләһәтә кетмәји гәрара алып. Вагиф ат саһибини
диггәтлә динләдикдән сонра она белә тә'лимат верир.

— Атдан дүшмәмиш ону багла бу ағача.

Киши белә дә едир. Сонра шаир дејир:

— Инди атын үстүндән галх ағача.

Киши буну да олдуғу кими јеринә јетирир.

— Бу дәфә дә ағачдан дүш ашағыја. Беләликлә дә,
вердијин анды позмадан, никаранчылыгдан хилас олур-
сан, — дејә Молла Пәнаһ ону евинә јола салыр.

ШӘРБАФ КАЗЫМ

Ханлыг заманында мәшһур шәбәдәчиләрдән, мүдри-
к сөз саһибләриндән бири дә Шәрбаф Казым олмушдур.
Казым мәншәчә газаклы олса да, әксәр өмрүнү Гара-
бағда кечирмиш, оранын адәт-ән'әнәсини, јерли данышыг
шивәсини тамамилә мәнимсәмишди. Гарабағда о, шәр-
бафлыг* сәнәтинә јијәләнмиш, Шушада кичик бир дү-
кан ачараг, кәсбкарлыг етмишди. Бир һәмјерли кими о,
Вагифлә достлуг әлагәси сахламыш, ширин сөһбәтләри,
дузлу, мезәли ләтифәләри илә әтрафына чохлу таныш-
лар, һушјар адамлар топламышды. Бир нечә мүнағишә-
ләрдә, дөјүшләрдә иштирак едән Казым, дәфәләрлә әсир
дүшәркәләриндән гачмыш, Иранын Әһәр, Гарадаг вила-
јәтләриндә, Тәбриз вә Әрдәбил шәһәрләриндә олмушду.
Өмрүнү Гарабағда баша вурмуш, Шушада дәфн едил-
мишдир.

ШАИРИН ЈАНЫНДА

Казым тез-тез Вагифин гонағы олар, онун сөһбәтлә-
риндән дојмазды. Бир дәфә дә Вагиф ләзиз јемәкләр би-
ширтдириб, Казымы евинә дө'вәт едир. Сүфрә дөшәнәндә
шаир көрүр ки, Казым гаршысына гојулан чүрбәчүр је-
мәкләри чох чәтинликлә әзиб һәзм еләјир. Одур ки,
шаир әзиз гонағынын кефини ачмаг мәгсәди илә она
инчә суалларла саташыр:

— А Казым дадаш, дејәсән, дәјирманын кардан дү-
шүб?

* Шәрбаф — дәзкәһдә әл илә парча тохујан вә ја она нахыш
вуран.

Казым исә фүрсәти әлдән вермәҗиб, наразы вә инчик һалда достуна белә чаваб верир:

— Дәҗирман башына нә күл төксүн, о гәдәр арпа чө-рәҗи җемишәм ки, күчәдә ешшәкләри «Тоггуш» деҗиб да-җандыранда, мән дә даҗанырам.

Казым сүфрәдәки тут гурусуна, гоз ләпәсинә бахыб күлүмсәҗәндә Вагиф: — Буҗур җе! — деҗә тәклиф едир. Казым исә ришхәндлә деҗир:

— Нахчыван җемиши оlanda, биз җаддан чыхырыг. Гоз ләпәси, пүстә-бадам орталыға кәләндә исә мәни чағы-рысан, билирсән ки, дишим жохдур.

Вагиф ондан сорушур:

— Елә исә һалва илә аран нечәдир?

Чавабында:

— Һалва дедин, җадыма бир әһвалат дүшдү, — деҗә Казым сөһбәтә башлаҗыр: «Ирандаҗам, чаван вахтым-дыр. Дава еләҗирәм. Әһәр җахынлығында мәни әсир апар-дылар. Хүласә кәлдик чыхдыг Әһәрә. Мәни бир хана сатдылар, она нөкәр олдум. Мә'лум олдү ки, бу ханын өзү Чаваншир елиндәндир...

Вагиф онун сөзүнү кәсәрәк:

— Демәли, гоһум чыхдыныз, — деҗә күлүмсәҗир.

— Һә, гоһум чыхдыг, өзү дә мәним кими «азачыг ашым, аҗрымаз башым» деҗәнләрдән иди. Бир балача мүлкү вар иди, онунла доланырды, дава-далаш илә иши олмазды. Бүтүн варыны-җохуну мээәли адамлара җедир-дәрди. Нөкәрин дә мээәлисини сечиб тапарды. Бир күн пилләкәнлә еҗвана чыхырды, мән дә онун далынча. Пил-ләкәнин ортасында ханын будундан бир чимдик көтүр-дүм. Дөнүб һирслә үзүмә баханда дедим: «Хан, бағыш-ла, елә билдим ханымдыр». Буну ешидәр-ешитмәз гагга-наг чәкиб күлдү вә деди: «Бах, инди хошума кәлдин, һа-ралысан?» Дедим: «Гарабағлы». Суал етди: «Ора ниҗә Гарабағ деҗирләр?» Дедим: «Чүнки һәр шеҗимиз гара бағлыдыр. Бир кәс илә һагг-һесабымыз оlanda да, гарын үстүнә җазырыг ки, мөһкәм галсын». Хан җенә күлдү вә деди: «Сәнин букүнки тәгсирини дә гара җаздым, кет!» Пилләкәнин ашағысына ениб даҗандым, бир дә ону сәс-ләдим: «А хан, баша дүшмәдим, мәним тәгсирими гара җаздын, жохса гарын үстүнә җаздын?» Хан җенә күлдү, ам-ма күлүшү хошума кәлмәди. Горхдүм. Дедим хандыр, онун тәрси, аванды олмаз, ачығы тутуб башымы вурду-рар. Бирдән бағырды: «Итил бурадан! Сәнин һалвань чалдырарам» — деҗә үстүмә шығыды. Дедим: «Хан, чох

дан итиләрәм, амма дарваза бағлыдыр». Ханын кефи тә-зәдән ачылды, күлә-күлә деди: «А кәдә, сән чох һәлләм-гәлләм адама охшаҗырсан. Мәндән дә нә истәҗирсән де, тәки чых кет, хатаны мәндән елә!» Дедим: «Мәни азад елә, өзүмү дә Араздан кечиртдир, өз җурдүма гаҗыдым». Хан дүшүндү, сонра разы олдү. Чибимә дә пул гоҗуб мәни жола салды. Амма мән өзүм гәсдән белә еләҗирдим ки, арвад горуҗан хан мәни азад бурахсын.

МӘҖӘЛЛӘНИН АДЫ НӘДИР?

Вагиф: — Аҗ Казым дадаш, бир гәдәр дә о Әрдәбил-дәки сәркүзәштләриндән данышсана, — Казыма мүра-чиәт едир. Казым үз-көзүнә тумар вериб өз сөһбәтини белә башлаҗыр: «Әрдәбилдәҗәм. Паҗызын палчыгы күнү-дүр. Пул үзүнә дә һәсрәтәм, гурсағым да бош. Күчәдә алчагбоҗлу, чәпкөзлү бир нәфәрә раст кәлдим. Дедим: «Бу мәһәлләнин ады нәдир?» Елә бу дедиҗими көрдүм... О, мәнә чумду нә чумду. Папағым башымдан дүшүб, башдан-аҗаға палчыг олдү. Дедиҗимә дә пешман олдүм. Демә, бу адам «Мәһәлләнин ады нәдир? деҗәндә бәрк ачығы тутармыш. Мән доғрудан сорушдүм, о исә зара-фат һесаб еләди. Хүласә, папағымы башыма гоҗуб кедән-дә, көрдүм бир һәҗәтә адамлар кириб-чыхырлар. Бирин-дән хәбәр алдым ки, бурада нә вар, деди ки, адам өлүб. Фикирләшдүм ки, елә җахшы олдү: «Кедиб һәм башсағ-лығы верәрәм, һәм дә еһсан пловундан җеҗиб гарнымы долдурарам». Ичәри кириб отурдүм. Бир дә көрдүм ки, мәчлисдән дуруб кедәнләр җаныма кәлиб мәнә башсағ-лығы верирләр. Лап мәәттәл галдым. Дедим, җа бу шәһә-рин әһли дәли олуб, җа да мән... Демә, бу шәһәрдә адамы өләнин папагына палчыг сүртәрләрмиш ки, тә'зиҗәдар олдүгү билинсин.

ЧҮМЛӘДАНЫМДА

1797-чи илдә Гачар өз гошуну илә Шуша галасына җахынлашаркән Гарабағда ачлыг вә гәһәтлик һөкм сү-рүрдү. Аҗағы җер тутан адамлар ваһимә ичәрисиндә олуб-галаныны да көтүрүб гачырды. Гачынлар ичәрисиндә Казым да вар иди. Онун бүтүн вары-дөвләти өзү илә апардығы иҗирми кирвәнкә ундан вә уну биширмәкдән

өтрү көтүрдү жү сачдан ибарэт иди. Гачгынларын жолу Шушадан индики Фүзули рајонуна гэдэр узанан «Молла Нәсрәддин кәдијиндән» кечирди. Жол бојунча јерләшән ермәни кәндләринин сакинләри дә бу гачгынларын габаргыны кәсиб сојур, әрзагларыны әлләриндән алырдылар. Казым да фикирләширди ки, нечә еләсин ки, онун зәһмәтлә газандыгы вә эзабла апардыгы ун бу гытлыг вахтында јолкәсәнләрә јох, өзүнә гисмәт олсун. Нәһајәт, о, вәзијәтдән чыхыш јолу тапыр. Дәстәдән кери галыб, арвада кәстәриш верир ки, јүкү дүшүрүб балача бир булаг башында очаг галасын вә еһтијат үчүн көтүрдүкләри уну јајыб јуха биширсин. Арвад нә гэдәр даш атыб башын тутурса да Казым өз гәрарындан дөнмүр. Нәм дә ачлыг күч кәтирир. Унун һамысыны бишириб јејәндән, үстүндән дә сәрин су ичәндән сонра Казым арвадына дејир:

— Инди ермәниләрин һүнәри варса, гој азугәмизә шәрик чыхсынлар!

Әрлә арвад јүкләрини јербәјер етдикдән сонра ирәли-дәки дәстәјә чатмаг үчүн аддымларыны јејинләдирләр. Онлар гачгынлар дәстәсинә о вахт кәлиб чатырлар ки, апардыглары јүкләри јараглы ермәниләрә тәһвил верирләр. Казым инди ағыллы һәрәкәт етдији үчүн өзүндән разы галыр. Гачгынлар тәәччүблә сорушанда ки, бәс сизин унууз нечә олду? Казым әли илә гарнына ишарә едиб дејир:

— Сизинки јолкәсәнләрә гисмәт олду, амма мәнимки чүмләданымдадыр.

АҒАБӘЈИМ АҒА

(1782—1831)

Һаггында чох јазылыб дејилмиш исте'дадлы гәләм саһибләриндәндир. Гарабаг һакими мәшһур Ибраһим-хәлил ханын гызыдыр. Мараглы һәјат тарихчәси вә гәрибә бир тәләји олмушдур. Һәлә сағлығында Ағабәјим аға инчә зөвгү, поетик тәби, натиглик вә нәггашлыг мөһарәти илә шөһрәт газанмышдыр. О, 1798-чи илдә Иран һөкмдары Фәтәли шаһа кәлин көчүрүлмүшдүр. Мәшһур бейтләрин, рүбаи, гошма вә фәхријәләрин мүәллифидир.

Шаирә дөврүн танынмыш адамлары, дөвләт хадимләри илә мәктублашмыш, Инкилтәрә кралы I Кеорг илә шәхсән көрүшмүшдүр. «Ријазул-ашигин», «Тәзкиреји-Нәв-ваб», «Данешмәндан-е Азәрбајчан», «Намеји һәфтәки», «Тәзкирәтүл-хәватин», «Каспи» кими тәзкирә, журнал вә гәзет сәһифәләриндә ондан бәһс едилмишдир. Ағабәјим аға 1831-чи илдә Гум* шәһәриндә вәфат етмиш, орада да дәфн олунмушдур.

ГАРАБАҒЫН РИФАҒЫ НАМИНӘ

Аға Мәһәммәд шаһ Гачар Шушада өлдүрүлдүкдән сонра Иран тахтына чыхан Фәтәли шаһын гарабағлылар гаршысында гојдуғу ағыр шәртләрдән бири дә Гарабағын гәнирсиз кәзәли Ибраһимхәлил ханын истәкли гызы Ағабәјим ағанын гијмәтли чәһизләрлә Иран һөкмдарына кәлин көчүрүлмәси иди. Бу хәбәри Ағабәјимә чатдыран заман онун нечә ағыр изтираблар кечирдијини тәсәввүрә кәтирмәк чәтиндир. Амма нә етмәк оларды, тәләјин һөкмүндән гачмаг мүмкүн дејилди. Гарабағын хиләси вә рифағы наминә Иран шаһы илә гоһум олмагдан башга чарә галмырды. Бу лачивәрд дијары гојуб гүрбәтә атылмаг өзү дә фәдакарлыг тәләб едирди.

Бәли, бир нечә күндән сонра Теһран Гарабағын бу надир чичәјини өз гојнуна алыр. Елә илк көрүшдә Ағабәјим ағанын кәзәллијинә, ағыл-камалына вурулан Фәтәли шаһ, ону баш һәрәм (шаһбану) тәјин едир. Гәсрини дә Гарабағ үслубунда, Гафгаз рајдасында бәзәтдирир ки, дарыхмасын. Лакин нә кәзәл бағ-бағчалар, фәварә вуран сулар, чешмәләр, нә дә мөһтәшәм сарајлар, гәсрләр онун көнлүнү ача билмир. Бир күн Ағабәјим гәләми әлине алыб, чәкилмәз бир дәрәд олан вәтән һәсрәтини ше'р дили илә кағыза көчүрүр:

*Мән ашигәм Гарабағ,
Гара салхым, гара бағ.
Теһран чәннәтә дәнсә,
Јаддан чыхмаз Гарабағ.*

Халг арасында сөјләјирләр ки, бу бајатынын вердији мә'на мәғрур шаһын дамағына тохунур. Амма үстүнү вурмур. Әринин гырымындан, зәриф ејһамларындан инчи-

* Имам Рзанын бачысы Мә'сумәнин гәбри бурададыр.

дијини баша дүшән һәссас Ағабәјим аға дәрһал ики сөз-дә азачыг дәјишиклик етмәклә бајатыны шаһа хош кәлән шәклә салыр.

*Мән ашигәм, Гарабағ,
Гара салхым, гара бағ.
Тегһран чәннәтә дөндү,
Јаддан чыхды Гарабағ.*

Дејиләнә көрә, Фәтәли шаһ сон ики мисраја бир дә нәзәр салдыгда, көзләринә инанмајыб, тәзәдән охујур. Сонра онун үзүндәки наразылыгдан әсәр-әламәт галмыр.

Ди кәл ки, Вәтәндән ајры өмрүн һәр күнү Ағабәјимә бир илә бәрабәр кәлир. Онун шаир гәлбини гүрбәтдә кечирдији һәјат дидиб парчалајыр. Тәсәллиси исә јалныз бир диләк олур: «Мән өлсәм дә, јашасын Вәтән!»

ХЕЈИРХАҲЛЫГ

Ағабәјим аға Гарабағдан Тегһрана кәлин көчәркән өзү илә бәрабәр икид хидмәтчиләр кәтирмишди. Онлардан Чүмшүдбәј адлы бириси Тегһран задәканларындан Лүтфәлибәј Мәчлисинин гызы Дилдара вурулур. Ашигләр хәлвәти көрүшүрләр. Лакин тезликлә хәбәр тутуб, бу көрүшү дә онлара гадаған едирләр. Әлачсыз галан севкилиләр гачмағы гәрарлашдырырлар. Кәнчләр бир карвансарадан ат алыб Зәнчана тәрәф истигамәт көтүрәркән, јары јолда Лүтфәлибәјин адамлары тәрәфиндән јахаланырлар. Чүмшүдбәј зиндана атылып. Ағабәјим аға өз гәсриндән зиндана кедән кизли јолла ашигләрин көрүшүнү тәшкил едир вә Чүмшүдбәјин азадлыға чыхмасы үчүн тәшәббүсләр көстәрир. Бир күн шаһын јахшы бир әһвал-руһијјәдә олдугуну көрән Ағабәјим аға биләрәкдән сөһбәти Чүмшүдбәјдән саланда, шаһ онун күнаһ саһиби олмасындан килејләнир. Ағабәјим аға шаһын бу нөв мүкалимәси илә разылашмајыб дејир:

— Шаһим, бәс ики севән гәлби бир-бириндән ајырыб көзүјашлы гојмаг, сизчә күнаһ дејилми?

Фәтәли шаһ чавабында:

— О, мүгәддәс ганунларымызы тапдалајыб, — дејир. Ағабәјим аға, шаһын көзләринә мәналы-мәналы бахыб гејд едир:

— Хејр, әдаләтли һөкмдар, ешгин мәрәмы ганунлар-

дан да алидир. О, анчаг мәһәббәтин һөкмүнү јеринә јетирмишдир.

Белә бир мәнтигин тәсириндән тезчә јумшалан шаһ, оғланы зиндандан азад етмәк әмрини верир. Чаванлар евләнирләр. Тој хәрчини дә Ағабәјим аға чәкир.

ХАНМӘММӘД ВӘ ШАҲМӘММӘД

Ханмәммәдлә Шаһмәммәд дә гәдим Шушанын јетирдији гәрибә вә мазәли шәхсләрдән сајылмышлар. Вахты илә бу ики гардаш Ибраһим ханын сарајында хидмәт көстәрмишләр. Онлар һәмишә борчларыны сәдагәтлә јеринә јетирмиш, ханлығын етибарлы, итаәткар адамларындан олмушлар. Ханмәммәд тәлхәкбашы, Шаһмәммәд исә диванхана рәиси мәнсәбини дашымышдыр. Хүсусән Ханмәммәд шәнлик вә күлүш доғуран сөһбәтләри, мәнави гида верән зарафатлары илә нәинки тәкчә сарај әјанларыны әјләндирә билмиш, һәмчинин елин руһуну, зөвгүнү дә охшамышдыр. Чәтин анларда о, сарајын тутгун, боғанаглы һавасына јени насим кәтирмиш, ханын һиддәт вә гәзәбинә сөзүн гүдрәти, күлүшүн тәсири илә сипәр чәкмиш, дәфәләрлә мәзлум инсанлары көзләнилән бәлалардан горумушдыр. Онун өз шәхси һәјаты да чох вахт инчә бир түкдән, јахуд да ханын шылтаглығындан асылы олмушдыр. Бу сәбәбдән дә еһтијатсыз бир һәрәкәт, јериндә дејилмәмиш бир фикир онун едам едилмәсилә нәтичәләнмишдир. Мүәјјән дәрәчәдә ихтијар саһиби олан Шаһмәммәд дә, ганунлара кор-коранә етигад сајәсиндә, доғма гардашынын чезасыны јүнкүлләшдирмәк хәјалына белә дүшмәмишди.

КАПЫ

Бир дәфә хан кефинин көк вахтында, мәшһур гулдурбашы ермәни Капы илә Ханмәммәдин арасында олан сөһбәти тәкларән данышмасыны ондан хаһиш едәркән, Ханмәммәд:

— Дүзү будур ки, — деди, — нејләјим... Иш адам башына кәләр, хан сағ олсун. Баллыча чајындан кечиб кәлирдим. Бирдән мешәлик тәрәфдән сәс ешидиб бәрк

горхдум. Дурдум, бир дэ көрдүм ки, гачаг Капы габа-
гыма кэлиб деди: «Ај мусурман, дејнән Мәһәммәд пеј-
ғәмбәр јаланчы иди, Иса доғручу». Хан сағ олсун, бах-
дым көрдүм демәсәм, бу мәни вурачаг... Јер дэ пис јер
иди... Чан да ширин шејдир... Элачымы кәсилди, дедим.
Сонра деди: «Дејнән аллаһ бир шеј дејил, асдос јахшы-
дыр...» Истәдим бир нәфәс алыб фикирләшәм, көрдүм
мәни вурачаг, балаларым јетим галачаг...

Хан гәзәбләнди:

— Демәли аллаһы да дандын?

Ханмәммәд бир аз чәсарәтләниб:

— Ај хан, — деди, — валлаһ јер чох пис јер иди, сән
олсајдын, лап Капынын өзүнә дэ аллаһ дејәрдин.

ЕРКӘК-ДИШИ

Ханын газотараны Фәрәчулла киши илә Ханмәммә-
дин арасында хусуси достлуг телләри јаранмышды. Он-
ларын сөһбәтләри дэ, зарафатлары да бир-бири илә ту-
турду. Бир күн адәти үзрә Фәрәчулла киши досту Хан-
мәммәди көрчәк, әввәлчә кәләндән-кәләндән данышдыг-
дан сонра сөзү дүнән ханын она отармаг үчүн көндәрдији
газ сүрүсүнүн үзәринә кәтириб чыхарыр. О, сөзүнә рә-
вач вериб дејир:

— Елә ки, газлар га-га-га еләјиб, сәһәрдән-ахшамачан
һәјәтин о башындан, бу башына, бу башындан о башы-
на кедирләр, сәсләри һәр јаны бүрүјүр. Амма нә фајда
ки, индијә гәдәр онларын еркәк вә ја диши олдуғларыны
өјрәнә билмәмишәм.

Досту сөзүнү гуртарчаг, Ханмәммәд:

— Ону билмәјә нә вар ки, — дејә Фәрәчулла кишијә
белә бир тәлимат верир: — Көрдүн, газлар га-га еләјә-
еләјә сәнин үстүнә кәлирләр, онда бил ки, дишидирләр,
јох әкәр арвадын үстүнә чумурларса, демәли еркәкди-
ләр.

ХАНМӘММӘДИН МҮАЛИЧӘСИ

Бир дәфә дэ Ханмәммәдлә гардашы Шаһмәммәд
доггазда дајаныб ширин сөһбәтлә мәшгул икән, Фәрәчул-
ла киши онлара јанашыб уфулдаја-уфулдаја ајағлары-
нын ағрыдығындан шикајәтләнир. Шаһмәммәд Фәрә-

чулла кишинин шикајәтини зарафатла гаршылајыб де-
јир:

— Мән дэ дејирәм, көрәсән киши сон вахтлар јери-
јәндә нијә белә ләнкәр вурур.

Ханмәммәд исә чидди көркәм алыб досту Фәрәчул-
лаја белә мүаличә тәјин едир:

— Кечә саггызы әридиб сүртәрсән көзләринә, бунун-
ла да ајағларынын ағрысы чәкилиб кедәр.

Фәрәчулла киши дэ тәнбәллик еләмәјиб Ханмәммә-
дин дедикләрини олдуғу кими јеринә јетирир. Сәһәр газ-
лар өз һинләриндә һарај салыб гышгырышырлар. Гоншу
һәјәтдән сәсә чыхан бир нәфәр Фәрәчулла кишини һарај-
лајыр. Амма кишидән сәс-сәмир чыхмыр. Гоншулары кә-
либ онун гапысыны ачанда нә көрсәләр јахшыдыр? Фә-
рәчулла киши көзләри јумулу һалда, әлиндә ағач чыхыш
јолуну ахтарыр. Гоншулардан бири һәјәчанла сорушур:

— Ај киши, Фәрәчулла, сәнә нә олуб?

Фәрәчулла чаваб верир ки, ахшам көзләримә саггыз
чәкмишәм, инди ачылмыр. Гоншу јенә хәбәр алыр:

— Саггызы нәјә көрә сүртмүсән көзүнә?

— Ајағларым ағрыјырды, дүнән Ханмәммәд мәслә-
һәт көрдү ки, көзләримә саггыз чәким.

Гоншулардан бири әлини јелләјиб дејир:

— Та белә де дэ, елчиси күлүм оланым, башына күлүм
олар!

МӘЗҲӘКӘ ВӘ ФАЧИӘ

Ибраһим хан әлиндә әдаләтли, рәһмдил бир һөкм-
дар олса да, тутдуғу мөвгејиндән вә ичтимай-сијаси шә-
раитдән асылы олагаг онун әһвал-руһијјәсиндә, мүнәси-
бәтиндә тез-тез дәјишикликләр баш верирди. Әләлхүсус
бир јердән бәд хәбәр кәләндә ханын ејни күнләрлә ачыл-
мазды. Бир күн дэ Әјлисдә баш верән бир һадисә ханы
һөвсәләдән чыхармышды, көрүлән бүтүн әјләнчә тәд-
бирләри дэ ону овундура билмирди. Шикара чыхмаға бе-
лә һәвәси түкәнмишди. Һадисәдән бир нечә күн кечмә-
синә бахмајараг, хан әввәлки вәзијјәтдә иди. Көзләрин-
дән од јағырды. Онун белә вахтларында јалныз Ханмәм-
мәд имдада чатырды. Бу әсәда о кәлиб чыхды. Отурар-
отурмаз әлләрини өлчә-өлчә гоншусуна нә исә нағыл
етмәјә башлады. Ханын гәзәбли көзләри онда иди. Бир-
дән:

— Ханмәммәд, орада нә нағыл едирсән? — дејә гыш-гырды.

Аләтән өзләрини хан мәчлисләриндә сәрбәст апаран тәлхәкләр дә горхуларындан гынларына кирдиләр. Ханмәммәд чүр'әтсиз бир сәслә:

— Хан сағ олсун, — деди — бир јуху көрмүшәм, ону данышырам.

— Нә јуху? Бәркдән де, мән дә ешидим, — дејә хан һөкм етди.

Һамы әмин иди ки, Ханмәммәд бу дәфә дә мазәли бир сөз данышыб ханы күлдүрәчәк. Ханмәммәд сөјләмәјә башлады:

— Хан сағ олсун, — деди. — Бу кечә јухумда көрдүм ки, куја сән мәни диванхана габағында асдырдын. Мейралыбәј булағында јудуртдун, Дабтәләбин* алтында да дәфн етдирдин.

Хан чөнүб Шаһмәммәдә бахды. Шаһмәммәд дә тә'зим еләјиб, она јанашды. Хан бујурду:

— Шаһмәммәд, чәлләда тапшыр, сәнин бу ахмаг гардашыны диванхана габағында ассын, Мейралыбәј булағында јусун, Дабтәләбин алтында да дәфн етсинләр.

Шаһмәммәдин диван отағындан дишары чыхыб, ичәри кирмәси бир дәгигә чәкди: гырмызы кејимли чәлладлар кәлиб Ханмәммәди апардылар.

Бәли, мазһәкә илә фачиә арасында бир доғмалыг олдуғуну наһагдан демәјибләр.

МИРЗӘ САДЫГ

(18...—1901)

Ахунд Мирзә Садыг Ләтифов Шушада көһнә зијалы аиләсиндә доғулмуш, дөврүн маарифпәрвәр адамларындан олмушдур. О, ибтидаи тәһсилени Шуша мәдрәсәсиндә алмыш, сонра Тәбризә кедиб орада мәшһур һәкимбашы Мирзә Әбүлһәсәндән тибб елмини өјрәнәрәк тәбиблик сәнәтинә јијәләнмишдир. «Садиг» тәхәллүсү илә

* Дабтәләб Шуша јахынлығында јерләшән һамар бир дағын адыдыр. Ханлыг дөврүндә бурада пәһләванлар күләшәрмиш, она көрә дә «һүнәр мейданы» кими мәшһур олмушдур.

лирик мәнзумәләр јазан Мирзә Садыг сәнәтә бөјүк маараг көстәрмиш, Хуршидбану Натәванын рәһбәрлик етдији «Мәчлиси-үнс»үн фәал үзвләриндән сәјылмышдыр. «Тәзкирә-је Нәвваб», «Ријазүл-ашигин» тәзкирәләриндә онун ше'рләриндән нүмунәләр верилмиш, һаггында хош сөзләр јазылмышдыр. Мирзә Садыг шаирә Хуршидбану Натәванын шәхси һәкими вә онун ушагларынын тәрбијәчиси кими дә фәалијјәт көстәрмишдир. Сонрадан һәкимлик сәнәтини бурахаараг, дөвләт тәрәфиндән ачылмыш Шуша реални мәктәбиндә «Илаһијјат» фәннини тәдрис етмәјә башламышдыр. Шаир өмрүнүн сонуна гәдәр дөврүн маарифпәрвәр адамлары илә чийин-чийинә вәтән өвладларынын тә'лим-тәрбијәси илә мәшғул олмуш, јени дәрсликләрин јазылмасы ишиндә јахындан иштирак етмишдир. Бүтүн бу мүддәт әрзиндә Мирзә Садыг өзүнү савадлы бир мүәллим, дәрин билик вә мә'лумат саһиби кими танытмышдыр. Көркәмли Азәрбајчан јазычысы Ј. В. Чәмәнзәминли севимли мүәллимини хатырлајараг јазырды: «Мирзә Садыг чох камил вә Волтерсајағы бир адам иди. Истәһзалы данышығы зәһәр сачырды. Елми-илаһидән чох бизим тәһсилимизлә маарагланырды. Пис нөмрә аланы данлајырды. Чох да образлы данышырды. Мирзә Садыгла Әһмәд бәј Ағајев бир мәчлисдә олдугда орада зәка һакимијјәти дујулурду» (Әсәрләри», III чилд, сәһ. 280).

Мирзә Садыг 1901-чи илдә вәфат етмиш вә Шушадакы Мирзә Нәсән гәбиристанлығында дәфн олунмушдур. Гызы вә нөвәләри һал-һазырда Азәрбајчанын мүхтәлиф шәһәрләриндә јашајырлар.

Шаирин Х. Натәвана һәср етдији тәрчибәндиндән бир парчаны охучуларә тәгдим едирик.

*Хош ол заман ки, сәнинлә һәмшиә һәмдәм идим,
Бүсәти-бәзми чәмалинлә шаду хуррәм идим.
Һәваји-ешгинлә хош кечирди әјјамим,
Сәфаји-рујинлә бимәләлу бигәм идим.
Шәраби-ләлу дәбинлә мүдам сәрхош идим,
Гәбули бәзмин идим, даима мәһрәм идим.
Рәғиб булмаз иди јол һәрәми-ејшимизә,
Дијари кујинлә бир мән һәмшиә мәһрәм идим.
Јаман күнә галыб инди бу бинәва, нечә көр!
Бәләвү мөһнәти-һичранә мүбтәла, нечә көр!*

БАШ-АЈАГ

Бир күн Мирзэ Садыг халгын эталэтдэ, чәһаләттә галмасына, һәлә өз варлығыны дәрк едә билмәмәсинә дарылараг демишди:

— Мәәттәл галмышам ки, биздә һәр шеј тәрсинәдир: «па» сөзүндән көтүрүлмүш «папаг» ајаггабы демәкдир, башмаг исә баш габы. Бир халг ки, ајаггабыны башына, баш габыны да ајагына көјә, онун иши һәмишә баш-ајаг олар.

ГЫРХБУҒУ...

Нахчыван ханларындан бириси реални мәктәбдә оху-журду. Амма тез-тез дәрсләриндән гејри-кафи гијмәт аларды. Мирзэ Садыг һәмишә олдуғу кими бу дәфә дә онун гијмәтләринә бахыб мәмнун галмады:

— Хан, — дејә она мурачиәт едиб сөјләди, — сизә тапшырыблар ки, илдә дөрд кирвәнкә гырхбуғум жыґасыныз. Өзү дә сәни гырхбуғум далынча Нахчывандан Гарабаға көндәрмишләр. Һамы жығыб, амма сәнин дәс-малын бошдур. Нахчывана дөнәндә хәчаләт чәкмәјәчәк-сәнми?

ЈАГУШ

Мирзэ Садыг Јагуш адлы бир тәләбәнин дәрс охумаг әвәзинә гыз далынча гошдуғуну хошламазды. Бир күн дәрсдә бу тәләбәнин шулуғ салдығыны көрүб демишди:

— «Ја» әрәбчә «еј» демәкдир, гуш да ки, гушдур. Инди мәнә де көрүм, еј гуш, сән һансы јуванын гушусан?

МӘДҢИЈӘ

Иран сәлтәнәтиндән әл чәкиб Рус дөвләтинә пәнәл кәтирмиш вә Шушада өзү үчүн көзәл имарәтләр, гәсләр тикдирмиш иблис тәбиәтли шаһзадә Бәһмән Мирзә бир дәфә күчәдә шаир Мирзэ Садыгла көрүшәрәк һал-әһвал тутандан сонра, ондан рича едир ки, Гачар нәслинә һөрмәт әләмәти олараг фарсча кичик бир мәдһијә јазыб она чатдырсын. Мирзә дә бир гәдәр тәрәддүдән

сонра шаһзадәнин тапшырығына әмәл едәчәјинә сөз верир. «Достлар» сәмиимижәтлә худаһафизләшиб ајрылырлар. Бәһмән Мирзәдән хошу кәлмәјән Мирзэ Садыг ашағыдакы бејти јазыб она көндәрир:

*То фәхри-чаһани, әмма «фи» нагис әз он,
Көвһәр бә дәһән нари, әмма «реј» нагис әз он.*

(Тәрчүмәси: Сән чаһанын фәхрисән, амма «фи» сәсини чыхмагла, Ағзындан төкүлән сөзләр дә көвһәрдир, амма «реј» сәсини чыхмагла. Беләликлә «фәхр» сөзүнү ше'рдә «хәр» (узунгулаг), «көвһәр» кәлмәсини исә «көвһ» (зибил, палчыг) ифадәләри әвәз едир).

ҲАЧЫ ГУЛУ

Гарабағын мәшһур тачирләриндән олан Һачы Гулу Г. Б. Закирлә, Чәфәргулу хан Нәвајла, Х. Натәванла бир дөврдә јашамыш, әгли, фәрасәти вә зирәклији сәјәсиндә хејли вар-дөвләт топламышдыр. Вахтилә онун Шушада тикдирдији әзәмәтли сарај өз ме'марлыг үслубу вә милли колорити илә инди дә тамашачыларда һејрәт доғурмагдадыр. О, газанч мәнбәји кими, әсасән, ичарә-дарлыгдан вә подрат үсулундан истифадә едә билмиш, итисадијјатда гәнаәт методуна үстүнлүк вермишдир. Һачы Гулунун зирәклији, һазырчаваблыгы вә хәсислији һаггында јаранан ләтифәләр, мәсәлләр вә сәһнәчикләр бу күн дә халг арасында јашајыб јајылмагдадыр. Гасым бәј Закир ше'рләринин бириндә Һачы Гулунун тачир тәбиәтинә күләрәк јазырды:

*Нәинки чәнаби Һачы Гулу тәк,
Ханын бостанынын нөвбәри кәлчәк,
Зорлајыб јахшысын евә көндәрә,
Чарығын-чүрүјүн тәһвилә верә.*

СӘНӘ КИ, ПУЛ ЧЫХАР

Нечә күн иди ки, Һачы Гулу гапысында су гујусу газдырды. Бир күн гујунун јанына кәлиб, ишин нә јердә олдуғуну өјрәнмәк истәдикдә, кәнкан она дејир:

— Һачы, бу гујудан сәнә су чыхмаз!
Һачы Гулу чавабында дејир:
— Ејби јох, мәнә су чыхмаса да, сәнә пул чыхар!

РЗАГУЛУЈА БАХ, ШҮКР ЕЈЛӘ

Шушада ән дөвләтли шәхс Һачы Гулу, ән касыб адам исә чыр-чындыр палтарла су дашыјан јетим Рзагулу һесап едилирди. Бир күн сөһбәт әснасында Һачы Гулуја дејирләр ки, сәнин адын чәкиләркән чамаат дәриндән көкс өтүрүр. Һачы Гулу чавабында һәммин адамлара белә мәсләһәт көрүр:

— Чох һаһаг јерә, гој чамаат Һачы Гулуја бахыб аһ чәкинчә, Рзагулуја бахыб шүкр еләсин!

ГАШЫГ

Һачы Гулунун чоһдан бәри ишләтдији бир тахта гашығы көрән гоншусу, белә сыныг, әлдән кетмиш гашығы сахламаг үстүндә Һачыны мазәммәт едәндә, Һачы буну бәһанә кәтирир:

— Гашығы чоһдан атардым, амма индијә гәдәр өз чанына чәкдији јаға һејфим кәлир.

ГАЗАНЧ ЈОЛУ

Бир дәфә достлары Һачы Гулуја дејирләр: «Ај Һачы, бәзи адамлар марагланыб сорушурлар ки, көрәсән Һачы бу гәдәр вар-дөвләти, чаһ-чалалы нечә газаныбдыр?» Һачы Гулу бир гәдәр гымышыб, һијләкәрчәсинә күлүмсәдикдән сонра:

— Буну чоһлары мәнән хәбәр алырлар. Чавабы исә садәдир, — дејир. — Әкәр онлар варланмаг истәјирләрсә, кәрәк мәним һаггымда аз дүшүнәләр. Чүнки һәр дәфә баш сындырыб фикирләшдикчә кеч јатмалы, нефт ишләдиб чыраг јандырмалы, одун јарыб очаг галамалы, сәһәр дә јухудан кеч дурмалы олурлар ки, бу да изафи хәрчдир. Бу чүр исрафчылығын әвәзиндә тездән дуруб иш далынча гачсалар, јәгин ки, онлар да дөвләт саһибии ола биләрләр.

УЧУЗ НӨКӘР

Бир күн Һачы Гулу оғлуну өјрәдиб базара көндәрир ки, учуз гијмәтә ишләјән бир нөкәр тапсын. Оғлу да хејли ахтарыб арајандан сонра аз маашла ишләмәјә разы олан нөкәр тутуб евә гајыдыр. О, атасына шад хәбәр верир ки, бәс истәдијин нөкәр тапылыб. Һачы Гулу тезчә оғлундан сорушур:

— Бала, де көрүм, ајы нечәјә данышмысан?

Оғлу севинчлә чаваб верир:

— Ата, ајы сәккиз маната, јемәји дә өзүндән.

Һачы Гулу башыны булаја-булаја наразылығыны билдирир:

— Јох, оғул, бир аз баһадыр. Кәрәк сән бизим јемәјимизи дә ора әлавә едәјдин.

ПУЛ ЧАТДЫ

Чаван бир оғлан Һачы Гулуја јахынлашыб, бир ајлыға ондан 25 манат борч истәјир. Һачы Гулу оғланын сағлам вүчудуна бахыб белә гәрара кәлир ки, һәлә пулу вермәмиш ону бир гәдәр ишләтсин. Һәјәтдәки ун тајыны оғлана көстәриб дејир:

— Оғул, зәһмәт олмаса бу кисәләри көтүр, гој анбара.

Оғлан тапшырығы јеринә јетирәндән сонра хаһиш едир ки, гатырларын јүкүнү алсын. Оғлан бу иши дә көрүб гуртармаға јахын Һачы башга сифариш верир ки, бәс о нәрдиваны да дамын үстүнә галдырсын. Чаван оғлан көрүр ки, Һачы бу минвал илә ону ахшама гәдәр ишләдәчәк. Одур ки, орадан јајыныб кедир. Һачы нә гәдәр көзләјирсә, оғлан кәлиб чыхмајыр. Бир нечә күндән сонра оғланла растлашаркән Һачы Гулу дејир:

— Ај оғул, нијә кәлиб о әманәти апармадын?

Чавабында оғлан ришхәндлә: — Һачы, нараһат олма пул чатды. — дејир.

АҒЫР ДЭРД

Дост-танышлардан бири Һачы Гулуну пәришан көрүб сорушур:

— Ај Һачы, нијә белә бикефсән, олмаја дәрјада кә-миләрин батыб?!
Һачы Гулу мә'јус-мә'јус чаваб верир:

— Кәмиләрим батсајды, бундан јахшы оларды.

— Ахы нә белә үз вериб ки? — дејә досту јенә дә тә'-кидлә хәбәр алыр.

— Нә олачаг? Ики сичан даданыб дүкана, һәрәси күн-дә беш дәнә буғда јесә, көр инди ајы нечәјә дүшүр.

ЧАН ДЕЈИЛ ҺА

Һачы Гулу малынын, чанынын вә дүканларынын са-ламатлығы үчүн һәр ај гејри-рәсми шәкилдә пристава пул верирмиш. Бир күн пристав өзү пулу Һачыдан ал-маға вахты чатмадығындан далынча башга адам көн-дәрир. О да приставын сифаришини Һачы Гулуја јети-рир. Һачы чох эзаб-эзијјәттән сонра элини дахыла уза-дыб пул көтүрүр вә сајдыгча әлләри башлајыр әсмәјә. Кәнардан Һачыја көз гојан адам:

— Һы, Һачы, нәдир, пул сајанда әлләрин титрәјир?!— дејә зарафатла Һачыја саташыр.

Һачы исә пул саја-саја чаваб верир:

— Әдә, әлләрим әсмәсин нејләсин, пулдур еј бу, чан дејил һа, верәсән!

ХАРРАТ ГУЛУ

(1823—1883)

Харрат Гулу Пирнијаз Мәһәммәд оғлу, кечән әсрин 70-чи илләриндә Гарабағда әсасы гојулан мусиги мәк-тәбинин банисидир. О, Шушада доғулуб боја-баша чат-мыш, моллахана мәктәбиндә охумушдур. Иршад онун мүәллими олмушдур. Гулу фитри истәдады сајәсиндә һәм харратлыг пешәсинә јијәләнмиш, һәм «Јусифи» тәхәл-лүсу илә ше'рләр јазмыш, һәм дә көзәл сәси илә дини мәрәсимләри зинәтләндирмишдир. Демәк олар ки, о, бу сәнәтләрин һәр үчүндә мүвәффәгијјәт газанмышдыр. Онун јаратдығы мәктәб, Кечәчи Мәммәд, Һачы Һүсү, Чаббар Гарјағды, Мәшәди Иса кими дөврүн мәшһур ханәндәләрини јетишдирмишдир. Харрат Гулунун бир

нечә һәчви, ше'р вә гәзәлләри зәманәмизә гәдәр кәлиб чатмышдыр. Онун ше'рләриндә сатира вә инчә јумор элементләри сон дәрәчә күчлүдүр ки, бу да онун һәјата тәнгиди мүнәсибәтиндән, чошғун әһвал-руһијјәсиндән вә тәбиәтиндән ирәли кәлмишдир. Мәсәлән, мүәллифин бир бејтиндә талесизликдән шикајәт, гисмәтиндән наразы-лыг белә ифадә олунамышдур:

*Аллаһ хәлгә гисмәт ед.б пулун ағыны,
Мәнә дә гисмәт едиб гәмгалағыны.*

ГИСАС

Бир күн Харрат Тифлисин «Шејтанбазар» дејилән мәһәлләсиндә хырдаватчы Әсәдулланын дүканында ши-рин сөһбәтә мәшғул икән, мәшһур ханәндә, шушалы дос-ту Әбдүлбағи Зүлалов кәлир чыхыр ора. Онлар чох сә-мими көрүшүб әһваллашырлар. Сөһбәт мәгамында Гулу она әрқјана бир хаһишлә мүрачигәт едиб дејир:

— Бүлбүлчан (Әбдүлбағини белә чағырырдылар), сә-син үчүн бәрк дарыхмышам. Мүмкүнсә, бир ағыз елә бу-радача оху!

Әбдүлбағи өзүнү наза чәкиб, Тифлиسدә јалныз чани-шин мәчлисиндә охудуғуну бәһанә кәтирәрәк, мүәлли-минин арзусуна әмәл етмәкдән бојун гачырыр. Харрат Гулу инчик һалда:

— Ејби јохдур, охујан да пис адамдыр. Амма сонра пешман оласан, — дејиб, онунла видалашыр. Гулу елә орадан чыхыб бирбаша Тифлис јахынлығындакы мешәјә кедир. Орада сечдији ағачын мүнәсиб бир голуну кәсиб доғрајыр вә һамарлајараг һеч јердә тајы-бәрабәри ол-мајан көзәл бир гәлјан (деми) шәклинә салыр. Сонра да Гафгаз чанишининин игәмәткаһына кәлиб, һәмин гәлјаны она тәғдим етмәк үчүн ичазә истәјир. Чанишин Харрат Гулуну гәбул едәркән, онун әл габилијјәтинә һејран га-лыб, ахшамкы мәчлисинә дә'вәт едир. Гулу мәчлисә кәләндә чанишин ону өз јанында әјләшдириб, нәзакәтлә дејир:

— Сиз мәним әзиз гонағымсыныз, хаһиш едирәм, хәт-риниз нә истәјирсә, ону бујурасыныз!

Харрат Гулу она чан сағлығы истәдијини билдирдик-дән сонра бу ахшамкы мәчлиسدә јалныз Әбдүлбағини диндәмәк арзусунда олдугуну сөјләјир.

О кечә ханәндә Бүлбүлчан достунун бүтүн сифариш-ләрини данышыгсыз јеринә јетирмәли олур.

ХӘСТӘ

Бир күн Харрат Гулу бәрк хәстәләнир. Һәкимләрин јаздыгы дәрманларын да көмәји олмур. Достлар, таныш-билишләр јығылыб мәсләһәт көрүрләр ки, шәһәрдә бир алман һәкими вар, ону да чағырсынлар. Алман һәкими хәстәјә бахыб көрүр ки, онун һалы пис јашајышдан, касыблыгдан хараблашыб. Она дәрман јазыб верир; башынын алтына да бир гызыл бешлик гојуб дејир:

— Бу дәрманлары гәбул елә, јастыгынын алтындакыны да хәрчлә је, тез сағаларсан!

Хәстә Гулу шәфа тапыб сағалыр. Әтрафына јығылан гоһум-әгрәбалары бир ағыздан алман һәкиминә дуа охујурлар:

— Нә јахшы һәким иди о киши, сәнин дирилијинә сәбәб олду. Аллаһ ону динә-имана кәтирсин!

Харрат Гулу онларын алгышларына зидд кедиб:

— Сиз аллаһ, гојун динә-имана кәлмәсин, кәлсә син тајыныз олачаг, — дејир.

ХУРШИДБАҢУ НАТӘВАН

(1832—1897)

Х. Натәван классик Азәрбајчан поезијасынын тарихиндә фәхри јерләрдән бирини тутур. Онун јаратдыгы әсәрләрдә Шәрг гадынларынын фикир вә дүшүнчә тәрзинин, халг һәјатынын, ел дәрдинин, кәдәринин бир парчасы јашамагдадыр. XIX әсрдә Азәрбајчанда бир тәрәфдән Г. Б. Закирин, М. Ф. Ахундовун вә С. Ә. Ширванинин кәскин е'тираз сәсләри учалдыгы кими, дикәр тәрәфдән дә Хуршидбанунун нејдән һәзин инилтиси ешидилмишди. Онун реал, чанлы, романтик руһлу ше'рләри, бир нөв Азәрбајчан гадынларынын илләрлә мәхфи галмыш һисс-һәјәчанларынын тәрчүманы олмушдур.

Хуршидбану 1872-чи илдә тә'сис едилән «Мәчлис-үнс» үнванлы шаирләр мәчлисинин јарадычыларындан

олмуш вә өз исте'дады, гүдрәтли гәләми илә бүтүн Азәрбајчан әдәби мәчлисләринә тон вермишдир. Шаирә јүз мин манат гызыл пул сәрф едәрәк Шушанын једди километрлијиндән шәһәрә ичмәли, сәрин су чәкдирмиш, бир сыра хејрханә тәдбирләрә гошулмуш, бејнәлхалг дүнја сәркиләриндә иштирак етмишдир. Араз чајындан Ағчабәдијә гәдәр чәкилән су архы, Бақыдан Шых кәндинә кедән јол онун ады илә бағлыдыр. Хуршидбану онларча кәнчин мәдәни шәһәрләрдә тәһсилни давам етдирмәсинә мадди јардым көстәрмиш, мәктәбләрин ачылмасы үчүн хүсуси вәсаит ајырмышдыр. Шаир Һәсән Јүзбашов, Х. Натәванын Гарабағ үчүн нә дәрәчәдә әзиз вә гијмәтли бир сима олдуғуну образлы ифадәләрлә тәрәннүм едәркән, ону мејә, Шушаны исә пијаләјә (меј габына) бәнзәтмиш вә мејә үстүнлүк газандырмышдыр:

*Сәнсиз нәди Шишәнин нәмуди,
Кәлмәз нәзәрә онун вүчүди?!
Меј олмаса, шишә адланырмы,
Бир кәс мүгләга ону танырмы?!
Күлшән күл илә олур абад,
Күл олмаса, ким ејләр ону јад?*

Хуршидбану 1832-чи илдә Гарабағ ханлығынын пајтахты Шушадә төвәллүд тапмышдыр. Онун атасы Гарабағын сонунчу һәкими Мейдигулу хан Чаваншир, анасы исә Кәнчә һәкими Чавад ханын нәтичәси Бәдирчаһан бәјим олмушдур. Хан гызы кичик јашларында сарај тәрбијәси көрмүш, хүсуси тәрбијәчиләрдән, мирзәләрдән вә мүәллимләрдән дәрс алмышдыр. Ел арасында ону «Хан гызы», сарајда исә «Дүррү јекта» (тәк инчи) дејә чағырмышлар. Шаирә өз ана дили илә јанашы, әрәб-фарс дилләрини дә мүкәммәл билмишдир. Мәктәб јашларындан ше'р јазмаға башламыш, чидди мүталијә киришмиш, рәсмә бејүк һәвәс көстәрмишдир. Ханлығын ләгвиндән сонра аиләјә үз верән пәришанлыг онун ше'рләринә дә бәдбинлик вә никаранчылыг кәтирмишдир.

1845-чи илин мај ајында Мейдигулу хан Ағчабәдидәки маликанәсиндә ов едәркән гәфләтән атдан јыхылыб өләндә Хуршидбанунун 13 јашы варды. Бундан өз хејрләри үчүн истифадә едән задәканлар, хан аиләси илә гоһум олмаг иддиасына дүшәрәк, Бәдирчаһан бәјимлә Хуршидбануја раһатлыг вермирләр. Бир тәрәфдән дә һөкүмәт онларын ихтијарында олан торпагларын бир һиссәсини мүхтәлиф бәһанәләрлә алыб дөвләт хәзинәси-

нэ гатыр. 1850-чи илдэ Хуршидбану узун чэкишмэлэрдэн вэ тэзжиглэрдэн сонра Дагыстан нүчэбаларындан сајылан кнјаз Хасај хан Усмијевэ эрэ кедир. Эринин иш јери илэ элагэдар олараг о, ики илдэн чох Тифлисдэ јашамалы олур. Тифлис һэјаты шаирэнин дүнјакөрүшүнүн зэнкинлэшмэсинэ, тэфэккүр даирэсинин кенишлэнмэсинэ бөјүк тэ'сир көстэрир. 1852-чи илдэ о хэстэлэнир вэ һэкимлэрин мэслэһэти илэ вэтэни Шушаја гајыдыр. Сағалдыгдан сонра 1854-чү илдэ Натэван эри илэ бэрабэр Дагыстана, Ширвана вэ Бақыја сэјаһэтэ чыхыр. 1855—1856-чы иллэрдэ оғлу Мейдигулу вэ гызы Фатмабикэ (Ханбикэ) анадан олурлар. 1858-чи илдэ Хуршидбану икинчи дэфэ аилэлликлэ Бақыја кэлиб, шәһэр һакими Пигулјевскинин евиндэ гонаг галаркэн мэшһур франсыз јазычысы Александр Дүма (Ата) илэ көрүшүрлэр. А. Дүма илэ Хасај хан арасында сэмими достлуг элагэси јараныр. Јазычы өзүнүн «Гафгаза сэјаһэт» китабында бу аилэнин адыны һөрмэт һиссијлэ јад едир. 1864-чү илдэ Хасај хан Шушада галмаг истэмэјиб, арвадына Дагыстана көчмэји тэклиф едэркэн рэдд чавабы алыр. Буна көрэ дэ о, аилэсини атыб кедир. Хуршидбану 1869-чү илдэ шушалы Сејид Нүсејнэ эрэ кедир вэ ондан беш өвлэды олур. Онун гызғын јарадычылыг иллэри дэ бу дөврэ тэсадүф едир. 1888-чи илдэ Хуршидбану Шушанын адлы-санлы задэкан аилэлэри илэ бирликдэ Кәнчэдэ чар II Николајла көрүшүб, өз эли илэ тохудуғу бир һэдијјэни дэ онун арвадына бағышлајыр. Хан гызы оғлу Мир Аббасын өлүмүндэн сарсылараг сәһһэтини итирдијиндэн узун мүддэт хэстэ јатыр. Бүтүн Азэрбајчанын вэ Гафгазын шаирлэри мәктүб васитэси илэ ондан хэбэр тутурлар. Нәһајэт, 1897-чи илдэ шаирэнин ел үчүн дөјүнэн гэлби дајаныр. «Гафгаз», «Тэрчүман», «Нор-Дар», «Мшак» гээтлэриндэ некрологлар дэрч едилир.

ИБРЭТ ДЭРСИ

Чохдан иди ки, Иран шаһзадэси Бәһмән Мирзэ дулгалмыш Хуршидбануну алмаг үчүн дэридон-габыгдан чыхыр, һэр һэфтэ онун сарајына елчи көндэрирди. Амма Хан гызындан «јох» сөзүндэн башга бир чаваб алмырды. Натэван, отуза јахын һэрэми олан бу гадын дүшкүнүнэ нифрэт едирди.

Шушада бир дэрэнин о тајында Бәһмән Мирзэнин гәсри, дикэр тэрэфиндэ исэ Хан гызынын сарајы јерлеширди. Шаирэ чох һэссас вэ һушјар бир гадын иди. О һисс едир ки, Бәһмән Мирзэ һэр сәһэр тездэн тэрасүб борусу васитэсилэ ејвандан онун јатағына бахыр. Бәјим, јашы өтмүш Бәһмән Мирзэнин шәриятдэн вэ эдәбдэн кәнар бу һэрәкэтинэ сон гојмаг үчүн мүнәсиб бир чарэ дүшүнмэли олур. Нәһајэт, рәгибэ ибрэт дәрси вермәк мөгсәдилэ белэ бир сәһнәчик дүзәлдир: сәһэр-сәһэр јатаг отағынын пәнчәрэсини ачдырыр, гапыдакы нөкәрләрден биринэ дэ тапшырыр ки, бу пәнчәрэдэн чылпаг сағрысыны (архасыны) Бәһмән Мирзэнин үзбәүз дајанан гәсринэ тэрэф чевириб дајансын.

Көрүнүр, күллэ һэдәфэ дэјдији үчүн, һадисэдән бир нечэ күн сонра шаһзадэ наразы бир эда илэ Натэванын гоһумларындан биринэ шикајэтләнирмиш ки, бәс сәһэр-сәһэр о, бинокл илэ шәһэрэ тамаша едэн заман тэсадүфән Хан гызынын јатаг отағында биабырчы бир мәнзэрэ көрүбмүш. Елэ о вахтдан да Бәһмән Мирзэ бу әхлагдан кәнар мэшгулијјэтини тәрк едир.

ТУТ ЈЕМӘК МӘДӘНИЈЈЭТИ

Ијул ајында Шушада тутун тэзэчэ дэјән вахты имиш. Хан гызы пәнчәрэдән балача сәбәтлэрдэ тут сатан кәндли гызларыны көрүб, тут алмаг мөгсәди илэ онлары евэ дө'вәт едир. Кәндли гызлары Хуршидбанунун дө'вэтинни мәмнунијјәтлэ јеринэ јетириб туту онун гапысына апарыр вэ ев саһибинин бүтүн һэрәкәт вэ давранышыны диггәтлэ излэјирлэр. Хан гызы сечдији тут сәбәтинни алыб ичәри апаранда, дөзмәјиб гапынын далында онун үстүндән бир овуч көтүрүб јејир. Сонра туту бошгаба төкүб, кәндли гызларын көзү габғында ијнэ илэ көтүрүб бир-бир ағзына гојур. Гызларын онун тут јемэсинэ һејран-һејран бахдыларыны көрән Хан гызы суал верир:

— Гызлар, сизлэрдэ дэ туту ијнэ илэ јејирләр?

Гызлардан бир дирибашы дәрһал чаваб верир:

— Хејр, бәјим, бизлэрдэ туту бајаг сиз гапынын архасында једијиниз кими јејирләр.

БИР ТЭСАДУФУН НЭТИЧЭСИ

Хуршидбану һәмишә өз маликанәләрини, кәндләри ја атла, ја да өртүлү карета (тарантас) илә кәзиб јохла-јармыш. Бир күн ики шушалы чаван достлар оба-оба доланыб папаг сатмагдан гајыдаркән, јол гырағында битмиш бир ағачын көлкәсиндә әјләшиб динчәлирләр. Бу әснада Хан гызынын карети онларын јанындан сүр-әтлә өтүб кечир. Каретин кимә мәхсус олдуғуну јахшы билән достлардан бири — Сејид Һүсејн чәлд јериндән галхыб тарантасын архасынча һәсрәт-һәсрәт бахыб дејир:

— Мән таныдым, бу Хуршидбанунун каретидир... Аллаһын алтында Хан гызы мәним арвадым олајды.

Досту да онун сөзүнү зарафат һесаб едиб, ришхәндлә сорушур:

— Ә... Хуршидбану сәнин гисмәтин олса, мәнә нә верәрдин?

Сејид Һүсејн чидди тәрздә: — Сән өл, сәнә ики јүз манат бағышлардым, — дејир.

Сөһбәт дә елә бунунла гуртарыр. Илләр, ајлар кечир, бир күн Сејид Һүсејн јенә кәнддән гајыдаркән Хуршидбанунун евинин алтындакы шор су булағында әл-үзүнү јујуб әтәји илә силәркән, демә Хан гызы да ејвандан тәрәсүб борусу илә о тәрәфләрә бахырмыш. Бирдән көзүнә Сејид Һүсејн саташыр. Тез гуллуғчусу Зүләјханы чағырыб, оғланы она көстәрир вә тапшырыр ки, тез өјрән көр бу оғлан кимди, нә сәнәтин саһибиди? Гуллуғчу да чохбилмишин бири иди. Тезчә булаға јолланыб оғланын ким олдуғуну мүәјјәнләшдирдикдән сонра гајыдыб Хан гызына белә мәлүмат верир:

— Оғлан шушалы Сејид Әһмәдин оғлудур, 35 јашы вар, папагчылыгла мәшғулдур, өзү дә субајдыр.

Хуршидбану арајыб, ахтарыб Сејид Һүсејни тапдырыр вә ону сараја дәвәт едир. Сејид Һүсејн әдәб вә мәрифәтлә кәлиб Хан гызына баш әјир. Бәјим оғланы јахындан көрүб сәһв еләмәдијини баша дүшүр вә чавана бујурур ки, оғлу илә гызына папаг тикиб кәтирсин. Сифариш һазыр олчаг Сејид Һүсејн јенә дә Хан гызынын јанына кәлиб, папаглары она тәгдим едир. Хуршидбану оғлана сағ ол дејиб сорушур:

— Аилән бөјүкдүрмү?

— Хејр, субајам.

— Бәс индијә гәдәр евләнмәмәјин сәбәби нәдир?

— Көнлүмә јатан олмајыб.

— Мәни аларсанмы?

Сејид Һүсејн сусур.

Хуршидбану суалы тәкрат едир:

— Аларсанмы?

Сејид Һүсејн башыны ашағы салыб утанчаг бир тәрздә:

— Бәјим бујурандан сонра мән нә дејә биләрәм, — сөјләјир.

Хан гызы: — Сөјлә, ездә фахир либасын вармы?

Сејид Һүсејн: — Бәли.

Хан гызы амиранә бир әда илә дејир: — Онда, сабаһ ахшамүстү о либасыны да кејиб мәним һүзурума кәләр-сән!

Ертәси күнүн ахшамы башда Шуша газиси Мирзә Әбүлгасым олмагла шәһәрин ән мө'тәбәр адамлары Хуршидбанунун дәвәти илә сараја тәшриф кәтирирләр. Сејид Һүсејн арха гапыдан мәчлисә дахил оlanda һамы тәәччүб ичәрисиндә донуб галыр. Хан гызынын ишарәси илә ону бәјимин јанында әјләшдирирләр. Натәван һамынын ешидәчәји бир тәрздә мәчлисә хитабән учадан сөјләјир:

— Һәзәрәт, бу күндән е'тибарән Сејид Һүсејн чәнаблары мәним саһибим, өмүр достум олур. Одур ки, газн агадан ричам будур ки, елә бу кечә бизим кәбинимизи кәссин.

Бу сөздән сонра мәчлиси ани бир сүкут бүрүјүр. Һеч кәсдән сәс чыхмыр. Мәчлисдәкиләр инана билмирләр ки, Хан гызы мин иллик ән'әнәни позараг, рәијјәт оғлуна әрә кетсин. Лакин газинин титрәк сәслә охудуғу издивач әјәси сүкут бузуну әридир. Кәбин мәрасими гуртардыгдан сонра һамы хејир-дуа вериб мәчлиси бир-бир тәрк едир.

Һадисәдән бир илдән чох кечир. Пајызын орталарында Сејид Һүсејнин һәмкары вә досту тәсадүфән Хуршидбанунун Ағдамдакы гәсринин јанындан кечәркән, достунун Хан гызы илә ејванда отуруб чај ичә-ичә ширин сөһбәт етдијини көрүб саламлашыр. О, Сејид Һүсејни тәбрик етдикдән сонра, үстүөртүлү шәкилдә бир нечә ил бундан өнчә вердији вәди онун јадына салыр. Сејид Һүсејн исә вердији вәдин зарафат олдуғуну бәһанә кәтириб сөзүндән бојун гачырмаг истәјир. Бу заман Хуршидбану мәсәләдән һали олуб, ики јүз манат әвәзинә ичәрисиндә 600 манат олан пул кисәсини ејвандан әринин достуна туллајыб дејир:

— Көтүр, мән онун гисмәти олдуғум кими, бу пул да сәнин гисмәтин имиш!

Досту өмрүндә көрмәдији пуллары алыб севинә-севинә орадан узаглашыр.

НӘ ӨЛЛӘ ВӘСЛИН ОЛАДЫ, НӘ ДӘ...

Хуршидбанунун сөһбәт арасында дедији һикмәтли кәламлар, мүдрик сөzlәр, бир сыра һалларда, өз төчәс-сүмүнү ја поетик диллә, јахуд да нәзмлә тапырды. Һәр дәфә дә белә инчиләр тарихи әһвалатлар вә ја тәсадүф-ләрлә бағлы жаранырды.

Узун мүддәт доғма елдән, ана јурдундан узаг дүш-мүш чаван Меһдигулу узаг гүрбәтдән, дөјүш мејданын-дан мә'зунийјәтә чыхыб Шушаја гајыдаркән, анасы онун бојнуна доланыб, гәдд-гамәтини охшајараг, белә кон-трастлы ифадәләрлә вәсф етмишди:

*Фәда о гамәтинә ким, гәза нә хош чәкмиш,
Гәдәр бүкүб белими, ејләјиб кәман, өлүрәм!*

Меһдигулу мә'зунийјәти битдикдән сонра јенә дә кет-мәјә һазырлашаркән, анасы ашағыдакы поетик мисраны ишләдир:

Нә бөјлә вәслин олајды, нә дә өјлә һичранын.

Сонрадан бу мисра халг мәсәли тимсалында дилдән-дилә дүшүб кәзмишдир.

ӨЛДҮ БҮЛБҮЛ, СОЛДУ КҮЛ...

Бу кәламы да Натәван 15 јашлы оғлу Мир Аббасын өлүмү мүнәсибәти илә башсағлыгы көндәрәнләрә вә тәсәлли верәнләрә чаваб мә'насында белә ишләрмишди:

Өлдү булбүл, солду күл — истәр ағла, истәр күл!

О замандан бу сөз халг тәрәфиндән «Олан олду, тор-ба да долду» мәсәлинин ән көзәл поетик варианты сәвиј-јәсинә галдырылмышдыр.

ЧӘТИН КҮНЛӘРДӘ

Чох вахт шаирләр, сәнәткарлар да чәтин күнләрдә Хуршидбануја мүрачиәт едәндә өз фикирләрини конкрет шәкилдә шә'рлә билдирмәји даһа әлверишли һесаб едир-диләр. Натәван да онларын чағырышларына вә хаһиш-ләринә тезчә әмәли тәдбири илә чаваб верирди.

Мәсәлән, Гасым бәј Закир јазанда ки, «Бир дәф'ә де-мәсән ки, филани бизә кәлсин, лазымды зијафәт». Дәр-һал биләрди ки, шаирә мадди јардым көстөрмәк вә ја гонағлыг вермәк лазымдыр. Јахуд Молла Ибраһим Га-рабағи дејирди:

*Көнүл истәр, әлим јетмәз, недим бир шиш кабаб олсун,
Бу шәрт илә јанында ол кабабын наршәраб олсун!*

Тәкчә бир ифадәдән ибарәт олан мәктубундан анла-шыларды ки, М. Ә. Нөврәсин пулу гуртарыб, она тә'чи-ли сурәтдә пул көндәрмәк лазымдыр:

Пул чин әст-бисмиллаһ Нөврәс.

ЧӘСАРӘТ

Шушада «Базар башы» дејилән јердә бир рус чинов-ники әлиндә ағач тутдуғу һалда дајанмышды. О, гәза торпаг идарәсинин назир иди. Чиновникин јанындан сајмазчасына кечән Мәшәди Нәсирин һәрәкәти назир чох һиддәтләндирир. Назир Мәшәд Нәсири јахалајыб әлиндәки ағачла дөјә-дөјә гованда киши өзүнү зорла Хуршидбанунун гапысындан ичәри салыр. Назир, Мәшә-ди Нәсири јерә јыхыб тәпикләјир. Пәнчәрәдән бу сәһ-нәјә тамаша едән Хуршидбану чәлд ашағы енәрәк Мә-шәдини русун әлиндән алыр. Кобуд һәрәкәтинә көрә о, назир итәләјиб, она ики силлә вурдугдан сонра да үрәји сојумајыб, әлини онун чијнинә узадыр, зәр пагонуну вә бафтасыны гырыб атыр. Назир она бир сөз демәјә чүр'әт етмәјиб, шәһер һакиминә шикајәтә кедир. Белә

сөjlәjирләр ки, һаким һадисәjә көрә Натәвандан үз истәмнш вә инчик бир һалда билдирмишдир:

— Чиновникә әл галдырмагыныза е'тираз етмирәм, лакин пагонлары гырмаг дөвләтә һөрмәтсизликдир.

МЕҢДИГУЛУ ХАН УСМИЈЕВ

(1855—1900)

Кнјаз Меһдигулу хан өмрүнүн чох һиссәсини рус ордусунда хидмәт етмиш, милис прапоршиклијиндән полковник рүтбәсинә гәдәр һәjат јолу кечмишдир. О, «Вәфа» тәхәллүсү илә классик Шәрг үслубунда јаздыгы силсилә гәзәлләр мүәллифи кими дә әдәбијјатымызда танынмышдыр. Авропа мәдәнијјәтинә хүсуси еһтирам көстәрән Меһдигулу хан, Шәргин, Ислам дүнјасынын јаратдыгы мә'нәви сәрвәтләрә дә дәрин мәһәббәт бәсләмишдир. Көзәл библиограф олуб, Авропа-рус классикләринин әсәрләрини, Јахын Шәрг әдәбијјатынын надир нүсхәләрини һәвәслә јығыб топламышдыр. 1897-чи илдә илк дәфә Шушадә тәшкил олуан мүсәлман гираәтханасынын тәшәббүскарларындан бири олмушдур. «Мәчлиси-үнс»үн мәшғәләләриндә фәал иштирак етмишдир.

Меһдигулу 1855-чи илдә Шушадә мәшһур бир аиләдә һәjата көз ачмышдыр. О, Хан гызы Хуршидбану Натәванын дағыстанлы кенерал-мајор Хасаж хан Усмијевдән олан бөјүк оғлудур. Сарај тә'лим-тәрбијәси алдыгдан сонра кнјаз Меһдигулу хан Тифлис вә Петербург шәһәрләриндә охујараг, орта һәрби тәһсилни битирмишдир. 1877-чи илдә Гафгаз чанишини Бөјүк кнјаз Михаил Николајевич Романовун (1862—1882) шәхси јавәри сифәтилә «Рус-Османлы» мұһарибәсиндә иштирак етмиш. дөјүшләрдә рәшадәт вә шүчаәт көстәрдијинә көрә јүксәк орден вә медалларла тәлтиф олуномушдур. Узун мүддәт Тифлиسدә һәрби гуллуғда олмасына бахмајараг о, Гарабағ шайрләри илә әлагә сахламыш, әдәби мәчлисләрлә үнсијјәти гырмамышдыр. Әдәбијјатшүнас Ф. Көчәрли өз әсәрләриндә вә јазыларында Меһдигулу ханын ше'рләрини јүксәк гијмәтләндирмишдир. Тәзкирә вә гәзәтләрдә онун һәjат вә јарадычылығы һаггында мә'лумат верилмишдир. Вәфа 1900-чү илдә Тифлиسدә 45 јашында икән вәфат етмиш, өз вәсијјәтинә көрә, Ағдамдакы аиләви гәбиристанлығда дәфн едилмишдир.

Полковник Меһдигулу хан шаһзадә Шаһрух Мирзә* илә Кәнчә (Јелизаветпол) меһманханасынын огелләринин бириндә әjlәшиб гәлјаналты едирләр. Сүфрәдә шәрабла виски дә олур. Бу заман меһманхана хидмәтчиси Меһдигулу хана јахынлашыб, Мәһәммәд аға** адлы бир нәфәрин ону тә'чили көрмәк истәдијини билдирир. Кнјаз Меһдигулу да изн истәјәнин ким олмасынын фәргинә вармадан, шәхси әламәтләрини өјрәнмәдән јанына кәлмәсинә разылыг верир. Беләликлә дә, Мәһәммәд аға Мүчтәһидзадә көзләнилмәдән бирбаша онларын ички мәчлисинә кәлиб чыхыр. Меһдигулу хан Гарабағын дин хадимләриндән сајылан Мәһәммәд ағаны көрән кими таныјыб, еһтијатсызлыгына көрә бәрк пәрт олур. О, вәзијјәтдән чыхыш јолуну јенә дә үзрхаһлыг етмәкдә көрүб дејир:

— Аға, бу шәрабы һәким мәнә дәрман кими тә'јин едиб, јохса Сизи белә бир мәчлисә дә'вәт етмәјә чәсарәтим чатмазды.

Шаһрух Мирзә дә, достунун үзүрлү сәбәбләрә әл атыдыгыны көрүб, Мәһәммәд аға билмәсин дејә, фикрини фарс дилиндә сөjlәјир:

— Сән бу сөzlә кұнаһыны јудун, бәс мән нә бәһанә кәтирим?***

ПАКЛЫГ

Бу әһвалаты да Ләмбәрәнлы Шүкүр, гоһуму Һүсејналы бәјә данышарды. «Тәзәчә нишанланмыш бачым оғлу бир досту илә бәрабәр почтун габағыны кәсиб ону сојур. Бу чинајәткар һәрәкәтә көрә, онлара күлләләнмәк кәсилир вә сенат палатасынын тәсдигинә верилир. Биз дә ләнкимәјиб, ики көзү дә гызыл пулла долу хурчуну көтүрәрәк, чаванлары өлүмдән гуртармаг үчүн Тифлисә,

* Шаһрух Мирзә — Бәһмән Мирзәнин нәслиндәндир.

** Мәһәммәд аға Мүчтәһидзадә. «Ријазул-ашигин» тәзкирасинин мүәллифидир.

*** Мәһәммәд аға фарс дилини чох көзәл билирди, Шаһрух Мирзә бундан хәбәрсизди. Мәһәммәд ағанын меһманханаја кәлмәси онунла әлагәдар иди ки, Меһдигулу хандан јаздыгы ше'рләри алыб кәләчәкдә өз тәзкирасинә салсын. Елә һәмин кун дә кнјаз һәмншә өзү илә кәздирдији ше'р дәфтәрини она верир.

Мехдигулу ханын янына кетмэли олдуг. Мәсэләни олдуғу кими шәрһ едәркән кнјаз башыны булајыб тәссүфлә деи:

— Онлар һеч јахшы иш көрмәјибләр, амма чавандырлар, кечиб, — Хан бир гәдәр дүшүнчәјә далдыгдан сонра эләвә етди: — Сабаһ саат 12-дә һәбсхананын гапысынын ағзында көзләјәрсиниз, дуσταгларынызы сизә тәһвил верәрләр, көтүрүб апарарсыныз.

Демә, елә һәмин күн хан досту вә тәләбә јолдашы II Николаја телеграм вуруб ики кәнчин әфв олунмасыны ондан хаһиш едир. Ертәси күнү чаванлары бурахдылар. Истәдик бир хурчун гызыл пуллары да кнјазын евиндә гојуб кедәк, гәти етиразыны билдирди:

— Елә шејләр етмәин, мәним барикаһым о мүгәддәс пирләрдән дејил ки, нәзир вериб мүгабилиндә шәфа тапасыныз, апарын, оғланларынызын тојуна сәрф едәрсиниз!

Һәтта о, тәсәррүфат үзрә көмәкчиси Мирзә Рәһими чағырыб көстәриш верди ки, бизим үчүн 3 мин манат да јолхәрчи өдәсин. Мирзәнин јанындан чыхаркән, она нә гәдәр јалвардыг ки, һеч ким хәбәр тутмаз, бу хурчундакылары көтүрсүи, кәрәк олар. Оун бизә јекун чавабы белә олду:

— Мән отуз илдир ки, бу гапыда сәдагәтлә хидмәт едирәм, инди сиз бу ағсаггал вахтымда мәни күнаһамы батырмаг фикриндәсиниз?

БУКЕТ

Мехдигулу хан инчәсэнәтә бөјүк мараг көстәрирди. Вәзифәси илә әлагәдар олараг о һәр дәфә Петербурга кәләндә көзүнә илк саташан рәнкарәнк рекламлар, афиша вә бенефисләр олурду. Бу дәфә дә гәзетләр мәшһур авропалы мүғәнни гадынын пајтахта тәшриф кәтирдјинә даир хәбәр верир вә пәрәстишкарлары ширникләндирирди. Кәнч кнјаз Мехдигулуну гаршылајан досту да вағзалдан мейманханаја гәдәр јол боју бу актриса һаггында данышыб тәрифини көјә галдырмышды. Онлар бир ахшам кедиб она гулаг асмағы вә актриса илә шәхсэн таныш олмағы гәрара алырлар. Достлар бир ахшам кедиб мүғәннијә гулаг асырлар вә онунла көрүшүб таныш олурлар. Илк бахышда көзәл гадын Мехдигулу хана о гәдәр дә мәһәл гојмур. Бу да мәғрур кнјазын гү-

руруна тохунур. Кнјаз Мехдигулу хан тамашадан сонра актрисаја вахтыны онунла кечирмәсини тәклиф едир. Мүғәнни гадын белә бир шәрт гојур:

— Әкәр сабаһкы чыхышымда мәни һејрәтдә гојан гејри-ади бир сүрпризлә гаршыласаныз, көрүшмәк мүмкүндүр.

Мехдигулу хан о күнүн нәзәрдә тутулмуш бүтүн билетләрини сатын алыр вә ахшам да габаг чәркәдә тәк отуруб пәрдәнин ачылмасыны көзләјир. Пәрдә ачылан заман актриса салону бош көрүб, дәрин һәјәчан кечирир. Лакин габаг чәркәдә әјләшиб она ишарә едән јекәнә тамашачыны — кнјазы таныјыб күлүмсәјир. Сонра мүғәнни тамашачысы үчүн охујур. Кнјаз исә чар јүзлүкләриндән дүзәлдилмиш бөјүк бир букети мүғәннијә тәгдим етмәклә ону икинчи дәфә һејрәтләндирир.

МИНИЧӘК

Нәсрәддин шаһ Тифлисә сәфәр едәркән, она шәһәрин сәфалы бир кушәсиндә јашамаг үчүн мәнзил верилмишди. Шәһәрин көрмәли јерләринә бахмаг вә мәлумат алмаг мәгсәдилә Мехдигулу хан Вәфаны да она мүшајиәтчи, һәм дә тәрчүмәчи тәјин етмишдиләр. Шаһын «Миничәк» ләгәби илә чағырылан бојча чох балача гәлјан верәни вармыш. Миничәк сәрчәдән хырда бир гушун — чәпәр сәрчәсинин адыдыр. Бу ушаг өзүнү чох пис апарымыш. Мәсәлән, сапанда даш гојуб, чилчыраглары сындырыр, сараја сичан илә пишик бурахыб һај-күј голпарымыш. Вәфа Миничәјин белә һәрәкәтини шаһа лајиг билмәјиб, бәдаһәтән фарсча бу ше’ри демишди:

*Бәсте дәр даме-миничәк бебин шаһин әст,
Вај бәр милләте-ислам, әкәр шаһ ин әст.*

(Тәрчүмәси: Бах көр Миничәјин торуна шаһин дүшүбдүр; Әкәр шаһ будурса, вај ислам милләтинин һапына).

ИБРАҺИМ ТАҺИР МУСАЈЕВ

(1890—195...)

«Таһир» тәхәллүсү илә мәзmunлу ше'рләр јазан Аға Ибраһим Мәшәди Әбдул оғлу Мусајев 1890-чы илдә Шушада хырда тичарәтчи аиләсиндә дүнјаја көз ачмышдыр. О, илк тәһсилени моллаханада алмыш, сонра да ону јени типли шәһәр мәктәбиндә давам етдирмишдир. М. М. Нәвваб өзүнүн «Тәзкиреји-Нәвваб» тәзкирәсиндә онун һаггында ашағыдакы сөzlәри јазырды: «Шушада ләрвәриш тапмыш ијirmi үч јашлы Ибраһим Таһир мүкәммәл тәһсил көрмүш, көзәл тәбиәтли, хош әһваллы вә тәмиз әхлаглы бир кәнчдир. Пешәси сөвдәкәрлик олан бу затын Азәрбајчан вә фарс дилләриндә јаздығы чохлу ше'рләри вардыр. Диваны јохдур». Шаирин ики дилдә јаратмыш олдуғу ше'рләрдән бир бејти нүмунә кәтиририк:

*Шишә ичрә ган олуб көнлүм мәним дидарсыз,
Беләми кечсин күнүм, јарәб, күнәши-рухсарсыз?*

* * *

*Һәр ки, кәһ фикри-зүлфи-хәми-јар миконәм,
Худра дәрин әгрәби-чәрар миконәм*.*

Шушада сөвдәкәрликлә мәшғул олан Ибраһим Таһир бош вахтларыны мүталиәјә, ше'р јазмаға сәрф етмиш, өзү кими нушјар, ачыгфикирли достлары әтрафына топлајарг, сәнәтә даир рәј мүбадиләси апармышдыр. Шаирин мәшһур Бакы зијалыларындан олан Әлаббас Мүзниблә һәчвләшмәси чохлаына мә'лумдур.

Ибраһим Таһир Мусајев Азәрбајчанда Совет һакимийјәти гурулдугдан сонра көчүб Бакыда јашамалы олмуш, орада да вәфат етмишдир. Һал-һазырда нәвәләри, нәтичәләри сағдырлар.

БӘС О БИЛМИРДИ КИ...

Күрд Әмдалы Мейдијев ешидир ки, Шушада бәдзад (мәзәли, кәләкбаз) адамлар чохдур. Ити тәзә балаламыш имиш. Күчүкләри долдуруб хурчунун көзләринә,

* Елә ки, јарын ләришан зүлфүнүн фикрини чәкирәм,
Өзүмү бир сүрү әгрәб ичәрисиндә һисс едирәм.

Күрдүстандан кәлир Шушаја. Елә Растабазардакы дүкәнлардан биринә јан алдыгда көрүр ки, дүкәнчы тәзәчә алдығы маллары рәфләрә јығыр. Демә, бу да Шушада мәшһур зарафатчылардан сөвдәкәр Аға Ибраһимин өзү имиш. Әмдалы јахынлашыб «салам» верир. «Саламы» алан Ибраһим хурчундакы күчүкләри көрчәк дөзмәјиб дилләнир:

— А күрд гардаш, ушагларыны да јығыб кәтирмисэн ки?

Күрд Әмдалы она белә чаваб верир:

— Һә, бунларын аналары шушалыдыр, кәлибләр ону көрмәјә.

Аға Ибраһим дејир:

— Бәс о арвад ганмајыб ки, күрдә кедән ит күчүјү доғар?

ЈАХШЫДЫР, АММА...

Шушалыларда, гарабағлыларда белә бир адәт дә вар иди. Обадан вә ја кәнддән шәһәр мүһитинә алышмамыш нашы адамлар кәләндә, хошлајырдылар онлара шәбәдә гошсунлар, әлә салыб ојнатсынлар, габлары бир-биринә дөјмәклә чашдырсынлар. Бир дә көрәрдин ки, сәкиннин о тајында бир адам, бу тајында да башга бириси дајаныб, башлајырдылар назик ип еширмиш кими јаландан әлләрини бир-биринә сүртмәјә. Бунунла онлар јол илә кәлән атлыны, ја да пијаданы хәбәрдар едирдиләр ки, ипи гырмасынлар дејә, јахынлашанда башларыны, гамәтләрини ашағы әјсинләр. Фәгир кәндли дә чанынын дәрдиндән о јерә чатаркән инстинктив олараг әјлиб кечирди. Сонра да кәнд әһлинә шәһәрдә һәкимхана, дүлкәр вә ја баггал лазым оlanda, бүтүн шәһәри доландырыр, ахырда кәтириб чөрәкчинин, папагчынын, ја да бојагчынын јанына көндәрирдиләр. О да әлдән дүшәнә гәдәр јорулур, бә'зән дә пешман олуб керн гајыдырды.

Белә бир әһвалат бир дәфә дә сөвдәкәр Ибраһим Таһирин дүканында баш верир. Гышын сојугунда узаг јердән Шушаја кәлән бир кәндлијә хәстәси үчүн јемиш лазым олур. Кәләкбазлар ону өтүрә-өтүрә кәтириб чыхарырлар Ибраһимин дүканына. Кәндли она јемиш алмаг истәдијини сөјләјәндә, Аға Ибраһим мәтләби анлајыр. О, кәндлидән хәһиш едир ки, малын далынча ахшамүстү кәлсин. Бәли, кәндли кәлинчә о, ссенарисини гурур. Ах-

шама жахын кәндли дүкана жахынлашыркән Ибраһим Таһир ону ичәри дә'вәт едир, өзү дә жемиш кәтирмәк ады илә пәрдәнин архасына кечиб, онун арасындан чырманмыш отурачагыны кәндлијә кәстәрәрәк дејри:

— Бах, көр жемиш хошуна кәлирми?

Көзләмәдији бу лөвһәни көрчәк, кәндли борчлу галмајыб, тәрәф-мүгабилинә белә чаваб верир:

— Машаллаһ, жемишинә сөз јохдур... Амма рәһмәтлик атан онун бир дилимини кәсиб јејибдир.

ШӘБЕҢ

Мәһәррәм ајында Шушанын диндар вә чаһил адамлары бир јерә јығышараг Кәрбәлада чаныны фәда едән јетмиш ики шүһәданын матәмини кечирмәк гәрарына кәлирләр. Синәзәнлик вәзифәсини дә зәиф ирадәли, баचारыгсыз Мәмигоча адлы бир шушалыја тапшырырлар. О да күчлә чыхан чыр сәси илә синә вура-вура мәшһур бир бејти охујурмуш:

*Олмадыг ки, қәрбәлада Шимри-Сән'ани өлдүрәк,
Парә-парә ејләјәк өвлади-һәјдәр ганлысын.*

Бу мәнзәрәни узагдан сејр едән Ибраһим Таһир бир тәрәфдән керидә галмыш авам тајфаја ачыјыр, ди көр чәһәтдән дә, нөвһә дејәнин Шимри һәдәләмәси она чох күлүнч көрүнүр. Одур ки, һадисәјә тәнгиди мүнәсибәтиниз кизләдә билмәјиб учадан дејир:

— Күл башына олсун, ај Шимр, көр нә күнә галмысан ки, Мәмигоча да сәни һәдәләјир.

Ел арасында бу сөз ишләнә-ишләнә, халг мәсәли шәклинә дүшмүшдүр.

ЈЕТ ҺАРАЈА, ГАРДАШ

Совет гајда-ганунлары Гарабаға кәлиб тохтајанда, һәр јериндән галхан өзүнү ингилабчы гәләминә вериб өзбашыналыға јол ачыр, чамааты һаг-наһаг инчидир. Тәсадүфи адамлар да фүрсәтдән истифадә едәрәк өз гәрәзкар мөгсәдләрини һәјата кечирмәк үчүн партија сыраларына сохулур, алчаг әмәлләринә сијаси дон кејдирдиләр. О заман түкү-түкдән сечән Ибраһим Таһир дә

бә'зи совет «маралларынын» тәбиәтинә, симасызлығына вә төрәтдикләри һагсызлыгларә пассив бир мүшаһидәчи кими баха билмәјиб, сатира атәшинә тутмушдур. Онун бу гәбилдән олан вә чап үзү көрмәјән ше'рләриндән бирини охучуларә тәгдим едирик.

*Сәфәр олду Шаму шумә, јет өзүн һараја, гардаш!
Әләпәш¹ олубду һаким, бәни-бинәваја, гардаш!*

*Шәһәри хәрәбә гојду ики күндә Илдырым хан²,
Мән өзүм дә мати галдым, белә биһәјаја, гардаш!*

*Чыры-чындырын ичиндә јашајан Сичан Мәһәммәд —
Беи огул атасы батмыш, көр нечә гараја, гардаш!*

*Јығышыб ушаг-мушаглар. . . . . ојнајырлар,
Мәмәли бир өврәт олмаг³, јарашыр һүдаја⁴, гардаш!*

Дејиләнә көрә 20-чи илдә Н. Нәриманов Шушаја кәлчәк, бәдхәһлар онун гулағына чатдырырлар ки, бир нәфәр јерли шаир өз нәзмләри илә ингилабчылары рүсвај едир. Н. Нәриманов да шаирә јанына чағыртдыыр. Онлар мөһрибанчасына таныш олурлар. Әввәлчә Ибраһим Таһир ше'рин мүәллифи олдуғундан имтина едир. О, јалныз Н. Нәримановун сәмиимижәтинә архајын олдуғдан сонра мүәллифлији бојнуна алыр. Н. Нәриманов Ибраһимлә худаһафизләшәндә онун һәрәкәтинә һагг гәзәндирыб дејир:

— Јахшы еләјиб бу намәрдләри тәнгид еләмисән... Онларын һамысыны ишдән говачағам.

ТӘҢЛҮКӘЛИ АДДЫМ

Бир дәфә Ибраһим Таһир ичиб, дәниз кәнарыны кәзәркән, өзү дә һисс еләмәдән ГПУ-нун јерләшдији бинанын гапысына кәлиб чатыр. Бу заман бир силаһлы әсқәбин «Постој» сәси ону дәрин дүшүнчәләрдән ајырыр.

- ¹ Әләпәш — ингилабдан әввәл полне идарәсиндә хидмәт етмиш, сонрадан Ичраијә комитәсинә јол тапмышдыр.
- ² Илдырым хан — чаһил вә надан бир адам олуб, шәһәр советинә рәһбәрлик етмишдир.
- ³ Мәмәли бир өврәт — о заман ингилабчыларын кејдији көјнәјин дөш чибләринә ишарәдир.
- ⁴ Мир һүда — ингилабчы сејиддир. Гарабаг ингилаб комитәсинин сәдри олмушдур.

Бахыб көрүр ки, тәһлүкәли бир идарәнин гаршысында дајаныб. Тез фәјтончу чағырыб орадан узаглашыр вә ева чатанда арвадына һөвлнак сурәтдә дејир:

— Арвад, аллах хатиринә, бу фәјтончуја үчгат артыг һагг вер ки, о, мәни КПУ-нун чајнағындан гуртарыб. Халгы ора тутуб апырлар, мән ахмаг да өз ајағымла кетмишдим.

ИБРАҺИМ БӘЈ ФУЛАДОВ

(1851—1908)

Ибраһим бәј Фуладов Азәрбајчан сатирик ше'ринин баниси Гасымбәј Закирин гыз нәвәсидир. Атасы поручик Әли бәј Гарабағын мө'тәбәр вә сајылан адамларындан олмушдур. Ибраһим бәј рус дилиндә тәһсил алмыш, рус вә фарс дилләрини дә ана дили гәдәр мүкәммәл билмиш, ше'ри, сәнәти өзүнә дост тутмушдур. О, Шуша мәһкәмә идарәсиндә әввәлчә мәһкәмә ичрачысы вәзифәсиндә чалышмыш, сонра вәкилликлә мәшғул олмуш, ән нәһәјәт, һәбсханада чәзасыз јатан душтагларын шикајәтинә бахан комиссијанын тәркибиндә фәалијјәт көстәрмишдир. Һаггында дөври мәтбуатда, тәзкирәләрдә бир сыра јазылар кетмишдир. Нәвә-нәтичәләри һал-һазырда Бақыда јашајырлар.

ФАСИЛӘ Е'ЛАН ОЛУНУР

Тифлиسدә бахылан мүрәккәб бир мәһкәмә мәсәләсинә Ибраһим бәј дә вәкил сифәти илә дә'вәт олунур. Просес о дәрәчәдә кәркин вә әсәби шәрантдә апарылыр ки, бу да мүттәһимин ишини ағырлашдырыр. Јалныз вәкил Ибраһим бәјин ишә мудахиләси вә сајыглығы нәтичәсиндә мәһкәмәнин ирәли сүрдүјү иттиһамларда һеч бир чинајәт тәркибинин олмадығы ашкар едилир. Вәкил мәһкәмә сәдринә ирад тутур ки, о, бу чинајәтә аид мүһүм бир маддәјә мүрачиәт етмәји унутмушдур. Нәтичәдә әлачсыз галан сәдр белә бир бәјанат вермәли олур:

— Бир нәфәр татар вәкили бизи мәчбуријјәт гаршысында гојду ки, һәмин маддәјә јенидән бахмаг мәгсәди илә фасилә е'лан едәк!

ТӨВБӘ ЕТМИШӘМ

Шамаһыда мәһкәмә тәрәфиндән азадлыгдан мәһрум едилмиш бир нәфәрә бәраәт газандырдығы үчүн јерли вәкилләр Ибраһим бәји гәсдән долајыб пәрт еләмәјә чалышырлар. Һәрифләр саташмаг мәгсәди илә бир ит тутуб мәһкәмәјә кәтирирләр ки, бәлкә Ибраһим бәј бир зәрәрдидә кими онун мудафиә ишини дә өз бојнуна көтүрә. Вәкил Ибраһим бәј өзүнү сындырмајыб мүсаһибинә тезчә белә бир чаваб верир:

— Хәјр, мән бу нәслә вәкил олмағы билмәррә төвбә етмишәм.

КӘРБӘЛАЈИ МӘММӘД

Кавалерли Кәрбәләји Мәммәд дејилән чәсур вә гочаг бир шушалы тез-тез јолдашлары илә Иран тәрәфинә кечәрәк гадаған олунмуш маллар кәтирирмиш. Бу дәфә дә Аразы кечәндә сәрһәд көзәтчиләри онлары тутмаг мәгсәди илә пусгу гурурлар. Атышма баш верир, бир нәфәр көзәтчи јараланыр. Достлар гачыб кизләнирләр. Амма вурулан адама көрә мäs'улијјәтә алыначағыны көрән кавалерли Кәрбәләји Мәммәд, ата миниб орадан узаглашанда, јолдашлары архадан «Кәрбәләји Мәммәд», «Кәрбәләји Мәммәд», дејә ону һарајлајырлар. Бу чағырышдан мә'лум олур ки, сәрһәди позанлардан биринин ады Кәрбәләји Мәммәддир. Кәрбәләји Мәммәд исә изи итирмәк үчүн сәрһәддән та Шушаја гәдәр ики саата кәлиб чыхыр. О, шәһәрдән кәнара кетмәдијини нүмајиш етдирмәк үчүн, һәтта вәфат етмиш гоншусунун дәфниндә дә иштирак едир. Бунунла белә, ону мәһкәмәјә чәлб едирләр. Бәһанә дә онун «Кәрбәләји Мәммәд» адыны дашымасы олур. Ибраһим бәји дә вәкил сифәти илә мәһкәмәјә чағырырлар. О, һадисә баш верәндән ики саат сонра чинајәткәрын узаг мәсафәдән Шушаја кәлмәси дәлилини бир фәрзијә кими рәдд едир вә «Кәрбәләји Мәммәд» сөзүнүн нитгимиздә ишләдилмәси формаларыны мисал кәтирмәклә чавабдәһә бәраәт газандырыр. Ибраһим бәј Фуладов өз мулаһизәсини белә әсәсландырыр:

— Һөрмәтли мәһкәмә андчылары билмәлидирләр ки, хачпәрәстләр дар күндә «Бейтүл мүгәддәси, Исаны вә Мәрјәми көмәјә чағырдылары кими, мүсәлманлар да

чэтин анларда мүгәддәс Кәрбәланы, Мәһәммәд пейғәм-
бәри имдада чағырырлар. Јәгин ки, сәрһәди позан мү-
сәлманлар да бу сөzlәри учадан сөjlәјиб, көмәк көзлә-
мишләр. Бу ики сөзә көрә бир инсанын таләјини һәлл ет-
мәји әдаләтдән кәнар сајырам.

АБДУЛЛА БӘЈ АСИ

(1840—1874)

Өтән јүзиллијин икинчи јарысында Азәрбајчанда ин-
кишаф етмәкдә олан классик ше'р мәктәбинин исте'дад-
лы давамчыларындан бири дә шаир Абдулла бәј Аси-
дир. О, 1840-чы илдә Шушада доғулмуш, бабасы Гасым
бәј Закирин тәһди-һимајәси алтында бөјүјүб боја-баша
чатмыш, 1874-чү илдә исә өмрүнү баша вурмушдур. Аз
јашамасына бахмајарг, Абдулла бәј гыса мүддәт әрзин-
дә тез парламыш, јарадычылыг имканлары, ишләтдији
сөз инчиләри илә өзүнү кениш охучу күтләсинә севдир-
мишдир. Дөврүн устад шаирләриндән, маһир сәнәткар-
ларындан Сејид Әзим, Салар, Чәннәти, Гафил, Лә'ли
вә с. онунла мәктублашмыш, ше'рләрини тәгдир етмиш-
ләр. Аси јарадычылығында лирика илә јанашы сатираја,
һәчвә дә хүсуси јер верилмишдир. Шаир үч дилдә (фарс,
Азәрбајчан, чығатај) ше'рләр јазмыш, һәр үчүндә дә
мүвәффегијјәт газанмышдыр. Бу китабда Абдулла бәј
Асинин Натәвана, Бәһмән Мирзәјә, бир Сејидә вә геј-
риләрә һәср етдији һәчвләриндән конкрет мисалларла
бәһс олуначагдыр.

ПӘРИОҒЛУ АББАС БӘЈӨ

Пәриоғлулар Ағдама битишик бир кәндин адыдыр.
Етимолокијасындан көрүнүр ки, бу кәнддә вахты илә
Пәри адында бир гадынын оғланлары јашамышдыр.
Башга бир рәвәјәтә көрә кәндин ады мүәјјән бир тајфа-
нын вә ја нәслини ады илә бағлыдыр. Бурадан чыхан зија-
лыларын чоху кәндин адыны өзләринә бәләдчи кими
көтүрмүшләр. Мәсәлән: Пәриоғлулар Кәрим бәј Вәзи-
ров, Аббас бәј Пәриоғлу, Талыб бәј Пәриоғлу вә с. Шаир
Абдулла бәј Пәриоғлуларла достлуг әлагәси сахлајыр,

Һәм дә мәктублашырды. Чох вахт Аббас бәјлә о, бир-би-
ринә јумористик ше'рләр дә јазыб көндәрирдиләр. Аб-
дулла бәј дә Аббас бәјә белә бир инчә вә поетик зара-
фатла мүрачиәт едәрәк, онун арвад фамили дашымасына
достчасына күлмүшдүр:

*Унас ады илә зикр олмағын нөгсаны вардыр затә,
Јапыш Пәри јахасындан та ким, сәнә пәдәр тапсын.*

ХӘСИС ҺАЧЫ

Шушада јетим галмыш ушаглар үчүн ианә топла-
нырмыш. Бир һачыдан башга һамы бир нәфәр кими,
көмәк әлини узадыб пул верир. Варлы һачы исә ики аја-
ғыны бир јерә дирәјиб, гәпик дә вермәјәчәјини сөjlәјир.
Һәмин тәдбирдә јахындан иштирак едәнләрдән бири дә
Абдулла бәј Аси олур. Шаир әввәлчә мүлајим бир тәрздә
Һачынын нәзәринә чатдырыр ки, белә бир һәрәкәт онун
аличәнаблығына нөгсан кәтирә биләр. Лакин һачы ис-
рарындан әл чәкмир:

— Мән һеч бир шеј вермәјәчәјәм!

Белә олдугда Аси һәдәләјичи тонда һачыја хәбәр-
дарлыг едиб дејир:

— Пул вермәсән, сәни рүсвај едәрәм.

— Мәнә нә едәчәксән — дејә һачы тәәччүблә сору-
шур.

Аси чавабында әлавә едир:

— Елә бир һәчв јазарам ки, хәчаләтдән евдән чыха
билмәзсән!

Елә бурадача шаир һәчвин илк бејтини сөjlәмәјә
башлајыр:

*Тәвбә валлаһи әкәр Кә'бә үзүн көрмүш ола,
Бу һара, Кә'бә һара, ојлә мекән — бојлә тула?!*

Сөз шаирин ағзындан чыхчаг һачы дејир:

— Сахла, даһа далысыны сөjlәмә, пулу верирәм.

ДИНЛӘ, ЕЈ КӨНҮЛ

Х. Натәванын дүшмәнләри чалышырдылар ки, мад-
ди-физики чәһәтдән күчләри чатмаса да, она бир мә'нә-
ви зәрбә ендирсинләр. Сәбәб дә Хан гызынын күбар ан-

лэлэри бир кэнара атыб, ади бир рәијјәт оғлуна эрә кетмәси иди. Белә бир фүрсәт дә тапылды. Бир күн Чыдыр дүзүндәки кеф мәчлисиндә рәгибләр шаир Асини ичирдиб бојнуна гојурлар ки, Хуршидбануну һәчв едән бир ше'р јазсын. А. Аси дә вә'динә хилаф чыхмајыб, узун-зады вә сон дәрәчә биабырчы бир һәчв јазыб сифаришчиләрә тәгдим едир, мүгабилиндә дә пул алыр. Абдулла бәј вә онун һавадарлары һәчви бирбаша Хан гызына адам васитәсилә көндәрмәјә чәсарәт етмәдикләриндән, шаирәнин гапысындан тутдуғлары көјәрчинин ајағына бағлајыб үнванына чатдырырлар. Натәван да имзасыз һәчви охујан кими, дәрһал мүәллифинин А. Аси олдуғуну кәшф едир. Һәчвдә Хуршидбанунун, бәј, хан өвладларыны гојуб, қасыб папагчыја эрә кетмәси, шәһәрә су чәкдирмәси, һамам вә булаг тикдирмәси мәсхәрәјә гојулур, онун хејирхәһ мәгсәдлә көрдүјү ишләрә рија дону кејдирилирди. Һәчв «Бешно еј дел, сохәнәм төһфе-је һәр әнчүмән әст» мисрасы илә башланмышдыр (тәрчүмәси: динлә еј көнүл, бу сөзләрим һәр мәчлисә төһфәдир). Бурада Натәванын өзүндән тутмуш, јахын адамларына, гуллуғчу вә хидмәтчиләринә гәдәр һамы сөјүш вә латајыр сөзләрлә, гаршыланырды. Һәтта Аси һәчвдә Хуршидбанунун биринчи әри Хасәј хана да саташараг јазырды:

Бир мәгама јетириб кор Хасәјын ишләрини,
Бир тапанча илә сарсаг өзүнү өлдүрән әст.*

Һәчвин мүәллифи олдуғуну Аси ашағыдакы бејти илә бүрузә вермишди:

*Бу нә тавус, нә булвар, нә Иса булағы,
Еј папагчы көпәк оғлу, бөјлә дөвран кечән әст?*

Натәван ити һафизәси вә парлаг зәкасы илә тә'јин етмишдир ки, һәммин мисралар Закирин бабиләр һаггында јаздығы һәчвдәки бир фәррдән көтүрүлмүшдүр. Фәрд беләдир: «Бу нә Шираз, нә Зәнкан, фүчүрри-фисгин һәр тәрәф ким, бахсан јохду һәддү пајаны.»

Асинин бу һәчви тәкчә Гарабағда дејил, һәм дә бүтүн Азәрбајчанда вә Гафгазда јашајан гәләм саһибләринин е'тираз вә тәәссүфүнә сәбәб олмушду. Белә бир һөрмәт-ли шәхсә, хүсусән гадына онун һәчв јазмасы дөврүн маарифпәрвәр, мәдәни адамларыны хејли гәзәбләндир-

* Көзүвүн бириндә ағ пәрдә олдуғундан она Кор Хасәј дејир-диләр.

мишди. Кәнчә шаирләриндән Мир Меһди Начи Шушаја көндәрдији мәктубунда Натәванын јүксәк мә'нәви вә әхлаги кејфијјәтләрини Абдулла бәјә гаршы гојараг дејирди:

*Зән һесаб едибән чүр'әт едиб һәчв дедин,
Кенә аслан баласыдыр, демә она ки, зән әст.*

*Күлү күлзари-Гарабағды бу тазәвү тәр,
Ја шәгајигди вә ја сүсәни, ја јасәмән әст.*

*Демә бигәдр буна, гүдрәти вар, гадирдир,
Һушјан ол, әзизим, о нә мән әсти, нә сән әст.*

*Демә ки, ачизәдир кәлмәз әлиндән бир зад,
Нүтфеји-шири-жәјандыр, кенә дүшмән басан әст.*

М. Нәвваб Асини һәчв етмәји өзүнә лајиг билмәјиб, ону ширникләндирәнләрә үзүнү тутуб дејирди:

*Ешшәк ол кәсдир ки, тәсдиг едә бу бимәзәни,
Едә ширкәт она, бари кунәһи чәкдиләр әст.*

Тәбиидир ки, Аси онун аиләсинин, нәслинин хејирхәһи кими таныдығы Натәваны һәчвә мә'руз гојдуғу үчүн өзү дә пешман олмушду. Лакин артыг олан олмушду, кеч иди. Һәм Хуршидбануну дилә-дишә салмышды, һәм дә өз адыны бүтүн аләмдә рүсвәј етмишди. Шаир Начи мәнзумәләриндән бириндә сөјләмишди:

*Чүн ејләди о, хан гызынын һаггыны памал,
Вурсун о чәрәк ики чаһан бејнинә мисмар.*

Доғрудан да, о дедији кими, Аси чәзасына чатды, һәчвдән аз сонра хәчаләтиндән чох јашаја билмәјиб өлдү. Лакин јаздығы һәчв илә әлагәдар мүаширәләр, јазышмалар он илә јахын давам етди.

сәни дә

Абдулла бәјин Хуршидбануну һәчвә гојмасы шаһзадә Бәһмән Мирзәнин бәрк хошуна кәлир; санки онун үрәјиндән тикан чыхарырлар. Чүнки Хан гызы ики дөфә онун елчиләринә рәдд чавабы вермишди. Разылыг әләмәти олараг шаһзадә бир нәфәрдән дә Асијә хәбәр көн-

дэрир ки, һэчвэ көрэ ону гижмэтли бир төһфө көзләйир. Арадан бир гэдэр кечмиш онлар тэсадүфэн һамамда көрүшүрлэр. Узун сөһбэтдэн сонра Бәһмән Мирзэ сөз арасында зарафатла Абдулла бәјэ ешитдирир: «Бәј, бирдән чашыб мәни дә һэчв еләмијәсэн һа!..» Бу хәбәрдарлыглар о, оғрунун јадына даш салыр. Аси үрәјиндә фикирләшир ки, өзүнү чох өјмә, һэчв еләјәрәм, дадыны көрәрсән. Абдулла бәј Бәһмән Мирзэдән габаг чимиб чыхыр вә онун сојундуғу јери өјрәнәндән сонра балача кағыз парчасына чәлд бир бејт ше'р јазыб шаһзадәнин палтарынын үстүнә гојуб кедир.

Шаһзадә ичәри һамамдан архајын-архајын чыхыб туруландыгдан сонра палтарынын үстүндәки кағызы көрүр. Тәләсик ону көтүрүб охујур вә бунун Асинин иши олдуғуну дәрһал анлајыр. Кағызда ашағыдакы сөзләрдән ибарәт бир бејт јазылмышды:

*Севинирсэнми, көпәк, Хан гызыны һэчв еләдим,
Сәни дә һэчв еләсәм.....ким кәсэн әст?!*

КӘЛМИШИК МЕЈДАНӘ БИЗ.

Әһмәд бәј адында шушалы бир тәләбә Бәһмән Мирзәнин гызларындан бири илә хәлвәти олараг сарајда көрүшүрмүш. Гуллуғчулардан кимсә онлары әлә верир, Әһмәд бәји тутуб бирадамлыг гаранлыг зирзәмидә сахлајырлар, Шаһзадә һөкүмәтдән ичазә истәјир ки, ону Иран гајдасы илә мүһакимә едиб чәзаландырсын. Бу да ән ағыр вә дәһшәтли бир тәнбәһ ола биләрди. Нә гэдәр достлар, танышлар вә рүтбә саһибләри шаһзадәнин һүзуруна кедиб, ондан хаһиш едирләр ки, чаванларын күнаһындан кечсин, һеч чүр мүмкүн олмајыр. Ахырда әлачлары кәсилиб, чыхыш јолун јенә дә Асидә көрүрләр. Абдулла бәј бир гэдәр фикирләшдикдән сонра, ишыг учуну јенә дә әһвалата мүнасиб һэчв јазмагда вә ону учадан нөһә кими охумагда көрүр. Белә дә едирләр. Бир дәстә чаван тәләбә әлләриндә ағ бајраглар, шүарлар, шаһзадәнин игамәткаһына јығышараг, Әһмәд бәјин азад олунмасыны истәјирләр. Бунун ардынча дөрд нәфәр Асинин «нөһә»сини гышгыра-гышгыра учадан сәјләјирләр:

*Кәлмишик мејданә биз, әлләрдә тиги-интигам,
Истәрик шаһзадәдән бакирә дүхтәр ганлысын.*

Бәһмән Мирзэ бу бејти ешитчәк, тә'чили сурәтдә әмр верир ки, Әһмәд бәји ачыб бурахсынлар, јохса биабырчылыг олар.

ТОХМАГ ИЛӘ ЈАЈ

Бир дәфә Абдулла бәј Аси Чәфәргулу ханын мәчлисинә кедәркән, хан она отурмаг үчүн јер тәклиф етдикдән сонра хидмәтчијә бәдаһәтән белә бир сифариш верир: — Орадан шаир үчүн бир истәкан чај кәтир!

Ше'рин мүгабилнидә Аси: — Мән ки, шаир дејиләм, тохмаг илә јәј кәтир! — дејә, атасынын пешәсинә ишара веруб, әслини данмадығыны нүмајиш етдирир.

ӘБДҮРРӘҺИМ БӘЈ ВӘЗИРОВ

(1860—1922)

Әбдүррәһим бәј Гарабагда мәшһур олан Вәзиролар нәслинә мәнсубдур. Ширин ләтифәләр, ибрәтамиз күлүшләр мүәллифи кими танынмышдыр. О, 1860-чы илдә Шушада гуллуғчу аиләсиндә анадан олмуш, тәһсилни рус дилиндә алмышдыр. Әбдүррәһим бәј кәнч икән рус ордусу сыраларына гәбул едилмиш вә чарын хүсуси хас алајында хидмәт көстәрмишдир. Бир сыра дөјүшләрдә сечилдијинә көрә «Владимир» хачы алмыш, 1877—1878-чи илләрдә рус-османлы мүһарибәсиндә фәал иштирак етмиш, мајор рүтбәсиндә истә'фаја чыхараг һәр ил дөвләтдән алдығы он манат тәгаүдлә доланмышдыр. Шушада 62 јашында икән вәфат етмишдир.

ЗАВТРА

Әбдүррәһим бәјин һәјаты истә'фаја чыхандан сонра даһа да ағырлашырды. Онун дөвләтдән илдә алдығы он манат пул һеч аиләнин бир ајлыг хәрчини өдәмирди. Она көрә дә дәфтәрханаја ајаг дөјүб иш ахтарыр. Иш јери тапмаг үчүн о, начальникә (рәнсә) о гэдәр мүрачнәт етмишди ки, начальник дә онун адыны ешидән кими дејәрди: сабаһ кәлсин. Бу «завтра»лар нәһәјәт дәрәчәдә Әб-

дүррәһим бәји тәнкә кәтирдијиндән, тапанчасыны чыхарыб һаваја бир күллә атыр. Һамы күллә сәсинә диксиниб бәјира гачыр ки, көрсүн нә үз вериб. Началник Әбдүррәһим бәјдән сорушанда ки, нијә күллә атыр? О, чавабында дејир:

— Завтраһны өлдүрдүм, артыг завтра јохдур!

О ЗАМАН ЧАВАН ИДИМ

Шуша дәфтәрхана рәисиндән бир мәтләб һасил едә билмәјәчәјини/көрән Әбдүррәһим бәј, јер алмаг үчүн бир-баш Кәнчәјә, губернатор Накашидзенин јанына кетмәли олур. О, визит кағызыны гапычыја вериб, хаһиш едир ки, губернатор ону гәбул етсин. Лакин ики дәфәдән чох мүрачиәт етмәсинә бахмајараг, губернатор Накашидзенин гәбулуна дүшә билмир. Мәсәләни аңлајыр ки, мүсәлман олдуғу үчүн ону гәбул етмирләр. Бу дәфә бәј визит вәрәгиндә дәјишиклик едиб фамилијасыны Везиридзә еләјир. Губернатор ону дәрһал јанына чағырыр. Әбдүррәһим бәј ичәри кирәндә Накашидзә тәәччүблә хәбәр алыр:

— Сиз мүсәлмансыһыз?

— Бәли.

— Бәс нә үчүн Везиридзә?

— Көрдүм зати-алиләринизин мүсәлман фамилијасындан хошу кәлмир, ону дәјишмәкдән башга әлачым галмады.

— Шикајәтин нәдир?

— Нечә илдир Шуша дәфтәрхана рәисиндән гуллуг истәјирәм, мәни сабаһ-сабаһа салыр.

Кијаз Накашидзә онун хаһишинә әмәл етмәмәк үчүн бәһанә ахтарыр:

— Ахы сән гочасан, гуллуг нәјинә лазымдыр?

Әбдүррәһим бәј:

— Зати-алиләри, — дејир, — мән гуллуг үчүн әризә вәрәндә чаван идим.

ДОГРУДАНМЫ, МӘН ЕЛӘ ҺАМАМА ДА ЛҮТ КӘЛМИШДИМ

Ордудан тәрхис оландан сонра да Әбдүррәһим бәј һәрби палтарыны әјниндән чыхармамышды; һәмшә шашкасы, тапанчасы да јанында оларды. Гәдим задә-

канлара мәхсус сәлигә илә сачларыны дарајар, һәр күн узунбоғаз чәкмәләрини силиб пар-пар парылдадар, дөшүнә дә гырмызы лентли орден-медалларыны тахарды. Бир күн лотулар гәрара алырлар ки, о, һамама чиммәјә кәләндә, палтарларыны оғурлајыб көтүрсүнләр, бәлкә бәј бу формадан әл чәксин. Нәһајәт, бир дәфә һамамда онун палтарыны шашкасы, папағы илә бирликдә оғурлајырлар. Бәј севдији мелодијаны астадан фитлә чала-чала һамамдан чыхыб сәкидә гурулананда палтарларыны тапмыр. Һамамчыдан сорушанда дејир ки, бәј, сән елә палтарсыз кәлмишдин. Шашкасыны, папағыны хәбәр алдыгда да ејни чавабы верирләр. Әбдүррәһим бәј ахырда әлачы кәсилиб дејир:

— Јә'ни мән, елә һамама да лап лүт кәлмишдим?*

ВӘ ӘЛЕЈКӘССАЛАМ

Әбдүррәһим бәј көрүр ки, ишләдији мүәссисәнин фәһләләри она тәрәф кәлирләр вә онларын һәрәсинә ајры-ајрылыгда салам вермәк лазым кәләчәкдир. Буна көрә дә онларын һамысыны чағырыр ки, тез онун јанына кәлсинләр. Фәһләләр һамысы бир јерә топлашанда, бәј үзүнү онлара тутуб камали-һтирамла дејир:

— Ај чамаат. Вә Әлејкәссалам!

Беләликлә дә о, гајғыдан гуртарыр.

ҺЕЧ КӨРМҮСӘН ЈЕРИЈӘ ДАШ

Бир күн Әбдүррәһим бәј тә'зијә мәчлисинә дүшүр. Моллалар дашларын өз-өзүнә Хорасана зијарәтә кетмәсиндән сөһбәт ачырлар. Һәтта бир башгасы дашын јеридијини өз көзләри илә көрдүјүнү инадла тәсдиг едир. Бу сөһбәтә гулаг асан Әбдүррәһим бәј Вәзиров дејир:

— А гардашлар, мән әрәбчә, фарсча охумамышам, ан-

* Јери кәлмишкән көстәрәк ки, 30-чу илләрдә сатирик һекајәләр мүәллифи Гафур Әфәндијев (Гантәмир) чаван тәнгидчи Һидајәт Әфәндијев тәнгид едәрәк, онун јаратдыгы образларын вә һадисәләрин һәјәт һәгигәтләриндән узаг олдуғуну көстәрән заман, јазычы бу әһвалаты мисал кәтириб дејир: «Догруданмы, мән елә әдәбијјата лап лүт кәлмишәм».

чаг түркчә бир мәсәл вар, дејәрләр: «Ешшәкгулаг, га-
банбаш! Неч көрмүсән јерижә даш?!»

БОСТАН ОЛУБ

Бир күн Әбдүррәһим бәјин гардашы хәстәләнир, ону
көндәрир ки, кет һәкимә де, бир дөвә версин. Де ки, дили
ағзында шишиб бадымчана дөнүб, бурну хијара, гулаг-
лары кәләм јарпағы кими салланыр.

Әбдүррәһим бәј тез онун сөзүнү кәсиб дејир:
— Билдим, дејәрәм ки, гардашым бостан олуб.

АТА ЕВИ

Әбдүррәһим бәј бабасындан галма еви гардашы илә
бөлүшүб, алт мәртәбәсини өзү көтүрүр. Нә гәдәр ки,
гардашлар бир јердәјди, варлы бөјүк гардаш јохсул
Әбдүррәһим бәјә көмәк әли узадырды. Елә ки, ајрылыр-
лар, јардым да кәсилер. Әбдүррәһимбәј фикирләшир ки,
нә етсин, әввәлки көмәји јенә дә гардашындан алсын.
Бир күн гардашы ашағыдан таппылты сәси ешидир.
Јениб көрүр ки, Әбдүррәһимбәј әлиндә балта, ејваны
сахлајан тири кәсмәк истәјир.

— Нә гајырысан, ев учар? — дејә гардашы она ба-
ғырыр.

О:

— Алт мәртәбә мәнимдир, пулум гуртарыб сөкүб сат-
маг истәјирәм, — дејир.

Гардашы она јүз манат верир ки, алыб хәрчләсин,
тирлә иши олмасын. Беләкликлә, пулу гуртаран кими,
Әбдүррәһим бәј әлиндә балта тирин јанына гачарды.
Һал-һазырда јарыја гәдәр кәсилмиш о тир һәмин бинада
галмагдадыр.

ӘФСӘРДИ

Одунчу Әвәз киши һәр сәһәр көрүр ки, гоншусу Әб-
дүррәһим бәј зәрли еполетләрлә, гырмызы һашијәли ха-
ки пенчәк вә шалварла гапыдан чыхыб гүрурла һамыја
тәзим едә-едә кечиб кедир. Чамаатдан сорушур ки, бу
нә гијафәди?

Бујурурлар: — Әфсәрди.

Алтдакы күнү о да өз ешшәјини ал-јашыл читләрлә,
зәрли гатмаларла бәзәјиб чыханда, онунла гаршыла-
шанларла саламлашыб өтүр. Һамы да тәәччүб нәзәри
илә онун ешшәјинә бахыб саһибиндән хәбәр алырлар ки,
бу бәзәк-дүзәк нә олан шејдир? О да чавабында:

— Әфсәрдир, — дејир.

ПРИШОЛ-ПРИЈЕХАЛ

Шушада хош һаваларда инчә зөвгү адамлар диван-
хана габағына јығышыб сөһбәтләширмишләр. Бир дөфә
мүбаһисә дил мөвзусу үстә дүшүр. Әбдүррәһим бәј де-
јир:

— Мән һеч русун «пришол»у илә «пријехал»ынын мә'-
насыны анламадым. Һамысына бирдөфәлик «пришол»
десәләр, чанымыз гуртарар.

Әбдүррәһим бәјин гардашы мәсәләнин маһијјәтини
анлајыб:

— «Пришол» ајагла кетмәјә, «пријехал» исә ешшәк-
дә, атда вә ја арабада кәлмәјә дејирләр, — дејир.

Бу һалда Әбдүррәһим бәјин көзү ешшәкдә кәлән бир
кәндлијә саташыр. Кәндлинин ајаглары о гәдәр узун
имиш ки, јерлә сүрүнүрмүш вә јеримәси илә ешшәјә мин-
мәси бәлли дејилмиш. Әбдүррәһим бәј кәндлини гарда-
шына көстәриб сорушур:

— Инди буна мән «пришол» дејим, јохса «пријехал»?

ТАХТАБИТИ

Әбдүррәһим бәјин гајыны онлара гонаг кәлир. Кечә
галмалы олур. Јеринә кирәндән сонра бир гәдәр о јана-
бу јана чеврилир, јата билмир. Ахырда дуруб кејинир.
Әбдүррәһим бәј ондан сорушур:

— Нијә јатмырсан?

Гонаг чаваб верир ки, бәс евиниздә тахтабитти вар,
тојмур јатам.

Әбдүррәһим бәј дејир:

— Мәрчи бојда тахтабитинин әлиндән јата билмир-
сән. Онда бәс мән нә едим ки, сәнни эф'и план кими ада-
мы чалан бу бачынла һәр кечә јатмалы олурам?

Охучуларга тэгдим етдижимиз бу мәнәлы күлүш устасы Гарабағ маһалынын Малыбәјли кәндиндә, тәхминән өтән әсрин үчүнчү рүбүндә дүнјаја кәлмиш, ијирминчи илин сонуга јахын вәфат етмишдир. Худу бәј моллахана тәһсил ала да, өз фәһми нәтичәсиндә дүнјаја ачыг көзлә бахмыш, бир сыра фәлсәфи, ичтимаи дүшүнчәләрә вә шәхси мүлаһизәләрә малик олмушдур. Ортабојлу, сакит тәбиәтли бир шәхс олан Худу бәј, Шушада хырда бир папагчы дүканы ачыб, онун кәлири илә доланмышдыр. Нәрдәнбир көзләнилмәдән күлүш доғуран вә ја һеч кәсин ағлына кәлә билмәјән фикирләр сөјләдији үчүн она бәзиләри «Дәли Худу» да дејәрмишләр. Гоһумларындан һал-һазырда Гарабағда, Бақыда јашајанлар вардыр.

БИР МӘЧЛИСДӘ

Шадлыг мәчлисиндә чоһ охудуғундан ханәндәнин сәси өз мөлаһәтини итирир. О, сәсини ачмаг үчүн тојуг јумуртасы истәјир. Худу бәј јумурта кәтирәнә дејир:
— Јумурта сәс ачсајды, тојуғун архасы «Шаһназ» охујарды.

СИЧАНЛАР ДА МӘҪВ ОЛДУ

Худу бәјин болча сичаны олан бир папагчы дүканы варды. Бир күн дүкана һараданса од дүшүб јаныр. Гоһу шу дүканчылар она тәсәлли вердикдә сөјләјир:
— Дүкан јандыса, сичанлар да јанды.

БАҒ

Бир мәчлисдә бағдан сөз дүшәндә Худу бәј сөһбәт мудахилә едиб дејир:
— Бағ вар барын јејәрләр, бағ да вар тумана саларлар.

Мәчлисдә Худу бәјә суал верирләр:
— Нијә хоруз ајағынын бирини һәмишә гарнына чәкир?

Худу бәј чаваб верир:

— Чүнки икисини дә чәксә јыхылар.

Јенә дә буна ујғун бир суалла мүраччәт едирләр:

— Хоруз нијә банлајанда көзләрини јумур?

Худу бәј чавабында:

— Чүнки дәрсини әзбәрдән билир, — дејир.

АШЫҒ

Бир күн Худу бәј јас мәчлисиндә плов јејәркән хәрәк габындан әлине бир ашыг чыхыр. Ашыгы јухары башда әјләшән моллаја кәстәриб дејир:

— Аға, бу нәдир?

— Ашыгдыр.

— Көјдән Исмајыл нејғәмбәрә кәлән гоһун да ашыгы вар идими?

— Јәгин ки, вармыш, — дејә, молла тәсдиг едир.

Худу бәј јенидән моллаја мүраччәтлә:

— Ашыг ки, көјдән кәлмиш, елә исә нијә бәс ашыг ојунуну һарам һесаб едирсиниз? — дејир.

ГОЈ СӘРИНДӘ ЈАТСЫН

Бир дәфә исти јәј күнү Худу бәј Шушада «Шаһлыг көрпү» дејилән јердән кечәндә, бир мејидин әтрафына топлашыб ағлашан арвад-ушаг көрүр. Јахынлашыб өјрәнир ки, вәфат едән кишини Бәрдәјә апарыб, Имамзадәдә дәфи етмәк үчүн нәглијат көзләјирләр. Худу бәј хәбәр алыр:

— Буну өзү вәсијјәт еләјиб, јохса сиз мәсләһәт көрмүсүнүз?

— Хејр, рәһмәтлик өзү белә бујуруб, — дејирләр.

Худу бәј дөзә билмәјиб арвадлардан јашлысына үзүнү тутуб сөјләјир:

— Ај бачы, бу өлүнү әзаб-әзијјәтлә апарыб Бәрдәдә илан-гурбағаја јем едичә, басдырын Мирзә Гәсән гәбиристанлығында, гојун чисминә сәрин јел дәјә-дәјә орада раһат јатсын.

ДУМАН ӘЛЕЈИНӘ

Көрәрдин ки, илин пајыз күнләриндә Худу бәј белинә бир гашыг тахыб, элинә дә бир су чүрдәји илә бир торба торпаг көтүрүб, будур һа «Чыдыр дүзү»нә тәрәф галхыр. Сорушардылар:

— Ај Худу бәј, хејир ола, һара белә кедирсэн?

Чаваб верәрди:

— Бу думан-чискин, бир ајдыр ки, Шушадан әл чәк-мир, кедирәм онун дешијини тапыб сувагла баглајам ки, бир даһа кәлә билмәсин.

РӘЈ

Совет һакимијјәти тәзәчә Гарабаға ајаг басанда Худу бәјдән сорушурлар:

— Ај бәј, бу Шура һөкүмәтиндән ағлын нә кәсир?

Чавабы белә олур:

— Бундан сонра нә тәндириназ чәрәк көрәчәк, нә газаныңыз бәрәкәт, нә дә чибиниз пул.

АЛЛАҢВЕРӘНЛИ КӘРБӘЛАЈИ ШИРИН

(1868—1931)

Бамәзә адамлар вәтәни Шушада дунјаја кәлән Кәрбәләји Ширин тичарәтлә мәшғул олмуш, Ирана, Түркијә вә Ираға сәфәр етмишдир. Илк тәһсилини моллаханада алмышдыр. Дин вә онун ајинләринин ичрасына биканә галмыш, әксәр вахтларыны достлар мәчлисиндә, јығынчагларда (сиран) кечирмәји хошламышдыр. Орта Асија, Дағыстан шәһәрләрини сәјаһәт етмишдир. Шушада дәфи олунмушдур. Хејли ләтифәләри Азәрбајҗанын һәр кушәсиндә сөйләнилр.

МӘЛӘК

Бир дәфә Кәрбәләји Ширин достларла мәсчидә кәдәндә Мүчтәһид Әбдүррәһим аға чамаата моизә охујур сонра да белә бир һәдислә гуртарыр: куја мүсәлман олар

кәс әкәр дини ајинләри вахтында ичра едәрсә, фирудинин* шәртләрини јеринә јетирәрсә, аллаһ-таала она гәбрин даричәсиндән (дешијиндән, јыртығындан) елә бир мәләк әта едәчәк ки, онун боју үч ағач узунлуғунда олачаг.

Елә бу сөзү дејәндә Кәрбәләји Ширин вә јолдашлары дуруб мәсчидин гапысындан чыхмаг истәјирләр. Аға онлара мурачигәт едәндә ки, нијә моизәни јарымчыг гојуб кедирләр? Кәрбәләји Ширин сәбәбини белә изаһ едир:

— Аға, үч ағач узунлуғунда олан мәләк бизим нәјимизә кәрәкдир. Онун башы мәним гучағымда олачаг, галан јерләри дә өзкәсинин.

НАЗИК БЫҢ

Кәрбәләји Ширин бир күн тәрс бир ләзкijә раст кәлир. Онларын мубаһисәси ахырда тәкбәтәк дејүшә кәтириб чыхарыр. Кәрбәләји Ширин көрүр ки, ләзки гочаг оғлана охшајыр, вурушсалар ләзки ону өлдүрәчәк. Она көрә дә јумшалыб рәгибини барышыға чағырыр. Кәрбәләји ләзкijә суал верир:

— Күлфәтин вар?

Ләзки:

— Вар.

Кәрбәләји Ширин дејир:

— Мәнимки дә вар, хәнчәри гој гынына!

Ләзки хәнчәри јеринә гојанда, Кәрбәләји Ширин әләвә едир:

— Топабығ олсајдын, далынча кәләрдим, назикбығда хәта олар.

ГОНШУ

Кәрбәләји Ширинин гоншусу судашыјан Фәрәч касыб вә фәгир адамлардан бири иди. Һавалар исти кечдијиндән бир јәј ахшамы арвадла киши јорған-дөшәкләрини һәјәтдәки тут ағачынын алтына салыб јатырлар.

* Фирудин бунлардыр: 1. Намаз. 2. Оруч. 3. Хүмс. 4. Зәкат. 5. Һәчч. 6. Чинад. 7. Әмри-Бемәруф. 8. Нәһјәмүнкәр. 9. Тәбәрра. 10. Тәәлла. — *Ред.*

Белә һәрәкәт мүсәлман әхлағ нормаларына зидд олдуғу үчүн гоншуларын ачығына кәлир. Кәрбәләји Ширин онлары сакитләшдирир ки, өз арамьзда тәдбир төкүб, бу шшә бирдәфәлик әнчәм чәкәрик.

Кечәҗарьсы Кәрбәләји Ширин алчаг чәпәрдән хәлвәти олараг Фәрәчин һәҗәтинә кечиб, јатмыш әрлә арвадын тән ортасына отурур, сонра да кедиб кәнардан сәһәрин ачылмасыны көзләҗир. Ишыглашана јахын арвад дуруб кишини дәмәрләҗир ки, јорған-дөшәји булаҗыбдыр, галхсын ајаға. Киши дә мәс'улијјәтдән бојун гачырыб, күнаһы арвадын үстүнә јыхыр. Беләликлә, онларын башы бир-биринә шәр атмаға гарышанда, гоншулар да һасарын о тајындан бахыб күлүшүрләр. Бундан хәбәр тутан әр-арвад јорған-дөшәји дә көтүрүб тезчә евә гачмағы гәнимәт билирләр. Шаһидләрин дедијинә көрә, дүз бир аја јахын арвадла киши утандығларындан евдән баҗыра чыхмырлар.

ГОЈУН АЛВЕРИ

Гојун алмаг лазым кәләндә, Кәрбәләји Ширин сүрүдә көзүнә дәјән јахшы бир гојуну көстәриб дејәрди:

— Ә, бу кечи нечәҗәдир?

— А киши, бу гојундур.

— Белә дә гојун олар? — дејиб, Кәрбәләји сүрү јијәсиндән хаһиш едәрди: — Бурах буну көрәк нечә јеријир?

Гојун јеримәјә башлајанда о, ришхәндлә сөјләрди:

— Ә, бунун гујруғу лахлајыр ки?!

Сонра да сорушарды:

— Гијмәти нечәдир?

— Әлли маната.

— Ә, бунун тәзәси 30 манатадыр, бәс көһнәсини нијә белә баһа дејирсән?!

СОН НӘФӘСДӘ

Кәрбәләји Ширин сон нәфәсиндә дә зарафатдан әлчәкмәмиш, өмрүнү бир фәлсәфи јуморла баша вурмушдур.

Бир күн о хәстәләнир. Достлары јығышыб онун кефийи ачмаға кәлирләр. Кәрбәләји Ширин дә өз нөвбә

синдә јанына кәлмиш јолдашларыны шән зарафатлары, ширин сөһбәтләри илә әјләндирир. Лакин мәчлисин гызғын чағында о, сөһбәти јарымчыг кәсиб, достларыны хәбәрдар едир:

— Дурун, отагдан чыхын, јаныма кәлән вар!

Јолдашлары јарым саат көзләдикдән сонра гапыны ачыб көрүрләр ки, Кәрбәләји Ширин кечиниб.

ПАША БӘЈ ВӘ АШЫГ АББАС*

Паша бәј Күрдүстанын гәдим задәканлар нәслиндәндир. Шәхсијјәтли, гочаг вә аличәнаб бир инсан кими танынмышдыр. Онун кениш әразидән ибарәт торпағы, јахшы күзәрәны олмуш, јетим-јесирләрә, әлсиз-ајагсызларә әл тутмушдур. Паша бәј мүкәммәл тәһсил алмыш, күнләрини сәјаһәтдә, кеф мәчлисләриндә вә әјләнчә јерләриндә кечирмишдир. О, мәшһур гәһрәман Султан бәјин, мүсават дөврүндә Гарабағ гәзасынын рәиси Хосров бәјин атасыдыр.

Ашыг Аббас да күрдләр арасында өз гочаглығы, һазырчаваблығы вә сәнәткарлығы илә севилмишдир. Паша бәјлә һәм дост, һәм дә јахын гоһум олмушдур. Онларын һәр икиси XIX әсрин икинчи јарьсы вә XX јүзиллијин әввәлләриндә јашајыблар.

ТЕЛЕГРАМ

Паша бәјлә Ашыг Аббас Шушаја иш далынча кедирләр. Арадан ики күн кечмәмиш, вәтәндән бир телеграм алырлар. Орада јазылыр:

— Атаны сел апарыб, дурма кәл, ону дәфн елә!

Паша бәј Ашыг Аббаса бахыр ки, көрсүн бу хәбәрә даир онун мүнәсибәти нечәдир. Ашыг Аббас да өз фикрини сөјләҗир:

— Көрүнүр, сел бир ајыдан-заддан апарыб, ушағлар да кефләрини ачмағ үчүн бу телеграмы көндәрибләр.

* Гарабағын бәмәзә адамлары ичәрисиндә күрд халғынын нүмајәндәләри дә иштирак етмишләр ки, онлардан Паша бәји, Ашыг Аббасы вә Әмдалыны хүсусилә јада салмағ јеринә дүшәрди.

— Бәс онда нә еләжәк? — дејә Паша бәј Ашыг Аббасдан көмәк диләјир.

Ашыг Аббас да мәсләһәт көрүр ки, зарафата зарафатла чаваб вермәк лазымдыр.

Онлар телеграма ашағыдакы мәзmunда чаваб көндәрирләр:

— Өз атанызы һансы гајдада басдырмысынызса, мәһнимкини дә о сајаг дәфн един!

ЈҮЗ КЕЧИ

Паша бәјин гајынатасы һачы Мир Әзиз бир күн кәлиб она дејир ки, бәс јүз кечим вар, һеч билмирәм онлары нечә сахлајым?! Паша бәј дә она мәсләһәт көрүр ки, достум Ашыг Аббасын чохла сүрүсү вар, кечиләри апар гат ора, гој отласынлар. Киши дә разылашыр. Сәһәрисин күн Паша бәј Ашыг Аббасы јанына чағырыб дејир:

— Сејид Әзизин јүз кечисини вер чобана, күндә дә бирини кәс, је!

Ашыг Аббас да мәтләби анлајыб, Паша бәј дедији кими дә һәрәкәт едир. Ахырда кечинин бир-икиси галанда Сејид Әзизә сифариш көндәрир ки, бәс кечиләрә хәстәлик дүшүб гирылырлар. Киши кәлир отлаға көрсүн ки, бу нечә хәстәликдир. Ашыг Аббас чобанлары өјрәдир ки, кечинин биринин гулағыны дишләсинләр чығырсын, сонра да кәсиб, әтиндән бир гәдәр өдә батырыб версинләр Сејид Әзизә. Сејид Әзиз әти ағзына апаранда јерә туллајыб дејир:

— Әдә, бу зәһримар нә ачыдыр, һеч буну да јемәк олар?

Бу вахт Ашыг Аббас намаз гиырмыш, кишинин сөзләрини ешитчәк, тез әли илә ишарә едир ки, кечиләрин јердә галаныны да чобанлар кәссинләр.

БУЛАГ

Бир күн узун јол кәлән Ашыг Аббас мешәдәки сәрин булағын башына кәлир ки, сусузлуғуну сөндүрүб динчәлсин. Бу заман көрүр ки, булағын башына јығылан бир дәстә чаһил вә надан адамлар јејиб-ичир, зибилли исә булағын көзүнә атырлар. Онлар чијиндә саз кәздирән ашыға дејирләр ки, бу сәрин булағы вәсф еләсин. Ашыг

Аббас да тәнбәллик еләмәјиб сазын мушајиәти илә бәдәһәтән белә бир бәнд дејир:

*Булаға сәринлик көзүндән кәлир,
Инсана адамлыг өзүндән кәлир.
Ашығын бу јердә көнлү ачылмаз,
Нә кәлсә башына сөзүндән кәлир.*

КӨРӘН ДЕСИН КИ

Тој мәчлисиндә ојунун шыдырғы вахтында Ашыг Аббаса белә бир сифариш кәлир ки, мәчлисдә иштирак едән гыз-кәлин ичәрисиндә көнлүнә јатан, хошуна кәләннин бири һаггында мүнәсиб һава гошсун. Ашыг Аббас да бајагдан бәри өз рәгси вә көзәллији илә мәчлиси тәрәвәтләндирән шух бир кәлини белә тәрифләјир:

*Залым гызынын малы да вар,
Үзүндә бир чут халы да вар.
Һара кедирсән мәни апар,
Көрән десин ки, јары да вар.*

ФӘРАСӘТИ ОЛАЈДЫ

Күрдүстанда бири узаг сәфәрә чыхырды. О, он кечисини Паша бәјин мәсләһәти илә Ашыг Аббаса верир ки, гајыдыб кәләнә гәдәр сахласын. Ашыг Аббас да кечиләрә јахшы бахыр, амма саһибләри кәләнә јахын бирини кәсиб гонағлары илә јејир. Киши онун јанына кәлиб кечиләрини истәјәндә, Ашыг Аббас доггуз кечини он әвәзинә кәтириб тәһвил верир саһибинә. Лакин киши кечиләри сајыб көрүр ки, доггузду. Ашыг Аббас исә тәзәдән санајыб етираз едир:

— Хејр, дүз онду.

Беләликлә, онлар узун-узады мүбаһисәдән јорулуб ахырда белә гәрара кәлирләр ки, он нәфәр ушаг тапыб кәтирсинләр, онларын да һәрәси бир кечини тутуб сахласын. Белә дә едирләр. Ушағлара әмр верән кими һәрәси гачыб бир кечидән јапышыр. Тәкчә бир ушағын әли боша чыхыр. Кечиләрин саһибни ушағын биринә кечи чатмадығыны севинчәк хәбәр верәндә, Ашыг Аббас тез ону габаглајыб дејир:

— Нејлә шеј јохду. Фәрасәти олајды, о да кечинин бириндән јапышајды.

Паша бәйлә Шуша, Ағдам чамаатынын чох мөһкәм вә меһрибан элагәси вар иди. Бир-биринин хејир-шәр ишләриндә тез-тез иштирак едирдиләр. Зарафатлары да јахшы тутурду. Күнләрин бириндә хан аиләләриндән бири Паша бәји Ағдамдакы евинә тоја чағырыр. Бәј дә өз дәстәси илә тәјин олуан вахта Агдама кәлиб, нишан верилән јердә көзләјир ки, инди ону гаршыламаға кәләчәкләр. Лакин бу заман бәрк јағыш јағдығындан һеч ким чөлә чыхмыр. Элачлары һәр јердән үзүлән гонаглар, палчыға дүшән аҗаг изләри илә кедиб тој јерини тапмаг истәјирләр. Амма диггәтлә баханда улаг изиндән башга бурда ајры бир шеј көрмүрләр. Она көрә дә кери гајыт-малы олур вә тој јијәсинә дә белә бир сифариш көндә-рирләр:

— Јурдунузда нә бир бәләдчи көрдүк, нә дә ешшәк ајағынын изиндән башга бир инсан рәдди тапмадыг ки, һеч олмазса онун чығырына дүшүб тој јеринә кәләк.

Сонрадан мәлүм олур ки, башмаг нә олдуғуну бил-мәјән күрдләр, онун изини ешшәк ајағынын јери илә дә-јишик салыблар.

ЭМДАЛЫ МЕҲДИЈЕВ

(1882—1941)

Лачынын Һачыханлы (Зоркеш) кәндиндә бир јохсул аиләдә доғулан Эмдалы, әксәр өмрүнү Лачында кечир-мишдир. О, шән зарафатлары, маһнылары, гејри-ади рәфтар вә һәрәкәтләри илә Гарабагда мәшһур олмуш-дур. Зәманәсинин камил сөз усталары, бамәзә адамлары илә көрүшмүш, онларын мараглы мүбаһисәләриндә, де-јишмәләриндә дәфәләрлә иштирак етмишдир. Дөврүнүн сајылан адамларындан олан Султан бәйлә, гачаг Дәли Алы бәйлә шәхсән достлуг элагәси сахламышдыр.

АҖ ШЕЈ

Ағдамда Эмдалы гонаг галдығы евдә јемәк үчүн сүф-рәјә сүдләш кәтириб гојурлар. Эмдалы исти сүдләшә

габағына чәкиб јемәк истәјәндә ағзыны бәрк јандырыр. Көзләриндән, бурнундан јаш ахмаға башлајыр. Хәчә-ләтдән кәнара чәкилиб көзләмәли олур. Јалныз хәрәк гајмаг бағлајыб сојујандан сонра Эмдалы ону иштаһа илә јејир. Амма утандығындан хәрәјин адыны ев саһи-биндән соруша билмир.

Лачына гајыдаркән, ондан аран Гарабаг һаггында данышмағы хаһиш едәнләрә дејир:

— Гарабаг чох көзәл бир мәкандыр, анчаг ора ке-дәндә биринчи нөвбәдә јадда сахламаг лазымдыр ки, сүфрә салыб габағыныза ағ бир шеј гојсалар, нәбадә, нәбадә ону исти-исти јејәсиниз.

ЭВӘЗ-ЭВӘЗ

Бир базар күнү Эмдалы Шушаја кәтирдији бир сәр-нич гојун гатығыны чамыш гатығы ады илә бир нәфәрә сатыр. Алтдакы базар күнү јенә дә сатлыг мал кәтирән-дә тәсадүфән һәмин шәхслә базарда растлашыр. О, шә-һадәт бармағыны силкәләјә-силкәләјә Эмдалыја дејир:

— Ај лоту, өзүн күрд оласан, һәм дә чамыш гатығы-нын јеринә мәнә гојун гатығы сырыјасан?!

Эмдалы да көрүр ки, галалыја чаваб вермәсә, вәзи-јәтдән чыха билмәјәчәк. Она көрә дә кечмиши јада са-лыр:

— Шушалылар о гәдәр сәрчәни рәнкләјиб бүлбүл је-ринә, чунаны да бојајыб ипәк әвәзинә күрдә сатыблар ки... Инди бир дәфә дә ган олмады һа, биз алдатдыг.

БИЗ

Галада Эмдалынын јолу пинәчи дүканына дүшүр. Көрүр ки, устанын әлиндә бир аләт вар, амма нә ијнәјә охшајыр, нә дә бычаға, елә һеј дәрини дешиб јеринә иј-нә-сап кечирир. Онун чох марагла бахдығыны һисс едән пинәчи дејир:

— Биз, бизә биз дејирик, бәс сиз бизә нә дејирсиниз?

Эмдалы да чавабында:

— Биз дә бизә биз дејирик, — дејә тәкрат едир.

Эмдалы арада фүрсәт тапыб шушалынын бизини чырпышдырыр. Дуруб кедәндә дә пинәчијә дил-ағыз едиб сөјләјир:

— Ишди, ахтарар олсан бизи, сәни анд верирәм аллаһа, һалал елә бизи.

Пинәчи дә:

— Аҗыб дежилми, а күрд гардаш, һалал хошун олсун, — дејә ону күләрүзлә јола салыр.

Јалныз Әмдалы кедәндән сонра шушалы дујуг дүшүр ки, күрд оғурладығы бизин һалаллығыны истәјирмиш.

БАШСАҒЛЫҒЫ

Бир күн Әмдалынын гојун ити өлүр. Буну ешидән достлары зарафата салыб онун евинә башсағлығы вермәјә кәлирләр. Әмдалы да өзүнү итирмәјиб дәрһал арвадына бујуруп:

— Ај арвад, — дејир, — итин гоһум-гардашлары кәлиб, дур онлара чај-чәрәк һазырла!

ӘМДАЛЫНЫН «ЛИРИКА ВӘ САТИРА» ДӘФТӘРИНДӘН

*Шәләвдән кечдин Дамлы булаг,
Јарысы һејван, јарысы улаг,
«Гојун бинәси» һамыдан габаг.
Јары Сүләјманлы, Сејид Мехдидән узаг.*

*Бир кечә мәнзил олуб бизләрә «Будаг дәрәси»
Ачылыб һәр тәрәфдән јүз мин әчәб пәнчәрәси,
Ваһ, нә јаман чох имиш бу кәндин бити-бирәси.*

*Кундоған «Алы ушағы»,
Кунбатан «Иман ушағы»,
Шәкиди «Шәләв дәрәси»,
Гочагды «Һачәсан ушағы».*

АБДАЛ ГАСЫМ

(1873—1921)

Абдал Гасым Ағдамын Абдал-Қулаблы кәндиндән дир. Әввәл әкинчиликлә, сонра хырда алыш-веришлә мәшғул олмуш, һәтта күлмәли сәһнә һәрәкәтләри, әјләнчәли сирк ојунлары илә чыхыш етмишдир. О, һәр јердә зәһмәткеш күтләләрин мәнәфејини горумуш, ичтиман

пағсызлыға, синфи әдаләтсизлијә дәриндән нифрәт бәсләмишдир. Сағлам руһа вә бәдәнә малик олан бу адам, мәгсәдинә чатмағ үчүн нәинки ити тәфәккүрүнә арханмыш, һәтта јери кәләндә физики күчүндән дә истифадә етмишдир. Онун күлүш вә истеһза доғуран мәналы сөзләри, марағлы диалоглары халгын сөз јаддашында галмыш, дилдән-дилә кечәрәк зәманәмизә гәдәр кәлиб чыхмышдыр.

МАТ ГАЛМЫШАМ

Бир күн Абдал Гасымла јахын досту јол кедәндә көрүрләр ки, бир әкинчи чүтлә јер шумлајыр. Абдал Гасым достуна дејир ки, кәлсәнә мәрч кәләк, о чүт сүрәнин өкүзләриндән бирини бу саат оғурлајым. Гасым достуна бәзи тапшырығлар вериб чүтчүнүн јанына кәндәрир, өзү исә отуруб әлләрини дизләринә вура-вура дејир:

— Мән бу ишә лап мат галмышам! Мән бу ишә лап мат галмышам!

О јандан да чүтчү онун нәјә көрә мат галмасы илә марағланыб, диггәтини ора јөнәлдир. Абдал Гасым тез бундан истифадә едиб өкүзүн бирини ачыб мешәјә өтүрүр. Чүтчүнүн сәбри түкәниб Абдал Гасымдан сорушур:

— Ајә, сән нәјә мат галмышан ахы?

Гасым белә чаваб верир она:

-- Буна мат галмышам ки, бир өкүз илә јер шумлајырсан.

БИР ДӘ ЕЛӘМӘРӘМ

Бир кәндлинин базардан бир ат алыб јүкләдијини, сонра да јүјәниндән јапышыб чәкә-чәкә кәндә сары апардығыны көрән Абдл Гасымын башына белә бир идеја кәлир ки, аты јүкү илә бәрабәр оғурласын. Достуну өјрәдир ки, кәнардан дуруб изләсин, нә вахт о, чилову атын башындан чыхарыб өз башына тахды, тез аты көтүрүб апарсын.

Гасым үст-башыны, үз-көзүнү палчыглајыб архадан кәндлинин атына јахынлашыр вә бир көз гырпымында онун чиловуну чыхарыб өз башына кечирир. Бу минвал илә хејли јол кедирләр. Бирдән кәндли дөнүб архаја бахмағ истәјәндә, атын јеринә адам бағландығыны кө-

рүб көзлөрүнө инанмыр. Гасым ағламсына-ағламсына кәндлијә јахын кәлиб дејир:

— Ај әми, валлаһ мәнәдә тәгсир јохдур, күнаһ мәним нәнәмдәдир.

Кәндли тәәччүбүнү кизләдә билмәјиб Гасымдан хәбәр алыр:

— А бала, бәс нечә олуб ки, атымы сән әвәз еләми-сән?

Абдал Гасым утанчаг бир әда илә башыны ашағы салыб данышыр:

— Мән дәчәл бир ушаг идим, нәнәмин сөзүнә бахмадығым үчүн о мәнә гарғыш еләди ки, сәни көрүм һејван оласан. Мән дә дөнүб ат олдум, кәтириб базарда сәнә сатдылар. Инди дә гајытмышам әввәлки һалыма.

Кәндли Гасымын сөзләринә инаныб јумшалыр. Оғлана јазығы кәлдијиндән гаршысында белә бир шәрт гојур:

— Јахшы, инди мән сәни бурахсам, де көрүм, бир дә надүрүстлүк едиб нәнәни инчитмәјәчәксән ки?

Абдал Гасым дәнә-дәнә анд ичиб сөјләјир:

— Јох валлаһ, әми, бир дә белә бөјүк гәләт еләмәрәм.

АЈЫ ВӘ ГОРОДОВОЈ

Ағдамда городовој бир зәнчирли ајыны јанына салыб апарырмыш. Абдал Гасым буну көрүб сорушур:

— Әмиоғлу, бу ити һара апарырсан?

Чаваб алыр:

— Ит дејил, ајыдыр.

Гасым јенә дә хәбәр алыр:

— Белә билирәм еј, бу ити һара апарырсан?

Городовој јенә дә чаваб верир:

— Ә, чашма, бу ит дејил, ајыдыр!

Тәзәдән Абдал Гасым городовоја баша салыр ки:

— А киши, бу суалы мән сәнә јох, ајы әмиоғлуна верирәм ки, биләм, сәни һара апарыр?

ИКИ АДАМ

Бир нәфәр варлы-һаллы адам, Абдал Гасымы јанына чағыртдырыб, тәклиф едир ки, нә гәдәр пул истәјирсә алсын, амма онун дүшмәнини өлдүрсүн. Һәтта о, дүшмә-

нини Абдал Гасыма нишан вериб кәстәрир дә. Бу әмәлијјата көрә Абдал Гасым дөвләтлидән беш мин манат пул истәјир. Варлы адам да разы олуб ирәличәдән она ики мин манат бәһ верир. Бәли, варлы отуруб көзләјир ки, бу күн-сабаһ дүшмәнинин өлүм хәбәрини ешидәчәк. Лакин ај кечир, ил кечир, дүшмән көз габағында о тәрәф-бу тәрәфә һәрләнир, кәзир. Варлы адам Гасымы ахтарыр ки, мәсәләнин бу гәдәр јубадылмасынын сәбәбини өјрәнсин. Елә бир күн онунла көрпүдә растлашыб килејләнмәјә башлајанда, Абдал Гасым хүсуси бир еһтирамла астадан дејир:

— Мән өлүм һеч үстүнү вурма, сәһвән ики адам өлдүрмүшәм.

ЧАҲАНКИР ХАН

Тәртәрдә Чаһанкир хан адлы бир мүлкәдар гочулуг едиб кәнд әһалисини инчидир, өзүндән чәки дашлары ујдуруб чамааты алдадыр, адамлары һагг-һаһаг шәрә салыб, сүрүләрини, торпағларыны әлләриндән алыр. Бу өзбашыналығы Абдал Гасыма чатдыранда бир гәдәр фикирләшиб дејир:

— Сиз кедин евинизә, архајын олун, мән онун дәрсини верәрәм.

Гасым бир хурчун даш көтүрүб кәлир Тәртәрә, Чаһанкир ханын јанына. Хурчундакы дашлары чыхарыб хана дејир:

— Чаһанкир хан, бу дашларын ағырлығында мәним атам сәнин атана гызыл вериб, инди кәлмишәм ону апармаға.

Чаһанкир хан онун пәһләван көркәминә, гырымына бахыб, өз һесабыны көтүрүр. Бир даһа кәндлиләрә саташмыр.

КАСЫБ ОҒЛУ

Бир күн бәј оғлу илә касыб оғлу күләшмәк истәјәндә, Абдал Гасым касыб ушағыны ғыраға чәкиб дејир:

— Сән јыхсан, бәј оғлунун адамлары сәни дөјәчәк-ләр, гој мән дә сәнин адамын олум, онда сәнә тохунмаға һеч кимин чәсарәти чатмаз. — Онлар разылашырлар.

Күләш башлајыр, касыб ушағы үрәкләниб бәј оғлуна

киришир вэ горху билмэдэн онун архасыны јерэ вурур.
Гасымын горхусундан неч кэс касыб оғлуна сөз дејэ билмир.

МОЛЛА ВЭЛИ

Ингилабдан габаг Шушанын 41 мәсчиди, 163 молласы вар иди. Онларын әксәријјети Нәчәфүл-әшрәфдә, Шамда, Теһранда вэ Мәшһәддә руһани тәһсил алмышдылар. Бу моллалар дүнјәви елмләрдән, мүасир јениликләрдән дә хәбәрдар идиләр. Бир гисми исә савадлы молла јанында охумуш, мәдрәсә битирмиш адамлар иди ки, онлар да Тифлисә кедәрәк имтаһан вериб моллалыг шәһадәтнамәси алмышдылар. Бәзиләри дә садәчә олараг тәһсилли руһаниләрин јан-јөрәсиндә доланыр, онларын тапшырыгларыны јеринә јетирирдиләр ки, онлара да «хәлифә» дејәрдиләр.

Молла Вәли дә гүрбәт өлкәдә камил тәһсил көрмүш бир шәхс иди. Тәхминән о, өтән әсрин сон рүбүндә вэ әсримизин әввәлләриндә јашамышдыр. Дејиләнә көрә отузунчу илләрә гәдәр сағ имиш. Молла Вәлинин көзәл сәси олдуғундан чох вахт ону узаг шәһәрләрдә тәшкил едилән мәрасимләрә, мәчлисләрә чағырар, јахшы һәдијјәләрлә јола салармышлар. Шәһәр әһалисинин хаһиши илә ахшам азаныны әксәр һалларда о верәмиш.

Молла Вәли бир гәдәр бурнунда данышса да, бу негсан онун сәсинә хәләл кәтирмәз, әксинә, ону тәрәвәтләндирәмиш. Тарихчиләр, тәзкирәчиләр онун адыны мәшһур ханәндәләрлә бир сырада чәкмишләр. Шушалы Молла Әләскәр онун «Маһур» үстүндә Гур'ан охумасыны олдуғу кими тәглид едәрмиш. Онун мәзәли һекајәтләри, дузлу зарафатлары инди дә халг арасында данышылмагдадыр.

МОЛЛА ВЭЛИ ГУЛАМСЫЗ

Молла Вәли һајана дәвәт едилди вә ја кетдисә, он јашлы оғлу Гуламы да ора апарырды. Мәчлисә чај пајлананда дәрһал дејәрди: — Гулама бир чај! Хәрәк пајлананда, јенә Гулама пај истәјәрди. Онун бу шакәри һа-

мыја мә'лум иди. Бир күн Јевлахда бир шушалынын атасы рәһмәтә кедир. Атасынын вәсијјәтинә көрә о, Молла Вәлини мәчлисә дәвәт еләмәли олур. Амма горхур ки, молла Гуламы да өзү илә кәтирсин. Она көрә Шушаја белә бир телеграм вурур: «Молла Вәли, без Гулам».

ЈЕДИЛӘР ДОЈДУГ

Лотулар јас мәчлисиндә белә тәдбир төкүрләр ки, Молла Вәли оғлу Гулам илә кәлсә, аралыға салыб онлара јемәк вермәсинләр.

Елә ки, молла Јасин охујуб гуртарыр вә орталыға јемәк кәлир, Молла Вәли илә оғлунун габағына пај гојмурлар. Мәчлис әһлиндән неч ким дә демир ки, бәс онлара јемәк кәтирсинләр. Беләликлә, чамаат јејиб гуртарандан сонра Молла Вәли еһсанат дуасы охујуб учадан дејир:

— Әлһәмдү лиллаһ, једиләр дојдуг.

КЕРИ ОХУЈАРАМ

Бир нәфәр атасы үчүн Молла Вәлијә Гур'ан охудур, амма һаггыны сонра өдәјәчәјинә сөз верир. Ај кечир, ил кечир, бу адам борчуну кәтириб вермир. Молла Вәли бир күн ону јолда көрүб:

— Бах, һаггымы вермәсэн, — дејир, — Гур'аны керн охујарам һа!

МОЛЛАНЫН ИШТАҢАСЫ

Молла Вәли иштаһа илә јејән адамды. Аш һаггында онун хусуси тәсәввүрү вар иди. О, дејәрди:

— Плову мәчмәјә кәрәк о гәдәр һүндүр чәкәләр ки, јалныз дојана јахын тәрәфи-мүгабилин папағыны көрүб сорушасан:

— А киши, нә вар, нә јоһ, арвад-ушаг нечәдир?

ДЭШЭТЛИ КЕЧЭ

Бир кечэ өлү саһибләри һәддән артыг јорулдугларындан Молла Вәли илә өлүнү бир отагда тәк гојуб јатмаға кедирләр. Молла Гур'ан охумагла мәшғул олдуғундан мејидә әһәмијјәт вермир. Лакин сәһәрә јахын онун әлини, ајағыны тәрпәтдијини, башыны галдырмаг истәдијини көрүб дәшәтә кәлир. Молла Вәли әввәлчә гышгырыб һарај салмаг истәјирсә дә, нитги тутулур. Сонра да дуруб гачмаг истәдикдә машаја илишиб дүз јыхылыр мејидин үстүнә. Бу вахт көрүр ки, бир ағ пишик өлүнүн кәчафәси алтындан чыхыб өзүнү мәрбәхә салмаға чалышыр. Молла чәлд ону тутуб маша илә дөјә-дөјә дејир:

— Ај лә'нәтә кәлмиш һејван, мәнә үрәк-көбәк гојмадын, һеч зарафатын јеридир?

ИЛҲАМ КӘЛӘНДӘ

Молла Вәлинин көзәл вә чазибәдар бир арвады вармыш. О, данышаркән бир гәдәр сөзләри фәсилә илә тәләффүз едәрмиш. Даһа доғрусу, кәко имиш. Молла Вәли дә һәрдән онун һүснүндән илһам алараг ше'р јазармыш. Јаздығы ше'ри дә арвадынын дилинә ујушдуармыш. Ше'рдән јалныз бир бејт әлимизә чатмышдыр.

*Шә-шә, шә-һә чамалын, һи-һи, һиләл олубду,
Гә-гә, гәмин јемәкдән, зү-зү, зүләл олубду.*

СЕЈИД ҺӘСӘН АҒА АҒАМИРОВ

(1870—1953)

Сејид Һәсән аға Ағамиров 1870-чи илдә Губадлынын Гожиг кәндиндә Сејид Һашым адлы касыб бир кишинин аиләсиндә һәјата көз ачмышдыр. Үч-дөрд јашларында өзүнә оғуллуға көтүрдүјү бу гарајаныз, мавикөзлү оғланы, Хан гызы Хуршидбану доғма өвладларындан сечмәмиш, тә'лим-тәрбијәси илә чидди мәшғул олмушдур. Мәктәб јашына чатанда аналығы онун тәһсилени хүсуси мирзәләрә тапшырмышдыр. Ијирми беш јашында икән чаван Сејид Һәсән аға шаир Мирзә Әләскәр Нөврәсин ғы-

зы Фатма ханыма евләнмиш, ондан үч гызы, дөрд оғлу дүнјаја кәлмишдир. Оғулларындан Мир Дамәд вә Мир Қалам һал-һазырда сағдырлар.

1918—1919-чу илләрдә Сејид Һәсән аға Азәрбајҗандакы болшевик тәшкилатынын Шуша групу илә әләгә сахлајыб, онун сыраларына дахил олур. Совет һакимиј-јәти гурулан заман о, базарком вә дағбәји вәзифәләринә ирәли чәкилир. Гарабағда ел тојларыны мәһарәтлә идарә едән Сејид Һәсән аға гәдим милли ән'әнәләрин истә'дадлы давамчысы, хејрхәһ тәдбирләрин тәшкилатчысы кими шөһрәт тапыр. Бир мәчлис, мәдәни тәдбир вә мәрасим онсуз кечмир. О, 1953-чу илдә Бакыда вәфат едир.

КҮТ КЕТМИШӘМ

Түркләр 1919-чу илдә Шушаја кәләндә бир забит «Базар башы» адланан јердә Сејид Һәсәни ағаны јанына чағырыб амиранә бир әда илә она дејир:

— Әфәндим, мән кәндинизи бурда гаравул јапыјорум!

Сејид Һәсән аға да тә'зим едиб тапшырыға әмәл едәчәјинә сөз верир. Лакин түрк забити орадан узаглашан кими, бу да тәрпәниб ишинин далынча кедир. Јарым саатдан сонра забит, Сејид Һәсәни «Мејдан» дејилән јердә көрүб, вердији әмри бир даһа онун јадына салыр:

— Әфәндим, бән ки, чәнабынызы орада гаравул јапмышдым, шимди нәрәдә көрүрәм?

Бу сөзләри әсәби һалда динләјән Сејид Һәсән аға забитә белә чаваб верир:

— Ә, бошласана, орада мәни гаравул јапмышдын, инди дә бурада күт кетмишәм.

ӨЗҮМ БИЛӘРӘМ

Ијирминчи илдә Һәсәни чәјирткә бијарына сәфәрбәр-лијә алмаг истәјәндә гачыб арадан чыхыр. Ону күдүр-ләр ки, евинә кедәндә елә орадача јахаласынлар. Бир күн һөкүмәт нүмајәндәләри ону евинә кедән көрүб, гапысыны дөјәрәк, Сејид Һәсәни ахтардыларыны билдирирләр. Ичәридән чаваб кәлир ки, о, евлә јохдур. Онлар гапыны зорла ачдырыб, ичәри дахил олдуғлары вахт Сејид Һәсәни орада көрмүрләр. Ахтарыш апырб һәр је-

ри јохлајандан сонра ону чарпајынын алтындан тапырлар. Сејид Һәсәни Һәрәкәтиндән һиддәтләнән нүмәјәндә башчысы өзүндән чыхыб дејир:

— Әдә, симулјант көпәкоғлу, јер галмајыб ки, сәни кәзмәјәк, инди дә гачыб чарпајынын алтында кизләнмисән?

Сејид Һәсән аға тәмкинени позмадан она белә чаваб верир:

— Хаһиш едирәм, тәһгирә кечмәјәсиниз, чарпајы мәнимдир, өзүм биләрәм, үстүндә јатмырам, алтында јатырам.

ЧУГУНДУР

1930-чу илләрдә һөкүмәтин гәрары илә чамаатдан мүхтәлиф јолларла гызыл јығырдылар. Гызылы олмајанлары исә бир-ики күн сахлајыб, сыхма-боғмаја салдыгдан сонра дилиндән кағыз алыб бурахырдылар. Бир күн дә Сејид Һәсәни Ханкәндинә чағырыб дилә тутурлар ки, һөкүмәтә көмәк ады илә ондан хејли гызыл гопарсынлар. Вилајәт ГПУ-сунун ишчиләри Сејид Һәсәндән бир-ики пуд гызыл истәјәндә, о, һөвсәләдән чыхыб, идарәнин мәс'ул вәзифә дашыјанларына дејир:

— Ај Гриша Петросјан, ај Рубен Маркаров, јуху көрмүсүнүз, нәди? Бир-ики пуд шабалыд, гоз, фындыг олар, чуғундур олар, амма гызыл олмаз!

АРАЈЫШ

1927-чи илдә Шушада партија фәалларынын јығынчағы кечирилир. Ичласда М. Ч. Бағыров, Һүсү Һачыјев дә иштирак едирләр. Бурада бә'зи коммунистләрин партија нормаларына зидд һәрәкәтләри, әхлаг дүшкүнлүјү музакирә едилер. Күнаһы артыг оланлар партија сыраларындан чыхарылырлар. Сејид Һәсән аға да дағбәји вәзифәсиндә чалышаркән, бир гузу һәдијјә алдығы үчүн фиргәдән харич олунмушду, амма арајыш вермәк һүгууну о, өзүндә сахламышды. Бу заман партија ишинә бахылан шушалы Молла Мәһијә суал верирләр ки, о, һансы вахтдан өзүнү коммунист һесаб едир? Молланын чавабындан белә бир мә'на һасил олур ки, һәлә Тифлис дәмир јолу чәкилмәмишдән габаг о, коммунист олдуғу-

ну дәрк етмишдир. Сејид Һәсән аға һәммин сөзә бир арајыш вермәк истәдијини билдириб, чыхыш етмәк ичазәси алыр вә кинајә илә көстәрир:

— Әкәр Молла Мәһи Марксдан әввәл коммунист олубса, онда хаһиш едирәм, онун дивардакы портретини көтүрүб, јеринә Молла Мәһинин шәклини асасыңыз.

Бу арајышдан сонра залда бөјүк күлүшмә гопур.

АЈ БАРӘКАЛЛА

Шушада Сејид Һәсән аға достлары илә хәлвәти бир кушәјә чәкилиб гумар ојнајырмыш. Јери-јурду илә буну милис идарәсинә хәбәр верирләр. Милис рәиси бир нечә нәфәрлә бәрәбәр кедиб, онлары гумар үстүндә тутараг, һәр бирини боллуча-боллуча төһмәтләндирир. Ән ахырда да үзүнү һамыдан јашлы көрүнән Сејид Һәсән ағаја тутуб дејир:

— А киши, һеч сәнә ејиб дејилми ки, бу ағсаггал вахтында чаванлара гошулуб гумарбазлыг едирсән? Инди нечәсән, алым сәни башыма, вурум јерә?

Бу сөзләрин тә'сириндән ганы гаралан Сејид Һәсән аға кәкәлијә-кәкәлијә рәисә белә чаваб гәјтарар:

— Ај барәкалла, јолдаш началник, ај барәкалла, Мәммәдәли Новрузов, мән һеч билмирдим ки, началникликдән башга, сәнин пәһләванлығын да вар имиш.

ХОРУЗ БАНЫ

Ахшам гумарын ширин јериндә удузанлардан бири Сејид Һәсәнә дејир:

— Аға, мәнә јүз манат борч вер, сәһәр хоруз банлајанда гәјтарарам.

Сејид Һәсән аға фикирләшир ки, бу гыса мүддәтдә борчу гәјтармаг мүмкүн дејил. Она көрә дә пул истәјәнин хаһишинә белә бир бәһанә илә рәдд чавабы верир:

— Ај бала, ахы сән бу ики дашын арасында јүз манат пулу һарадан алыб мәнә гәјтарачагсан? Јахшысы будур ки, үзүсулу чыхыб кедәсән.

Удузан шәхс әл чәкмәјиб, јенә дә тә'кид едир:

— А киши, нәјинә кәрәкдир, сән пулу вер, илк хоруз банында да мәнән истә!

Сејид Һәсәнин әлачы кәснлиб, гоншусу Ағзыгара

Искэндәрдән хаиш едир ки, ачыг пәнчәрәнин габағында дуруб хоруз кими банласын. Елә Искәндәр бир ағыз «гугулугу» едиб банлајан кими, Сејид Һәсән һәмкарыны дүмсүкләјиб дејир:

— А бала, елә бил ки, пулу мәнән алыб удузмусан, бу да хоруз баны. Ди вер көрүм, јүз манаты һарадан алыб верәчәксән?!

ӨСКҮРӘК

Сејид Һәсән аға бәрк өскүрәрди. Һарада олса өскүрәјинин сәси илә ону танымаг оларды. Бу сәбәбдән дә бир чохлары онула ојнамагдан гачарды ки, өскүрәјинин сәсиндән һамы орада гумар ојнанылдығыны тәјин едәчәк. Бир күн аға анд-аман ејләјир ки, даһа өскүрмәјәчәк, ону да мәчлисә апарсынлар. Мәчлис иштиракчылары наәлач галыб разылашырлар. Бәли, гумар мәчлиси јаваш-јаваш гызышыр: «Ат банка», «Кет өзүнә!», «Бир карт да вер!» сәдалары чохалыр.

Нә гәдәр ки, удузмајыб, Сејид Һәсән аға өзүнү сахлајыр, өскүрмәјир. Елә ки, удузмаға башлајыр, онда өскүрәк она күч кәлир. Әлилә бәрк-бәрк ағзыны тутур ки, өскүрәји ешидилмәсин. Ахырда тәнкә кәлиб јорулдуғундан, өскүрмәјә башлајыр. Е'тираз едән ојунчулар бир ағыздан: «Бу олмады» — дејә гышгырырлар. Сејид Һәсән аға да тәнгидә давам кәтирмәјиб дејир:

— Мән өлүм, бу да ишдир? Пул удуз, өзүн дә өскүрмә? Бала, бир әтәк пулум кедиб, өскүрәчәм дә, асгырачам да, һәлә десән әснәјәчәм дә!

АЈАГЛАРЫНЫЗЫ ГАЛДЫРЫН

Сејид Һәсән аға мүһарибә вахты, јә'ни 1941-чи илдә бир дәстә адама гошулуб, ушагларына бә'зи кејим шејләри алмаг үчүн Шушадан паји-пијада Ханкәндинә кедир. Гајыдан баш онлар кечикиб гаранлыға дүшүрләр. Елә Лачына кедән јолун ајрычына, Дабтәләб дејилән јерә чатанда «Гырычы дәстә»нин ики силаһлы ермәни кешикчиси илә гаршылашырлар. Ермәниләр түфәнкләрини дөјүш вәзијәтинә кәтириб, тәһриф едилмиш Азәр-бајчан дилиндә команда верирләр:

— Ај адамлар, асма, кимсинизсә, дајанын вә ајагларынызы галдырын!

Ермәниләрин чашбаш данышдыгларыны ешидән Сејид Һәсән аға өзүнәмәхсус јуморла дејир:

— Ә, адам оғлусунуз, ајагларымызы галдыраг, бәс нәјин үстүндә дајанаг?!

ДАВУД ПЕЈГӘМБӘР

Вахты илә Сејид Һәсән аға Гарабағын ханәндәләринин ән мәшһурларыны динләмишди. Аға бу сәнәткарлара гижмәт гојмағы да бачарырды. Өз дедијинә көрә 130 чешиддә плов јемишди. Бир күн ондан хәбәр алырлар ки, Чаббар Гарјағдыоғлу нечә охујандыр? О, чаваб верир: — Чаббар Һәзрәт Давуд иди. Сәсинин мисли-бәрабәри көрүнмәјиб.

— Бәс онда, бир ханәндә кими Сејид Шушински нечәдир?

— Сејид чох габил охујанлардандыр. «Забул» охујанда, ахырында «аманым-аман, ај аман» дејәндә адамын ихтијарыны әлиндән алыр.

— Аға, Хан Шушинскидән нә дејә биләрсиниз?

— Өзү хан олса да, сәси сәсләрин падшаһыдыр. Танры ону јараданда һеч нә әсиркәмәјиб.

КӘЛИН

Сејид Һәсәни тоја чағырырлар ки, онун сәрпајысы олсун. Сонра да һамылыгла кедирләр гоншу һәјәтдән кәлин кәтирмәјә. Бу вахт һәјәтдәки кор гујуја бир адам дүшүр. Гујуда бир кумбулту ешидилсә дә, дүшән адамын сәс-сәмири кәлмир. Сејид Һәсән досту Полад Дана-лыбәјова хәбәрдарлыг едиб дејир:

— Ај Полад, кәл бурадан әкиләк, јохса бизи дә шаһид чағырыб јүз мин суалла зәһләмизи апарачаглар: гују нијә бурада иди, сиз һарада дајанмышдыныз, әввалат нә заман баш верди?..

Полад она тәсәлли верир:

— Ај аға, һамы нечә, биз дә елә, гачмаг јахшы чыхмаз.

Хүләсә, иштиракчылардан бир нәфәр гујуја кириб, орадан чаван бир кәлин чыхарыр. Сејид Һәсән, горху-

дан, һәм дә исландығындан тир-тир эсэн кәлинә җахынлашыб, меһрибан бир нәвазишлә сорушур:

— Гузу гурбан, бир җеринә зәрәр-филян тохунма-җыб ки?

Кәлин утанчаг бир сәслә сөjlәҗир: — Неч нә олма-җыб, амма чустумун бир таҗы гуҗуда галыб.

Сеҗид Һәсән аға һирсләниб кәлинә чымхырыр:

— Чәһәннәмә галыб, өзүн ки, саламатсан?!

МӘШӘДИ МАҺМУД

Мусиги мәктәбинин мүдири Әлипаша Дашдәмиров бир күн Сеҗид Һәсән ағаны евинә, көһнә гаҗдада һазырланмыш питиҗә гонаг чағырыр. Елә хәрәк һазыр олуб, сүфрә салынан вахтла, мәктәбин каманча мүәллимә Әли Мирзәҗевин гапыдан ичәри кирмәҗи бир олур. Әлипаша ону Сеҗид Һәсән ағаҗа тәгдим едәндә, Әли өзү дә элавә олараг Мәшәди Маһмудун оғлу олдуғуну сөjlәҗир. Аға онун сөзүнә дүзәлиш вериб деҗир ки, она Ешшәк Маһмуд да деҗәрдиләр. Әли иштаһдан чох саз иди. Одур ки, хәрәк кәлинчә чәрәҗи сүфрәдәки көҗәрти илә җемәҗә башлаҗыр. Аз сонра пити долу касаны гәҗурлар Әлинин габагына. Әли бир анда хәрәҗи ашырыр. Икинчи паҗы кәтирәндә Сеҗид Һәсән аға ондакы иштаһаҗа мәәттәл галыб, никаран-никаран Әлипашаҗа бахыб деҗир:

— Бабан гурбан, аҗ Әлипаша! Зәһмәт олмасса, бизим о аҗаггабыларымызы гапынып ағзындан көтүрүб кизләт. Мән ки, бу Әлидә белә иштаһа көрүрәм, ахырда аҗаггабыларымызы да, һәтта бизим өзүмүзү дә җеҗәчәк. Паһ атоннан, инсан да бир-биринә белә охшаҗар? Доғрудан да Ешшәк Маһмудун сәлудур.

АББАСГУЛУ АҒА

(1886—1944)

Чаваншир нәслиндән олан Аббасгулу аға Гарабаг күбарларындан Нәчәфгулу ағанын оғлудур. Учабоҗлу, иричүссәли, сир-сифәтдән зәһмли, җанышыгсыз, анчаг хошхасиҗәтти бир адам олмушдур. О, Гарабағын адлы-

санлы тарзәнләриндән саҗылмыш, дөврүн мәшһур хәнәндәләриндән Чаббары, Сеҗиди, Ханы, Зүлфүнү өз тарында мүшаҗиәт етмишдир. Һәлә сағлығында Аббасгулу аға тәкчә Гарабағда деҗил, һәмчинин бүтүн Азәрбаҗчанда шух ләтифәләри, фөвгәл'адә һазырчаваблыгы илә шөһрәт газанмышдыр. Ади вахтларда, сөһбәт мәгамында вә мәчлисләрдә онун ишләтдиҗи ибарәләр, дедиҗи сөзләр бу күн дә өз бәдин-естетик әһәмиҗәтини, ичтимаи маһиҗәтини итирмәмиш, халгын дилинин әзбәринә чеврилмишдир. Аббасгулу аға Јевлахда вәфат етмиш, орада да дәфи олуномушдур.

СӘНИНЛӘ АЛВЕРИМИЗ ТУТМАЗ

Аббасгулунун һәрдән пулу гуртаранда евдән гиҗмәтти әшҗалар көтүрүб сатармыш. Бир күн атасы белә гәрара кәлир ки, оғлуну бу әмәлдән чәкиндирмәк үчүн онунла ачыг сөһбәт апарсын. Аилә отуруб һаһар едән заман ата меһрибанчасына оғлуна деҗир:

— Бала, сән бу ев шеҗләрини апарыб она-буна дәҗәр-дәҗмәзинә веринчә, елә кәтир өзүмә сат дә!

Аббасгулу күлүмсүнүб чаваб верир:

— Ата, сәнинлә алверимиз тутмаз.

— Ахы ниҗә тутмаз? Сөвдәләшәрик тутар.

Оғул фүрсәтдән истифадә едиб тезчә атасына:

— Онда де көрүм, бу алтымыздакы палаза нә верәр-сән? — деҗир.

— Ахы инди бунун үстүндә әҗләшиб чәрәк җеҗирик, — деҗә, атасы Аббасгулунун тәклифинә е'тиразыны билдирәндә, оғлу дәрһал әввәлки рәҗинә һагг газандырыр:

— Одур ки, деҗирәм дә, сәнинлә алверимиз тутмаз!

ӘСА

Нәчәфгулу ағакилә кәлмиш һөрмәтти гонағлары фаҗтонла апарыб, Јевлахдан җола салмаг лазым кәлир. О, һәммин вәзифәни оғлу Аббасгулуҗа һәвалә едир. Оғлу да гонағлары апарыб гатарла җола саландан сонра, фаҗтонла атлары да сатыб, пулуну гумара вә ички мәчлисләринә гоҗур. Атасы да көзләҗир ки, оғлу бу күн-сабаһ кәлиб чыхачаг. Лакин Аббасгулудан хәбәр верән олмур. Нәһәҗәт, онун гулағына чатыр ки, оғлу фаҗтону атлары илә

бирликдә сатыб Кәнчәдә, Тифлиседә кефлә мәшғулдур. Бу минвалла, Аббасгулунун евдән кетмәси бир ил јарымдан чох чәкир. Пуллары хәрчләјиб гуртарана јахын о, хәлвәти Шушаја гајыдыр. Бир мәчлисдә атасы тәсадүфән оғлуну көрүб, һирслә элиндәки әсаны она сары туллајыр. Әса оғлуна дәјир, амма јерә дүшмүр. Аббасгулу аға чәлд әсаны гамарлајыб мәчлисдән чыхыр. Атасынын јахын бир достунун евинә кедир вә дәлил-сүбут үчүн атасынын чәлијини дә она вериб дејир:

— Буну атам Сизә көндәриб бујурду ки, тә'чили оларәг она үч мин манат борч пул верәсиниз.

Аббасгулу үч мини алдыгдан сонра, дүз ики ил атасынын көзүнә көрүнмүр.

ДӘЛИ

Евдәкиләр тез-тез Аббасгулуну јарамаз һәрәкәтләринә көрә дәли адландырырдылар. Бир күн о, шәһәрин мәшһур дәлиләриндән олан Дәли Әбдүлүн башыны бишириб, евләринә кәтирив вә ону ағача галхыб гоз чырпамаға сөвг едир. Әбдүл дә элинә салба алыб ағына-бозуна бахмадан гозлары ағачын гол-будаглары, јарпаглары илә бәрабәр чырпыб јерә төкүр, сонра да севимли маһнысыны охуја-охуја ағачда ојун чыхарыр. Сәс-күјә кәлән Нәчәфгулу аға Әбдүлүн һәрәкәтләрини көрүб һәјәчәнлә сорушур:

— Ә, бу кимдир, бура кәтирмисән?

Аббасгулу чавабында:

— Ата, бу, Әбдүлдүр, ону кәтирмишәм ки, көрәсиниз мәнән дә бетәр дәлиләр вар.

ЈЕМИШ

Јевлахда Аббасгулу ағанын евинә әзиз гонағы кәлир. Касыб олмағына бахмајараг о, јемәк үчүн гонаға лајиг бир шеј алмаг һәвәси илә тә'чили базара гачыр. Базарда илкин растына кәлән јемиш олур. Сатычыдан хаһиш едир ки, бир ширин јемиш сечиб пулуну алсын. Аббасгулу аға јемиш алыб гајыдыр евә, амма кәсәндә беш манатлыг јемишин ичи зај чыхыр. Ганы гаралан Аббасгулу аға јемиши дә көтүрүб дүз сатычынын үстүнә кедир. О, јемиши сатычыја көстәриб, әсәби һалда дејир:

— Сәни анд верирәм аллаһа, мәнән беш манат да әләвә ал, амма бу сирдән мәни акаһ елә көрүм, дөрд тәрәфи дә бағлы бу јемишин ортасына нечә отурмусан?

ГАРХУН

Јевлахда издиһамлы тој мәчлиси гурулур. Аббасгулу аға да бир тарзән кими ораја дә'вәт олунур. Тојун гызғын чағларында бир нәфәр чаван оғлан тез-тез јанашыб мусиги дәстәсинә сифариш верир:

— Мәнә гархунлу Чүмшүд дејәрләр, бир «Тәрәкәмә» чалын!

Јахуд да:

— Мән Гархунданам, көнлүм «Гарабағ шикәстәси» истәјир.

Ахырда Аббасгулу аға һөвсәләдән чыхыб, каманча-чыја дејир:

— Ә, мән өлүм дур кет о чоғрафи хәритәни кәтир көрүм, бу Гархун һарададыр?

Ону баша салырлар ки, Гархун Јевлағын јахынлығындакы балача бир кәндин адыдыр.

Аббасгулу аға бир гәдәр сакитләшиб, һамынын ешидәчәји тәрздә сөјләјир:

— Аллаһ атаныза рәһмәт еләсин, мән дә елә билирәм Гархун — Парисдир, Берлиндир, Лондондур. Сән демә, ики лејләк јувасындан ибарәт бир кәнддир.

АЛЛАҢЫН ЕВИ

Совет һөкүмәти тәзәчә гуруланда, Аббасгулу аға Шушадакы тә'гибләрдән чаныны гуртарыб Фүзулидә мәскунлашмышды. Динә, мөвһумата гаршы кәскин тәблиғат вә мүбаризә апарылдығы бир вахтда, ингилаб комитәси Аббасгулу ағаны чағырыб ону мәнәһрәмликдә мәсчидә тар чалмаға көндәрмәк истәјир. Аға бу тәклифә гәти разы олмајыб дејир:

— Мән гәләт еләрәм ата-бабамла, бу күнаһлы күндә, һәм дә аллаһын евиндә тар чаларам.

Белә олдугда комитә һөкм чыхарыр ки, Аббасгулу аға 24 саатын мүддәтиндә рајону тәрк етсин.

Аббасгулу аға кедир евә, бир-нки ев мүхәлләфатыны да кисәјә јығыб атыр чјининә. Кәлиб мәсчидин јанындан

кечәркән, элини онун диварларына сүртүб, жазыг-жазыг дилләнир:

— Ај аллаһын еви, бирчә сәнин зибелинә дүшмәмиш-дим, инди дә сәнин фе'линә дүшүб шәһәрдән чыхырам!

МЫШЈАК (МӘРКҮМҮШ)

Бир дөфә Аббасгулу ағаны варлы аиләдән олдуғу үчүн һәбсә алыб, сағламлығы һаггында арајыш алмаг мэгсәди илә поликлиникаја кәтирирләр. Бу вахт һәким узаг Шырлан кәндиндән кәлмиш хәстә бир колхозчуну мұајинәдән кечирирмиш. Һәким хәстәлијин сәбәбини ган азлығында көрүб, колхозчуја отуз мышјак ијнәси тә'јин едир вә кәстәрир ки, ијнәләр отуз күн мүддәтиндә, бир күн бир голуна, бир күн дә башга голуна ворулачаг. Сәһбәти отагда отуруб көзләјән Аббасгулу аға да еши-дир. Бу вахт кәнддән кәлән киши ишин чохлағундан, вахтын азлығындан вә јолун узағлығындан шикајәтлә-ниб дејир:

— Ај һәким, мәним вахтым һарда иди ки, һәр күн бу-ра кәлим. Олмазмы ки, елә бу күн ијнәнин он бешини сол голума, он бешини дә сағ голума вурасыңыз, чыхыб кедим ишимин далынча?

Бу сөздән һамы күлмәјә башлајыр, һәтта милис нә-фәри дә.

— Аббасгулу аға да дајана билмәјиб, бу ачыначағлы мәнзәрәјә өз мұнасибәтини белә билдирир:

— Нәјә күлүрсүнүз, ә, ағламаг лазымдыр еј, оду сән-дүрүб күлү илә ојнајырыг, күл кими бәј, хан балалары-ны тутуб күлләләдиниз, инди дә белә авамлара үмид бәсләјирсиниз.

АҒ ДӘВӘ

Тој шәнликләринин бириндә Аббасгулу ағанын муси-ги дәстәси иштирак едирди. Ханәндә Әлијусиф охујар-кән мәшһур гәзәл вә гошмалардан башга, халг маһны-ларынын сөзләрини дә ишләдирди. Бу дөфә дә о, тәсни-фә кечәндә гәдим бир маһнынын бејтинә мұрачиәт едир:

*Ағ дәвә дүздә галды, ај, ја әлли гурбанын олум,
Јүкү Тәбриздә галды, ај, ја әлли гурбанын олум.*

Аббасгулу аға онун тәснифини јарымчыг гојуб, зара-фатла дејир: — Рәһмәтлик оғлу, нә башламысан: «Ағ дәвә дүздә галды», дејиб охумаға, елә ағ дәвәнин пешәси дүздә-сәһрада галмагдыр дә, јорған-дөшәкдә ки, галма-јачаг!?

САҒСАҒАН

Бир мәчлисдә дә ханәндә охујанда ки, «Әдә, бала, Гарабағда бир гуш көрдүм ағлы-гаралы», Аббасгулу аға тары јерә гојуб дејир:

— Ә, буну белә узадынча, бирдәфәлик де ки, Гара-бағда сағсаған көрмүшәм.

ДҮНӘНКИ «САҒ ОЛ»

Бир шадјаналыг мәчлисиндә дә Аббасгулу ағаны өз дәстәси илә о ки вар, чалдырыб-охудуб, һаггыны да өдә-мәдән, гуру бир «Сағ ол» илә јола салырлар. Сәһәр тәса-дүфән базарда көрүшәндә, тој саһиби сорушур:

— Бурада нә едирсиниз?

Аббасгулу аға она белә чаваб верир:

— Дүнәнки «сағ ол»у хәрчләјирик.

«ҮЛКӘР»

Бир тојбәји илә Аббасгулу аға белә шәртләширләр ки, кечәјарысына гәдәр чалсынлар. Чамаатын башы ке-фә, ојнамаға гарышдығындан вахта әһәмијјәт верән ол-мур. Чаланчылар һәм ачырлар, һәм дә јорулурлар. Ор-талыға јемәк кәтирән дә олмур. Аббасгулу бир нәфәрдән хәбәр алыр ки, бу тојун ағсағгалы кимдир? Онун чавабы бу олур:

— Аға, һәлә чалын!

— Бәс гарасағгалы кимдир? — дејә Аббасгулу баш-гасындан сорушур.

Ондан да ејни чавабы ешидир:

— Һәлә чалын!

Аға әлачсыз галыб фәрраша мұрачиәт едир:

— Фәрраш, бизә јемәк лазымдыр.

Фәрраш ешидилсин дејә, ағзыны онун гулағына тәрәф апарыб билдирир:

— Адәтимиз будур ки, «Үлкәр» улдузу доғана гәдәр чалыб-ојнајаг.

Аға да борчлу галмајыб дејир:

— Бизим «Үлкәр»лә мугавиләмиз јохдур, бәлкә доғмады?

БИР ТИКӘ КЕФ

Нәчәфгулу ағанын сағлығында бир күн Аббасгулу кәлиб ондан ичазә алыр ки, Тифлиседән кәлән јүксәк вәзифәли гонағыны евә дә'вәт еләсин. Бәли, евин бирини бошалдыб Европа гајдасында бәзәјирләр. Бир гәдәрдән сонра заһирән руса охшајан һәрби гијафәли бир забит, достларынын әһатәсиндә гапыдан кириб, «здравствуйте» дејир. Јемәк-ичмәјин ардынча маһны вә рәгс башлајыр. Отагда елә бир сәс-күј гопур, куппулту башлајыр ки, кәл көрәсән. Нәчәфгулу аға гапыны бир балача аралајыб бахыр ки, сәрхош чаванлар Европа мусигисинин сәдалары алтында бир-биринә гарышыб елә ојундан чыхырлар ки, һеч дәли дә буну еләмәз. Хүсусән, зәр пагонлу гонаг өзүнү чох пис апарыр. О јан-бу јана һоппаныб, һәр дәфә ајағларыны јерә вуранда габ-гачаглар тахчада бир-биринә дәјиб чинкилдәјир. Киши диггәтлә бахдыгча мәчлис иштиракчыларыны бир-бир танымаға башлајыр. Забит гијафәсинә кирмиш зәр пагонлу гонағын да елә дәли Әбдүлүн өзү олдуғуна шүбһәси галмыр. Ата оғлуна көзләрини ағардыб, гонагларын тез бурадан чыхмасына ишарә верәндә, Аббасгулу аға инчик һалда дејир:

— Ата, јахшы дејибләр: «Илдә-ајда бир намаз, ону да шејтан гојмаз». Бу дәлиләри башыма јығыб бир тикә кеф чәкмәк истәјирдим, ону да һарам еләдин.

ЈОРҒА ТОЈУГ

Бир күн гармончалан Кәрбәләји Ләтиф, гавалчалан Мүрсәл вә тарчалан Аббасгулу аға јемәкханада мәдәни хидмәт көстәрирләр. Гармончаланын бармағы, Маһур үстүндә, гавалчаланын гавалы гулағында, Аббасгулу аға-

нын тары да дөшүндә икән јемәкпајлајан кәлиб хәбәр алыр:

— Нә јејәчәксиниз?

Чаваб верән олмур. Хидмәтчи сөзү бир дә тәкрат едәндә Аббасгулу аға дилләнир:

— Јорға тојуғун чығыртмасыны,

Хөрәкпајлајан дејир:

— Тојуг вар, амма јорға олуб-олмадығыны билмирәм.

Аббасгулу аға она бу чүр арајыш верир:

— Онда кәрәк миниб сүрәсән ки, биләсән, һансы тојугдур.

САЛЈАН

Бир нәфәр Аббасгулу ағадан хәбәр алыр:

— Аға, Салјаны көрмүсән?

— Һә, нечә бәјәм?

— Аға, Салјан нечә јердир?

— Нечә дејим ки, баша дүшәсән? Бир јерә дәјирми чәпәр чәк, ортасына да јүкүнү бошалт, олсун Салјан.

ДУЗ

1943-чү илин јајы иди. Чәбһәләрдә гызғын вә шидәтли дөјүшләр кедирди. Алманлар Моздок шәһәринә јахынлашырдылар. Бу дөврдә Аббасгулу аға да Јевлах дәмирјол стансијасынын ресторанында сәрнишинләрә мәдәни хидмәт көстәрирди. Бир күн о, тәсадүфән стансијадан чәбһәјә јолланан шушалы достунун оғлуну көрүб әһваллашдыгдан сонра она мәсләһәт көрүр ки, ба чардыгы гәдәр чәбһәдә еһтијатлы олсун, өзүнү һавајы күлләдән, накаһан һадисәләрдән горусун. Оғлан онун нәсиһәтләринә әһмијјәт вермәјиб, ловға-ловға дејир:

— Аббасгулу дајы, һеч никаран галма, биз давада мүтләг гәләбә чалачајыг. Һитлерин башыны да мән өзүм кәтирәчәјәм.

Аббасгулу аға бу сөзү ешитчәк, тәзчә бош кибрит габына бир гәдәр дуз төкүб верир она вә сөјләјир:

— Оғул, мән билирәм ки, сән икидән, дедијини еләјәрсән. Амма кәтирәндә бу дузу Һитлерин кәлләсинә төкәрсән ки, һавалар истидир, јолда ијләнә биләр.

(1865—1935)

Јохсул тәбәгәдән чыхмыш Рәсул бәј, Гарабағын гуру бәјләриндән олуб, Шушада үчсинифли «Рус-татар» мәктәбини битирмишдир. Нәвазишкар, меһрибан тәбиәтли Рәсул бәј өмрүнүн чохуну Шушадакы рабитә шө'бәсиндә хидмәтдә кечирмиш, интизамлы вә пешәсини севән бир шәхс олмушдур. Өмрүнүн сон дөврүндә о, аиләликчә Бақыја көчәрәк орада јашамышдыр.

УЗУНБОҒАЗ ЧӘКМӘ

Узун мүддәт почта гүсурсуз хидмәт етдијинә көрә Рәсул бәјә дәвләт тәрәфиндән бир чүт боғазлы гырмызы чәкмә бағышлајырлар. О күн бәјин севинчинин һәдди-һүдуду олмур. Чүнки белә чәкмәләри о заман аз-аз адамларын ајағында көрмәк олурду. Арвад-ушаг, гоһумгардаш көрсүн дејә, Рәсул бәј чәкмәләри евә кәтирир вә һамынын көзү өнүндә кејиниб ловға-ловға кәзир. Бу һадисә илә әлагәдар олараг, евдә плов да биширилир. Сүфрә салынанда чәкмә јаддан чыхыр, һамынын башы јемәјә, ширин сөһбәтә гарышыр. Бир дә бахырлар ки, кечә јарыдыр, һәрә өз јатағына кирир.

Адәти үзрә сәһәр тездән дуран Рәсул бәј чәкмәләри евдә көрмүр, күнчү-бучағы ахтармаға башлајыр. Ахырдә бу ахтарыша арвад-ушаг да гошулуру. Лакин бүтүн сәјләр боша чыхыр. Рәсул бәј өмрүндә илк дәфә ишә кечикмәли олур. Иш јериндә дә онун кәлмәмәси нараһатлыг доғурур. Бу вахт гоншу ушағы тәсадүфән Рәсул бәјкилә кәлиб көрүр ки, онлар нә исә ахтарырлар. Ахтардыгларынын нә олдугуну сорушанда она чаваб верирләр ки, дүнән Рәсул бәјә һөкүмәт вердији чәкмәләр евдән јоха чыхыб. Ушаг бәјин ајагларыны көстәриб:

— Дајанын, — дејир. — Бәс Рәсул әминин ајагларындакы узунбоғаз чәкмә киминдир?

Һамынын нәзәри Рәсул бәјин тәзә чәкмәләринә дикелиб галыр. Демә Рәсул бәј севинчиндән дүнән чәкмәләри ајағындаи чыхармадан јорган-дөшәјә кириб јатыбмыш. Неч кимин дә ағлына кәлмәјиб ки, онун ајагларына бахсын.

Рәсул бәјин арвады она тәзә јун чораб тохујуб верир. О да бир күн һәмин чорабы кејиб гардашыкилә кедәндә гапыны дејүр. Гардашы һәјәтә чыхыб гапы дејәни сорушур:

— Кимсән?

Рәсул бәј чаваб верир:

— Ә, мәнәм, Рәсул.

— Бәс нијә кәлмирсән, гапы ачыгдыр?

— Ә, билирәм еј, тәзә чораб кејмишәм, горхурам ит мәни танымасын, мәни итдән өтүр.

СКВОЗНЈАК

Кәрбәләји Гара евинин пәнчәрәләринә дәмир тор дүзәлтдирирмиш. Рәсул бәј дә һараданса кәлиб чыхыр ора. Бахыб, бу дәмир торун нә үчүн олдугуну сорушур. Кәрбәләји да белә изаһат верир:

— Бу торлар јајда милчәк вә ағчаганадын ичәри кирмәмәси үчүндүр.

Рәсул бәј чавабы бәјәниб, әләвә едир:

— Бу јахшы шејдир, сквознјакын да габағын алар.

САҒАЛАНДАН СОНРА

Рәсул бәј кејли мүддәт хәстә јатыр. Бир гәдәр сағаланда, досту Кәрбәләји Гаранын евинә кәлир. Бир аз әјләшиб динчини аландан сонра дејир:

— Ај Кәрбәләји Гара! Кәлдим ки, мәни јолухасан!

СӘС

Рәсул бәј досту Кәрбәләји Гараја дејир:

— Кечә һәјәтдән сәс кәлирди. Пәнчәрәдән бахдым, һәјәтдә әчаиб бир адам көрдүм.

Досту чавабында:

— Горхма, јәгин пәнчәрә шүшәсиндән өзүнү көрмүсән, — дејә, она тәсәлли верир.

ЗЕЈНАЛАБДЫН БЭЈ РЭФИБЭЈОВ ЧАВАНШИР

(1870—1920)

Зејналабдын бэј Шушада Чаванширлэр аилэсиндэ догулмуш вэ илк тэхсилини јени үсулда ачылан шәһәр мәктәбиндэ алмышдыр. Бир мүддэт о, рус ордусунда хидмәт етмиш, сонра Јелизаветпол (Кәнчә) әјаләти валисинин идарәсиндә кичик мүфәттиш сифәти илә чалышмышдыр. Зејналабдын бэј өмрүнүн сонуна гәдәр Шушанын приставы олмуш вэ бу вәзифәни апаран заман жүксәк саягылыг көстәрмиш вэ оперативлик бачарығыны нүмајиш етдирмишдир. Оун өзүнәмәхсус пешә методуна, иш үслубуна малик олмасы вэ бу сәһәдә зәнкин тәчрүбә газанмасы саяәсиндә узун илләр боју Шушада чинајәткарлыг һадисәләри азалмыш, гајда-ганунлара чидди әмәл едилмишдир. Зејналабдын бэј Шушада дүнјаја көз јуммушдур.

НАРА КЕДИРСӘН

Бир дәфә шәһәрдә ири һәчмли оғурлуг олур. Зејналабдын бу ишдә шүбһә догуран адамларын һамысыны јанына чағыртдырыб, оғурлугда әлләри олуб-олмадығыны өјрәнмәк истәјәндә, онлар бир ағыздан чинајәтдән хәбәрsiz олдуғларыны сөјләјирләр. Белә олдугда пристав һижләјә әл атыр. Көзләмәдикләри һалда о, истинтаг апармадан реседивистләрин һамысыны бирдән азад едиб евләринә јола салыр. Елә ки, онлар севинә-севинә отагдан чыхыб һәјәт гапысына јахынлашырлар, пристав да ејваначыхыб, онлары архадан чағырараг дејир:

— Ә, бура бах еј! А бала, сән һара кедирсән?

Бу вахт оғрулардан бириси инстинктив олараг дөнүб керијә бахыр.

— Сизи ки, мән бурахмамышам, — дејә Зејналабдын бэј архаја баханы кери чағырыб истинтага башлајыр вэ беләликлә дә, чинајәтләрини асанлыгла бојнуна гојур.

ФАНАР

Сәһәр ачылана јахын Зејналабдын бэј ики нәфәр әлифанарлы кәнчлә растлашыр. Онларын сәһәрә јахын фа-

нар кәздирмәләри приставы шүбһәјә салыр. О, чаванларын габағыны кәсиб амиранә тәрздә дејир:

— Сиз икиниз дә мәнимлә диванханаја кетмәлисиниз!

Чаванлар сәбәбини сорушанда, белә чаваб верир:

— Дүз адам сәһәр-сәһәр фанар кәздирмәз.

Доғрудан да јохлама заманы мәлум олур ки, бу адамлар ев јардыгдан сонра диггәти јајындырмаг үчүн күчәдән фанарла кечирмишләр.

ИМАН

Шушада Иман адлы маһир бир оғру вар иди. О, чинајәтин изини елә итирәр, иши елә тәмиз вэ сәлигә илә көрәрди ки, буну төрәдәнин Иман олдуғуну һеч ким ағлына кәтирмәзди. Бир дәфә дә оғурлуг үстүндә ону тутараг, мөһкәм бир зирзәмијә салыб ағзыны да гыфылла бағлајырлар. Алтдакы күнү башга бир евин әшјалары оғурланыр. Истинтаг групу нә гәдәр ахтарырса, чинајәтин ким тәрәфиндән көрүлдүјүнү мөјјәнләшдирә билмир. Пристав Зејналабдын бэј кедиб јарылан евә бахан кими, Иманын дәсти-хәттини көрүб таныјыр. Лакин онун һәмкарлары етираз едиб билдирирләр ки, Иман душтаг ола-ола оғурлуға кедә билмәз. Пристав душтағын сахландығы јерә кедиб бахмаг гәрарына кәлир. О, зирзәминин гапысы илә гыфылыны дүрүст нәзәрдән кечирдикдән сонра ичәри дахил олуб Иманы јатмыш көрүр. Зејналабдын бэј ағзыбирә ачылан јеканә кичик пәнчәрәни јохлајаркән, онун дәмирләринин јериндән ојнадығыны көрүб, јанылмадығына архајын олур. Демә, Иман кечә пәнчәрәнин милләрини сөкүб јерә гојур вэ орадан бајыра чыхыр. Сонра да оғурладығы евин дамына галхыб таваныны сөкүр вэ иплә салланараг ичәри дүшүр. Шејләри дашыјыб јербәјер етдикдән сонра әввәлки јолла гајыдыб, тәзәдән душтаг олдуғу јерә кәлир.

Зејналабдын бэј Имандан сорушур:

— Ә, Иман, горхмурсан, белә ишләр көрүрсән?!

Чавабында Иман:

— Бәј, горхурам, амма һөкүмәтдән јох, сәндән, — дејир.

«СЭН ӨЛ»

Оғру биринин өкүзүнү оғурлајыб сатыр. Зејналабдын бәј изинә дүшүб ону тапыр вә дөјдүрәрәк чинајети бојнуна гојмаға чалышыр. Оғру һәр дәфә шаллаг зәрбәси аланда, анд-аман ејләјир ки, өкүзү о оғурламајыб. Бу минвал илә оғруну дөјдүкчә о да:

— Пристав, мәни балаларынын башына доландыр, — дејә јалварыр.

Дөјмәјин мүсбәт нәтичә вермәдијини көрән пристав, бу дәфә садә бир васитәјә әл атыб дејир:

— Ә, денән ки, «сән өл, өкүзү мән апармамышам», азад едим, чых кет!

Бу сөзү ешитчәк, оғру дәрһал јумшалыб күнаһыны бојнуна алыр.

О, е'тирафыны белә билдирир:

— Әшши, аға пристав, өкүз нә олан шејдир ки, ондан өтрү «сән өл» дејим. Апармышам, вәссалам.

ЗЫНГРОВ

Зејналабдын бәјин икиатлы фәјтону вар имиш. Бәј онунла узаг сәфәрләрә чыхар, гонаг јола салармыш. Бир күн јүксәк рүтбәли достларындан бири она дејир:

— Кәнчәјә кедәндә, сән өз атларыны мүвәггәти оларак верәрән мәнә. Чүнки сәнин атларынын зынгров сәси узагдан ешидилир.

Зејналабдын бәј она чаваб верир:

— Даһа атлары нејләјирсән, елә зынгрову ачыб верәрәм!?

МУСТАФА БӘЈ ХИЗРИСТАНИ

(1870—1917)

Мустафа бәј Г. Б. Закирин јахын гоһумларындан олан Шаһверәнбәјин оғлудур. Арыг вә балачабојлу бу шәхс, Ағдамын Мурадбәјли кәндиндә јашамышдыр. Шушада Азәрбајчан вә рус дилләриндә тәһсил алмыш, диванханада гуллуг етмишдир. Һәрдән рәван ше'рләр јазан Мустафа бәј, дузлу зарафатлары, јуморла зәнкин сөһ-

бәтләри илә Гарабагда мәшһурлашмышдыр. Онун «Ола» рәдифли бир ше'ринин мәгтә бејтини охучулара нүмунә кими тәгдим едирик.

*Чөврү зәманә кәтирди тәнкә, Мустафа,
Бир налә чәк, бу чәрхи-фәләк таримар ола!*

ОДЛУ КӨСӨВ

Бир күн Мустафа бәј мәсчидә кедәркән, ахунду мин-бәрдә көрүб, белә әһвалат сөјләјир:

— Ахунд, сән дүнән мәним јухума кирмисән.

Ахунд марагланыб тәләсик ондан хәбәр алыр:

— Һә, һә, даныш көрүм јухуда нә көрмүсән?

Мустафа бәј данышыр:

— Көрдүм ки, өлмүшәм, о бири дүнјадајам, мәни чәһәннәмә салмаг истәјирләр. Ахтардым ки, бир мө'тәбәр адам тапым, мәни чәһәннәмә апармаға гојмасын. Бу заман көрдүм ки, сән ики мәләјин чијниндә кәлирсән, башындан да аләмә нур сачылыр.

Ахунд тәвәгге едир ки, Мустафа бәј сөһбәтин далысыны минбәрдән десин, чамаат да ешитсин.

— Бәли, јахынлашыб јалвардым: «Атам-анам сәнә гурбан, аға, мәни дә өзүңлә чәннәтә апар». Әлинлә мәни итәләјиб, «ачыл башымдан», дедин. Икинчи дәфә дә јү-јүрүб әлиндән өпмәк истәјәндә бујурдун: «Јахамдан әл чәк, кет башына чарә гыл. Күнаһларымын шаһиди олан бу мәләкләр мәни һагг диванына чәкирләр. Башымдан сачан да нур дејил, мәни одлу көсөвлә о гәдәр дөјүбләр ки, онун горудур башымдан чыхыр. Рәва билмирәм сәни дә мәним күнүмә салсынлар».

ШАПКА

Мустафа бәј бир күн гоча мирзәсини дә өзү илә көтүрүб јахындакы кәндиң тәсәррүфат ишләрини јохламаға кедир. О заман мирзәләр күңлүјү гара лакла өртүлмүш шапка кејәрләрмиш. Ахшам онлар бу кәнддә кечәләмәли олулар. Јај күнү һамы евин дамында јатмалы олур. Мустафа бәјин кефи галхыб, көңлүнә зарафат еләмәк дүшүр. Кечәјарысы мирзәнин шапкасыны башына гојуб кәлинин јатдығы јерә јахынлашыр вә онун ајағыны гыдыглајыр. Кәлин ајылараг, ону сөјүб говур. Мустафа бәј

шапканы да орада гојуб, өз јатағына чэкилир. Сэһэр кэлин јорған-дөшэјинин јанына дүшмүш шапканы көтүрүб, гајынатасына көстэрир ки, бэс кечэјарысы бу шапканын саһиби она саташмаг истэди. Мирзэни о гэдэр дөјүрлэр ки, он күн хэстэ јатыр.

ГЫР

Бир кэндли Ағдамда чэһрэ үчүн гыр ахтарымыш. Лотулар ону кэндэрирлэр Мустафа бэјин јанына. О да кэлиб дејир:

— Мэнэ гыр вер!

Мустафа бэј дә мэтлэби анлајыб кэндлијэ чаваб верир:

— Гыр вар, амма пулуну вермэлисэн!

Кэндлидэн пул аландан сонра, Мустафа бэј башлајыр нази-гэмзэ, чэм-хэм еләмэјэ. Кэндли дә мат-мат буна тамаша едэндэн сонра билдирир:

— Мэнэ гыр лазымдыр еј, мүтрүф јох!

Мустафа бэј дә ону баша салыр:

— Сэн дедин, гыр вер, мэним дә гырым белэ олур.

СЭФИ БЭЈ

(1881—1919)

Шушада бир Сэфи бэј дә вар иди. Мустафа бэј кими, о да мээли сөзлэри, чаваблары илә адамлары күлдүрэрди. Онун башы кефэ, ова гарышдығындан мәсчидэ кетмирди. Бир дэфэ молла ону көрүб мәслэхэт верир ки, артыг јашы өтүб, неч олмасэ инди кэлиб мәсчиддэ аллаһдан бағышланмасыны истэсин. Сэфи бэј она:

— Јох, — дејир, — инди кетсэм, аллаһ демэзми ки, а гурумсаг, бэс дохсан илдир һарада идин?

ПЕНДИР ЭЛӘКБЭР

(1874—1936)

«Пендир» лэгэби дашыјан Эләкбэр дә Гарабағда танынмыш кишилэрдэн олмушду. Көј диаганалдан шалвары, кејдији гастор чуха она хүсуси јарашыг верирди. Пендири чох севдији үчүн адыны «Пендир Эләкбэр» дејэ чағырардылар. Чаванлығында көзэл ојнамасы илә һамынын һүсн-рэгбэтини газанмышды. Тој шәнликләри онсуз кечинмэзди. Чаты оғлу Исинин дүзэлтдији ички вэ гумар мәчлислэринэ тез-тез дө'вэт олунарды. Исинин көзэл гызлары, — Сајад вэ Бајаз* бир күн ону көрмэсэјдилэр, көзлэринэ јуху кетмэзди. Онлар чадраларыны чыхарыб, ачыг-сачыг кэээр, шәнликләрдэ јашынмадан ојнајар, ат үстүндэ кишилэрлэ биркэ көзмэјэ чыхардылар. Пендир Эләкбэрлэ онларын јакын үнсијјэти, достлуғу халг арасында илк вахтлар деди-годуја сәбэб олса да, сонрадан көзэл бир маһнынын јаранмасына кәтириб чыхармышдыр. Маһнынын јадда галмыш сөзлэри белэ иди:

*Кэлин кедэк Дашалгына кэзмэјэ**,
Эрдэк олаг о көллэрдэ үзмэјэ.
Сајад чалсын, Бајаз дурсун сүзмэјэ.
Өдүрэм, кимэ јалварым,
Јазыгам, кимэ јалварым..?*

*Әјнинэ кејибди харадан туман,
Кэзмэјэ чыханда даг олду думан,
Пендирин элиндэн, ај аллаһ, аман.
Өдүрэм, кимэ јалварым,
Јазыгам, кимэ јалварым?*

*Әјнинэ кејибди гастордан чуха,
Сачлары пәришан, ачылыб јаха,
Пендирин евини бир аллаһ јыха.
Өдүрэм, кимэ јалварым,
Јазыгам, кимэ јалварым?*

* Бајазы ингилабдан габаг, гапыја чағырыб күллэ илә вуруб өлдүрмүшлэр. Сајад исэ бир чөнублу азербайжанлыја эрэ едиб, Совет вахты Ирана кечмишди.

** Маһнынын сөзлэри мәшһур «Кимэ јалварым» халг маһнысынын мотивлэри асасында јаязлмышдыр, — ред.

Жахуд:

*Чатынын гызы атланды,
Дараји туман гатланды.*

Пендир Элэкбэр Үмүмиттифаг олимпиадасында иштирак едэрэк мүвэффәгиджәт газанмыш, пул вә медалла мұкафатландырылмышдыр. О, 62 жашында икән өз дүнжасыны дәјишмишдир.

ЧУБУГ

Арвадынын әлиндән һирсләнән Пендир Элэкбәр күчәдә отуруб чубуг чәкирмиш. Бир чаван она жахынлашыб сорушур:

— Элэкбәр әми, чубуг чәкмәк жахшы вәрдишдир, ја пис?

Пендир Элэкбәр өз аләминдә олдуғундан, чавана дејир:

— Арвада кәрәк чубуг јох, көсөв чәкәсән ки, ондан сонра һәддини билә.

ХӘСТӘНИН МӘДЬИ

Арвады бәрк хәстәләнән Пендир Элэкбәр һәким Мирзә Нүсејни онун үстүнә чағырыр. Һәким кәлиб хәстәни сорушанда, Элэкбәр ону арвадын чарпајысына жахын кәтириб хәстәни белә тәгдим едир:

— Ај мирзә! Бу онун әгли кәмалы,
Бу бунун һүсни-чәмалы.

Сонра да јорғанын ајаг тәрәфини галдырыб:

Бу да ки, чаттаг дабаны, —

дејир.

ГОНАГЛЫГ

Јахшы јадымдадыр. Мәним дөрд, гардашым Камалын да алты јашы оларды. Атам дүнәндән тапшырмышды ки, гонагларым олачаг, евдә тәдарүк көрсүнләр. Анамла нәнәм атамын көндәрдији турач-кәкликләри, әкула дүјүсүнү тәмизләјиб јербәјер едирдиләр. Арада да Пендир Элэкбәрин адыны чәкирдиләр ки, бу да бизим ушаг һа-

физәмиздә мөһкәм галырды. Ахшам Пендир Элэкбәр, атам вә бир нәфәр дә башга адам дарвазадан ичәри кирән кими, Камал онларын габағына гачыб һамынын еши-дәчәји бир авазла деди:

— Пендир Элэкбәр әми, хош кәлмисән!

Атам бәрк пәрт олуб, ону дөјмәк истәдикдә, Камал гачыб габханада кизләнди. Пендир Элэкбәр евә дахил оларкән, Камалы көрүб сорушду:

— Бала, ону сәнә нәнәнми өјрәдиб?

Камал башыны ашағы салыб ағлады. Элэкбәр киши ону киридиб:

— Пендири, бәјләр сүфрәнин лап баш тәрәфиндән гојурлар, бала, — деди.

МӘШӘДИ АББАС РЗАЈЕВ

(1882—1954)

Мәшәди Аббас 1882-чи илдә Шушада јохсул бир ән-ләдә анадан олмуш вә фәрәһсиз ушаглыг илләри кечирмишдир. Ағыр вә мәшәггәтли һәјат ону кәнчлик фејзиндән дә мәһрум етмишдир. Јенијетмә чағларында о, ингилаби һәрәката гошулмуш, Ирана кечәрәк мәшрутә тәрәфдарларына јардым көстәрмиш, Сәттархан, Бағырхан вә Шејх Хијабани кими ингилаб чәнкәвәрләри илә сых әлагә сахламышдыр. Мәшәди Аббас тәмсил етдији тәшкилатын тапшырығына әсәсән Иранын Тәбриз, Әрдәбил, Мараға, Тегһран вә Мәшһәд шәһәрләринә кедәрәк зәһ-мәткеш күтләләрин ачыначаглы вәзијјәти илә жахындан марагланмышдыр. О, Иранда Аббасхан ады илә мәшһур олмушдур.

1920-чи илдә Азәрбајчанда Совет һакимијјәтинин гурулмасында Мәшәди Аббас жахындан иштирак етмишдир. Ингилабдан сонра о, Гарабағ Ингилаб Комитәсинин үзвләриндән бири олмуш, рәһбәр вәзифәләрдә чалышмышдыр.

1944—46-чы илләрдә Шуша рајон ичраијјә комитәсинә сәдрлик едән, сонра Ағдам коммунал тәсәррүфаты идарәсиндә рәһбәр вәзифә тутан Мәшәди Аббасын тәшәббүсү илә бир сыра јени соснал объектләр тикилмиш, абадлыг ишләри апарылмышдыр. О, 1954-чү илдә Ағдамда вәфат етмишдир.

Мəшəди Аббас русча да, азэрбајчанча да пис данышырды. Бир дəфə ондан рус дилиндə суал едирлэр ки, оғланлары нə ишлə мəшғулдур. О вахт онун оғланларын-дан бири Ленинградда охујур, дикəри исə Бакыда тикинти объектиндə мүнəндислик едирди. Мəшəди буну русчаја белə тэрчүмə елəјир:

— Эдин сын Ленинграде појот, другој сын в Баку дом шижот.

ТЕЛЕФОН СӨББƏТИ

Бир дəфə Мəшəди Аббас телефонда узаг шəһəрлə данышанда тэрəф-мугабалинə бир нечə ары гутусу алыб кəтирмəји тапшырыр. О, рус дилиндə өз фикрини белə гурур:

— Там јест јешик, ичиндə дə дешик, арылар да вызыв едэрək јанындан үчурлар белədən-белə.

ЛАЈИҢƏ

Бир рус мүнəндиси илə Мəшəди Аббасын мубаһисəsi дүшүр. Ахырда мүнəндис үзр истəјиб, Мəшəди Аббасдан хаһиш едир ки, онун чəkдији лажинҗə гол чəkсин. Мəшəди Аббас онун хаһишини рəдд едиб дејир:

— Нет, маја глаза, твоја глаза вада не пијот.

СҮННƏТ ТОЈУ

Мəшəди Аббасын евинə Москвадан Васили адлы вəзифəли бир шəхс гонаг кəлир. Бу һајда да гоншусу Мəшəди Аббасы сүннəт тојуна чағырыр. Мəшəди Аббас галыр нə етсин ки, гонағы евдə тək гојмајыб, өзү илə бəрабэр јемək-ичмəјə апарсын. О, үзүнү гонаға тутуб еһтијатла дејир:

— Васја, сосед... режит, појдјом покушајем.

Васили гејри-мэгбул сајылан белə сөзлəri ешитчək чаваб верир:

— Спасибо, ја сыт, иди сам покушај.

(1885—1948)

Үзејир Һачыбəјов профессионал Азэрбајчан мусигисинин банисидир. О, Азэрбајчан мусиги тарихиндə илк дəфə опера вə опереттанын əсасыны гојмуш, мусигимизə јени романс-гəзəl жанры кəтирмиш, заман-заман өлмəз сənət инчилəri јаратмышдыр. Ү. Һачыбəјов Азэрбајчан Дəвлət һимнинин мүүллифидир. Бу даһи бəстəкар, ич-тимаи хадим, журналист вə мүүллим Азэрбајчан Бəстəкарлар Иттифагынын сəдри вəзифəсиндə чалышмыш, Елмлэр Академијасынын һəгиги үзвү, Азэрбајчан Дəвлət Консерваторијасынын ректору олмушдур.

Үзејир 1885-чи илин 18 сентјабрында Ағчабəдидə кəнд мирзəsi Эбдүлһусејин аилəсиндə дунјаја кəз ачмышдыр*. О, валидејнлэринин тэрбијəsi алтында бəјүмүш, илк тəһсилени Шушанын икисинифли «Рус-татар» мəkтəбиндə алмышдыр. Гарабағын этир гохујан аб-һавасы, кəркəмли шаир, ханэндə вə мусигичилэрин мэдəни мүнити Үзејирдə инчəsənətə дэрин мəһəббət һисси ојатмышдыр. Гарабағ ханэндэлэринин, мəшһур ашыгларын һэр тэрəфə јайылан хош тэрəнэлэри Үзејир үчүн илһам пэрсис ролуну ојнамыш, дајысы Ағалар бəј Әливердибəјов да онун илк мусиги мүүлими олмушдур. Һələ 13 јашында оларкən Үзејир Шуша зијалылары, мусигичилэри тэрəфиндэн тəшкил олунан мусамирэлəрдə, епик сəһнə-чиклəрдə иштирак етмиш, оғланларын хорунда охумушдур.

1896-чы илдə Үзејир бəјлə Зүлфүгар бəј Хуршидбану Натəванын хејир-дуасы илə Гори семинаријасына јолланырлар. Мəkтəби битирдикдэн сонра о, мұхтəлиф јерлəрдə мүүллим ишлəјир. Мүүллимликлə јанашы, Үзејир бəј һэм дə тэрчүмэчиликлə мəшғул олур, «Иршад», «Һəгигət», «Тэрəгги» гəзетлэри, «Молла Нəсрəддин» журналы илə эмəkдашлыг едир. Нə илə мəшғул олур-олсун, мусигимиз һаггындакы дүшүнчэлэр ону раһат бурахмыр. Ү. Һачыбəјовун илк мусиги əсəri — «Лејли вə Мəчнун» 1908-чи илдə Бакыда тамашаја гојулур. Опера бəјүк мү-

* Эбдүлһусеји Хуршидбанунун тасэрруфат мирзəsi иди. О, Ағчабəдидə гуллуг етсə дə, аилəsi Шушада галырды. Һələ Үзејир ана бəтниндə икən, Ширин ханым эрини јанына кəлмиш, үч-дөрд күн ондан сонра да орада доғмушду.

вэффәгijjәт газаныр. Бундан руһланан бәстәкар, ики ил әрзиндә алтыја јахын муғам операсы јарадыр.

1913-чү илдә о, мусиги савадыны артырмаг мәгсәди илә Петербурга кедир вә бурада консерваториянын мәшһур мүәллимләриндән дәрс алыр, классик нүмунәләрлә, габагчыл ән'әнәләрлә јахындан таныш олур. Петербурда икән Үзејир бәј «Аршын мал алан» әсәрини јазыр. Бунун ардынча да «О олмасын, бу олсун» опереттасы үзәриндә ишләјир.

Ү. Гачыбәјов һәјаты боју милли мусигимизин тә'сир күчүнү, потенсиал имканларыны горујуб сахламаг, онун бәшәри хүсусијјәтләрини јарадычылыгла инкишаф етдирмәк уғрунда ардычыл мүбаризә апармышдыр. О, консерваторияда оғлан вә гызлардан ибарәт хор коллективи јаратмыш, «Азәрбајчан халг маһнылары» мәчмуәсини нәшр етдирмиш, оркестр үчүн «Чаһаркаһ», «Шур» муғамыны ишләјиб һазырламышдыр.

1937-чи илдә Үзејир бәјин М. Ф. Ахундов адына Опера вә Балет театрында тамашаја гојулмуш «Короғлу» әсәри, эпик гәһрәманлыг операсынын шаһ әсәри кими шөһрәт тапыр. Әсәрин әсас иштиракчылары мүәллифин өзүнүн дедији кими «халг вә онун нүмајәндәләридир». Онун даһи шайримиз Низами Кәнчәвинин 800 иллијинә һәср етдији «Сәнсиз» вә «Севкили чанан» романс-гәзәлләри дә сәнәткарлыг вә естетик бахымдан гүввәтли тә'сир бағышлајыр.

1948-чи ил нојабрын 23-дә амансыз өлүм бу сәнәт баһадырыны, азадлыг нәғмәкарыны әлимиздән алды. Лакин онун өлмәз әсәрләри, һәмишәјашар фикирләри бу күн халгымызын кетдији эфәр јолларына ишыг сачмагдадыр.

ФЕЛЈЕТОН УСТАСЫ

Үзејир бәј һәм дә дузлу-мәзәли фелјетонлар устасы иди. Вахты илә о, «Молла Нәсрәддин»ә кәндәрдији мәктубунда јазырды: «Молла әми, елә ки, шапка гојуб мүсәлманларын ичәрисинә чыхырам, мәнә дејирләр ки, сән кафирсән, мүсәлманлыгдан дөнмүсәм. Куја мән сиркәјәм ки, дөнүб шәраб олам. Мүсәлман папағы кејиб, русларын јанына кәдәндә дә дејирләр: «пошол гара пишик». Инди әлачым она галыб ки, башыачыг кәзәм.

УШАГЛЫГДАН БИР ЈАРПАГ

Ушаглыгда Үзејир бәј гардашлары илә Натәванын һәјәтиндән алма-армуд јығыб гојунларыны, чибләрини долдурдуғлары заман јахын адамлары илә баға кәзмәјә чыхан Хуршидбану илә үзбәүз кәлирләр. Гардашлар һамысы гачыр, тәк Үзејирдән башга. О, баш әјиб Хан гызына салам вермәк истәјәндә папағы башындан јерә дүшүр, онун алтында кизләтдији алма-армудлар да дағылыр. Натәван күлә-күлә ондан сорушур:

— Јолдашларын гачды, бәс сән нијә гачмадын?

Үзејир:

— Онлар сиздән горхуб гачдылар, — дејир.

— Бәс сән горхмадын?

— Хејр.

Үзејирин чәсарәтли олмасы вә сәрраст чаваблары бәјимин хошуна кәлдији үчүн — Бу ушағын кәләчәји парлагдыр, — дејир.

ОЛИМПИАДА

Олимпиадаја истәдадлар сечән комиссијанын тәркибинә Јавәр ханым Кәләнтәрли дә чәлб олунмушду. Үзејир бәјлә онун арасы јахын иди. Һәрдәнбир зарафатлары да олурду.

Һансы рајонданса, бир оғлан сәһнәјә галхыб тар чалмаға башлајыр. Онун ифачылыг бачарығы, техникасы Үзејир бәјин хошуна кәлир. Үзүнү Јавәрә чевириб јавашдан хәбәр алыр:

— Јавәр ханым, тарчалан оғлана ирадын јохдур ки? Јавәр Кәләнтәрли бир гәдәр фикрә далыб дејир:

— Үзејир бәј, чалмағына сөз јохдур, амма дејирләр ки, бир гәдәр башдан харабдыр.

Үзејир бәј күлүмсәјиб, она белә чаваб верир:

— Нә олар, тары ки, башы илә чалмајачаг?

МҮСЛҮМ МАГОМАЈЕВ

Үзејир бәјлә Мүслүм бәј һәм мөһкәм дост, һәм дә јахын гоһум идиләр. Бир дәфә мәчлисдә бу гоһумлугдан, достлугдан вә һәмкарлыгдан сөһбәт дүшән заман Үзејир бәј Мотсартла Салјеринин мүнасибәтини јада салараг зарафатла дејир:

— Баша дүшә билмирәм ки, бу Мүслүм бәј мәнән нә истәјир? Һәјатым боју о, аддым-аддым мәни изләјиб, һәр нә иш көрмүшәмсә о да ону тәкрар едиб. Мәсәлән, мән 1885-чи илин 18 сентјабрында анан олмушам, Мүслүм бәј дә о вахт доғулуб. Семинаријаја охумаға кетмишәм, бәстәкар олмушам, опера јазмышам — о да. Нәһәјәт, мән Терегуловлар аиләси илә гоһум олмушам — Мүслүм дә бу аиләдән евләниб.

ЧҮМӘ АХШАМЫ

Һәр чүмә ахшамы Үзејир бәјин евиндә плов биширмәк адәт шәклинә дүшмүшдү. Һәмин күнләр онун сүфрәсинин башында әјләшән гонаглар да чох олурду. Бир чүмә ахшамы да бәстәкар Сәид Рүстәмов бир мәсәләни һәлл етмәкдән өтрү онлара кәлир. Үзејир бәј ону меһрибан нәзәрләрлә гаршылајыб дејир:

— Сәид, јахшы вахтда кәлиб чыхмысан, Мәлејкә ханымын биширдији пловдан да јејәрсән!

Сәид Рүстәмов тәвазәкарлыг едиб:

— Үзејир бәј, мән евдә мөһкәм јејиб кәлмишәм, — дејир.

— Нә јемисэн? — дејә Үзејир бәј ондан сорушур.

— Дүз он кәләм долмасы јемишәм, һәр бири дә әл бојда.

Үзејир бәј зарафатла: — Инди бахарыг, — сөјләјир.

Хүләсә, сүфрә салыныр, плов орталыға кәләндә, Мәлејкә ханым Сәидин иштаһасындан хәбәрдар олдуғу үчүн, бошгабы тәпәләмә долдуруб онун габағына гојур. Бәстәкар да плов пајыны ахыра гәдәр јејиб гуртардыгдан сонра мејвәләрдән дадмаға башлајыр. Сүфрә жыгышдырылан заман Үзејир бәј арвадына мүрачиәтлә дејир:

— Мәлејкә ханым, јахшы ки, Сәид евләриндә јејиб кәлмишди.

ШИКАЈӘТ

Бир заман Дөвләт Радио Комитәсинә сәдрлик едән Һүсејн Шәрифов, телефонла зәнк чалыб Үзејирбәјә шикајәт едир ки, бурада ики нәфәр чаван бәстәкар бири бири илә јола кетмәјиб, далашырлар. Узун-узаны теле-

фон данышығындан хошланмајан Үзејир бәј бирбаша мәтләбә кечиб сорушур:

— Ахы онлар нә едирләр?

— Үзејир бәј, онлар бир-биринә тәһгирамиз сөзләр дејирләр.

— Мәсәлән, нә дејирләр?

— Бу она ешшәк дејир, о да буна гајыдыб дејир ки, ешшәк өзүнсән!

Үзејир бәј дә намүнасиб сөһбәтә белә јекун вурур:

— Аллаһа шүкүр ки, сән дә ики ешшәјин арпасыны бөлә билмирсән.

АЛЛАҺВЕРДИ

Үзејир бәј хор коллективинин һазырлығыны вә ифа-чылыг бачарығыны јохлајан заман бир нәфәр хор үзвүнүн харич сәс чыхардығыны, өзүнүн дә зилә чыха билмәдијини дујуб, габаға чыхмасыны хаһиш едир. Оғлан ирәли кәләндә Үзејир бәјин она илк суалы белә олур:

— А бала, де көрүм, һарадан кәлмисэн бу хора?

Оғлан чаваб верир:

— Нефтчаладан.

— Адын нәдир?

— Аллаһверди.

Үзејир бәј бир гәдәр дүшүнүб-дашындыгдан сонра дејир:

— Һә... Нефтчаладан Аллаһверди чыхмајыб, Аллаһвердидән дә охујан.

ӘЛЛИ ЈАШ

«Мәшәди Ибады» јазанда Үзејир бәјин 28 јашы вар иди. Елә ки, бәстәкар әлли јашына кирир, һисс едир ки, чаванлыг илләринин күчү, күмраһлығы һәлә түкәнмәјиб, заһирн көркәминдә дә, сифәтиндә дә әһәмијјәтли дәјишиклик баш вермәјиб. Өз-өзүнә мәнфи гәһрәманы Мәшәди Ибадын һалына ачыјыб дејир: — Мән билсәјдим ки, киши әлли јашында белә гывраг олур, һеч јазыг Мәшәди Ибады бу гәдәр тангид етмәз вә әлли јашында вермәздим.

ЭЛЭКБЭР ЭЛИЈЕВ

(1898—1976)

Элэкбэр Гәһрәман оғлу Әлијев 1898-чи илин 25 августунда Шушанын «Чухур мәһлә» адланан һиссәсиндәки ахарлы-бахарлы, бағлы-бағчалы бир евдә хырда тичарәтчи аиләсиндә доғулмушдур. Атасы Гәһрәман киши аиләни чәтинликлә доландырдығы үчүн, балача Элэкбәр мәктәб јашларындан ашағы синиф ушағларыны дәрсә һазырламагла евә мадди көмәк көстәрмишдир. О, 1917-чи илдә Шуша реални мәктәбини битирдикдән сонра бир мүддәт Шушада вә кәнддә мүәллимлик етмишдир.

1920-чи илин јанварында Мүсават һөкүмәти Элэкбәри 76 нәфәрдән ибарәт тәләбә дәстәси илә бирликдә али тәһсил алмағ үчүн Алманијаја көндәрмишдир. Һәмин илин орталарында Азәрбајчанда совет һөкүмәти гурулан заман тәләбәләр өз нүмајәндәләрини Бакыја көндәрәрәк, әввәлчә Загафгазија Совет Комиссарлығындан, сонра да Азәрбајчан Халг Маариф Комиссарлығындан дөвләт тәгаүдү (стипендија) алмаға наил олмушлар.

1923-чү илдә Ә. Әлијев Бакыја кәлиб, тәләбәләрә совет паспорту алмағ мәсәләсинин һәлли илә мәшғул олмушдур. Бу заман Халг Торпаг комиссары Дадаш Бүнјадзадә она бир нәфәрлә бәрабәр рајонлара кедиб агропунктлары јохлајыб әтрафлы мә'рузә һазырламағы тапшырыр. Мә'рузә халг комиссарынын хошуна кәлир вә ону тәһсилини давам етдирмәк үчүн керижә—Алманијаја јола салыр.

Берлин кәнд тәсәррүфаты институтуну 1924-чү илдә мүвәффәгијјәтлә гуртаран Элэкбәр вәтәнә гајыдаркән, кәнд тәсәррүфатынын вәзијјәти ачыначағлы иди. Агроном хидмәти, һејванлара сәһијјә јардымы јох дәрәчәсинә енмишди. Ону илк дәфә гәза агроному тә'јин едир, өзүнә дә кәнд тәсәррүфаты техникумуну тәшкил етмәк вәзифәсини тапшырырлар. Әлијев Ағдама кәлән кими ишләри гајдаја салыр вә Ағамалыоғлунун көмәји илә техникумун тәшкилини баша чатдырыр. О заман техникум Гарабагда тәһсил-методик мәркәзләрдән биринә чеврилир. Тезликлә һејванлар арасында хәстәликләр ләғв едилир, атчылыг заводлары әввәлки көркәммини алыр. 1924-чү илдән 1927-чи илә гәдәр Элэкбәр һәм техникум мүдири, һәм баш агроном, һәм мүәллим, һәм дә даирә торпаг мәһкә-

мәсинин сәдри кими фәалијјәт көстәрир. О, 1927-чи илин сентјабрындан 1931-чи илә гәдәр Азәрбајчан Кәнд Тәсәррүфаты Институтунда мүәллим ишләјир, 1934-чү илдән исә Бакы Кәнд Тәсәррүфаты Техникумунда торпаг-шүнаслыг фәннини тәдрис едир. 1937-чи иләдәк Назирләр Совети јанында Иттифаг сәркисиндә Азәрбајчан кәнд тәсәррүфатынын филиалыны јаратмағ үзрә тәшкилатын мәс'ул катиби вәзифәсинә ирәли чәкилир. 1944—47-чи илләрдә Элэкбәр Әлијев һәм мүәллимликлә мәшғул олур, һәм дә педагожи институтда гијабичи тәләбә сајылыр. 1941-чи илдән та 1967-чи илә гәдәр о, Азәрбајчан Дөвләт Университетиндә Гәрби Авропа дилләри үзрә кафедра мүдири вә мүәллим кими фәалијјәт көстәрир. Элэкбәр мүәллим узун мүддәтли әмәјинә көрә бир нечә фәхри фәрмана лајиг көрүлмүш, медалларла тәтиф олнумушдур. Һамы ону јүксәк мәдәнијјәтә, мә'нәви вә интеллектуал кејфијјәтләрә малик бир шәхс кими таныјырды. Мә'нәви тәмизлијинә, ичрачылығына, сәлигәсаһманына вә дәғиглијинә көрә халг она Немес Элэкбәр ләғәби вермишди. Бу көзәл инсан, исте'дадлы мүәллим 1976-чы илин феврал ајында 78 јашында икән Бакыда вәфат етмишдир.

МИЛЈОНЧУ ОЛМАГ

Бир нәфәр университетдә Элэкбәрә јанашыб астадан дејир:

— Дүзлүкдән бир шеј чыхмаз. Һәлә сонра пешман олачагсан ки, нијә вахтында сәрвәт топламадын.

Элэкбәр мүәллим күлә-күлә она чаваб верир:

— Јанылырсан, әзизим, тәмизлик өзү дә милјончу олмағ демәкдир.

ҺАСАР

Ингилабын илк илләриндә партија сырларына дахил олмуш Элэкбәри, бәј гызы илә евләнмәк үстүндә чох инчидиб данлајырлар. Ахырда о тәнкә кәлиб, бир мүзакирәдә дуруб чәсарәтлә өзүнү мүдафиә едир:

— Мәһәббәт сәрһәд танымыр, она әгидә илә һасар чәкмәк олмаз. Чүнки нијјәти тәмиз, мәгсәди алидир.

СЕКАН

Ушаглыгдан Элэкбэрин көзөл сәси вармыш. О, «Секаһ»ы хүсуси бир еһтирасла охујармыш. Алманијада тәһсил алан заман Элэкбэр Италијаја да кедиб вокал сәнәти үзрә дәрәс охујармыш. Берлин булварына кәзмәја чыхаркән отурмаға јер тапмадыгда о, јолдашларына дејәрмиш:

— Сизин ишиниз олмасын, мән бу саат јерләри бошалдарам!

Елә ки, Элэкбэр башлајыр зил сәслә «Секаһ»ы охумаға, бир дә бахыб көрүрләр ки, Шәрг мелодијасыны хошламајан алманлар бир-бир дуруб кедирләр.

БОРЧ ПУЛ

Бири Элэкбәрдән борч пул истәјәндә досту да јанында олур. Борч истәјән пулу алыб кедәндән сонра Элэкбэрин досту она дејир:

— Бәлкә борчу гајтармады?

Элэкбэр:

— Онда севинәрәм, — дејә чаваб верир.

— Нә үчүн?

— Бир дә мәнән пул истәмәз.

СҮПҮРКӘ

Элэкбэри көзү көтүрмәјән һарын вә бәдәхлаг университет мұәллимләриндән бири ичласда ону пәрт еләмәк үчүн дејир:

— Сән дә ки, аллаһа шүкүр, тәләбкарлыгда көһнә алман тәрбијәсиндән ајрыла билмирсән.

Элэкбэр фикирләшмәдән:

— Һеч өзүндән данышмырсан, сүпүркәјә туман кејдир, дәрһал сәнин она тамаһын дүшәчәк, — дејә рәгибини јериндә отурдур.

КӨЗӘЛ КИТАБ

Элэкбэр мұәллим, аилә гуранларын јаш фәргиндән сөз дүшәндә, тез-тез бу мисалы чәкиб дејәрди:

— Јашлы адамын чаванла евләнмәси, савадсыз ада-

мын мағазадан көзәл бир китаб алмасына охшајыр. Нә гәдәр чалышса да, ону охуја билмир ки, билмир.

О сөјләрди:

— Евләнәндә биринчи нөвбәдә көзүнә јох, гулағына инан.

ЭМР

Јүксәк вәзифә тутан бир нәфәрин гызы университетдә өзүнү јахшы апармыр, тез-тез мәшғәләләрә кәлмир, дәрәсә пис һазырлашыр. Элэкбэр мұәллим дә онун билијинә гијмәт вермәкдән имтина едир. Һәр јандан зәнк чалыб ректору нараһат едирләр. О да нә гәдәр Элэкбәрә тәзјиг көстәрирсә дә бир нәтичә вермир. Ахырда ону јанына чағырыб мәзәммәт етдикдән сонра рәсми сурәтдә дејир:

— Мән ректорам, әмр едирәм, о гызын гијмәтини вер кетсин!

Элэкбэр мұәллимин она чавабы белә олур:

— Мән дә кафедранын мүдиријәм, ганунсуз һәрәкәт едә билмәрәм.

ДӘҺЛИЗ СӨҢБӘТИ

Элэкбэр мұәллим намизәдлик диссертасијасыны мұзакирә етмәк мәгсәди илә Ленинграда елми рәһбәринин јанына кетмәли олур. Елми рәһбәри мұшавирәдә олдуғундан, о, дәһлиздә көзләмәк мәчбуријјәтиндә галыр. Бу вахт Элэкбэр мұәллими таныјан алимләрдән бири ону көрүб сорушур:

— Элэкбэр Гәһрәман оғлу, нијә ичәријә кирмирсиниз?

Элэкбэр мұәллим она чаваб верир ки, ичәридә профессор вә академикләр чохдур. Онлардан ичазәсиз дәхил олмаг јахшы дејил.

Ону таныјан алим башыны сикләләјиб дејир:

— Әзизим, профессор, академик олмаг асандыр. Амма сәндә олан мәдәнијјәтин дәрәчәси профессорлудан, академикләрдән дә јүксәкдә дајаныр.

Бир дәфә Әләкбәр мұәллим техникумда дәрс дејән заман тәләбәләрдән биринин партанын архасында әјләшәрәк, пул сајмагла мәшғул олдуғуну көрүр. О, нә гәдәр көзләрини оғлан тәрәфә зилләјиб бахырса да, тәләбә әһәмијјәт вермәјиб өз ишиндә олур. Әләкбәр мұәллим оғлана белә бир ибрәтамиз ејһамла ишәрә вуруб сөјләјир:

— О адам ки, сәһәр-ахшам пул һаггында дүшүнүр, онун башыны ачсан, ичәрисиндән пул сәпәләнәр. О адам ки, ағыл илә отуруб дурур, онун башында да нур төкүләр.

Бу анда тәләбәләрдән бири утана-утана ондан хәбәр алыр:

— Әләкбәр мұәллим, бәс мұәллимин башында нә олар?

Әләкбәр мұәллим она белә чаваб верир: — Әсл мұәллимин дә башындан биликлә гијмәт, үстүндән исә табишир тозу әләнәр.

МӘШӘДИ ӘМИР ФӘРЗӘЛИЈЕВ

(1886—1975)

Өмрүнүн чохуну сәјаһәтләрдә, сәркүзәштләрдә вә кеф-дамагда кечирән бу дәрдебилмәз адам «Зарафатчылар шәһәри» Шушанын Малыбәјли кәндиндә һәјата көз ачмышды. Илк тәһсилини мәдрәсәдә алан Мәшәди Әмир, мусигијә даһа чох мејл етдијиндән мәшһур сәнәткарлардан гармон чалмағы өјрәнмиш вә бир мүддәт шәнликләрдә, тојларда чалараг, һәмјерлиләринин зөвгүнү охшамышдыр. Кәнч јашларында о, демократик фикирли јолдашларына гошулараг зәһмәткеш күтләләр арасында тәблиғат апармыш, кизли вәрәгәләр, интибаһнамәләр јаймагла мәшғул олмушдур. Совет һакимијјәти гурулдугдан сонра Мәшәди Әмир тәсәррүфат ишләри илә мәшғул олмуш, кәнд вә шәһәрләрин абадлашмасы ишиндә фәалијјәт көстәрмишдир. Өмрүнүн гүруб чағларында о, «Туршсу» гәсәбәсиндә чајчылыг едирди.

Иранда мүчаһидләрә гошулуб Мазандарана кәләндә Мәшәди Әмир бәрбәрин јанына кедир ки, саггалыны гырхдырсын. Бәрбәр сабун төкүлән габы әлине көтүрүр, габа түпүрүб гарышдырмаға башлајыр. Мәшәди Әмир бәрбәрдән сорушур ки, белә нијә?

Бәрбәр она чаваб верир ки, һәлә сән гәрибсән, күзәштә кедирәм. Јохса өзкәсинин бирбаша үзүнә түпүрүб сонра сабуллајырам.

ЗОПА

Бир дәфә дә Мәшәди Әмир бир досту илә Һәмәданда һамама кетмәли олур. Онлар бир гәдәр башларыны исладыб јујандан сонра кисәчәкән-чамадар јахынлашыб өз хидмәтини тәклиф едир. Әввәлчә Мәшәди Әмирин досту чамадарын һазырладығы јердә әјләшиб, онун бүтүн көстәришләринә итаәтлә әмәл едир. Кисә чәкәндән сонра чамадар ондан хәбәр алыр ки, зопа да истәјирми? Досту да зопанын нә олдуғуну билмәдән разылыг верир. Онда чамадар оғланы узадыб, дизләри илә онун күрәјиндән үзүашағы, үзүјухары кедәрәк, әзәлә вә сүмүкләрини әзмәјә, хышламаға башлајыр. Ағрыдан аз галыр оғланын һушу башындан чыха. Бу һалы узагдан сејр едән Мәшәди Әмирә нөвбә чатанда, чамадара дејир:

— Аға чамадар, мәнә кисә чәк, амма зопа икмизә бири бәсдир.

ЈЕМӘКХАНА

Бир дәфә јемәкханада мүштәриләрә мәдәни хидмәт көстәрәркән Мәшәди Әмирин мусиги үчлүјү ширин-ширин «Секаһ» чалыб-охујурмуш. Кәнарда өз дәстәси илә отуран чаванларын башлары ичкијә, сөһбәтә елә гарышыр ки, «Секаһ»ын чалыныб-охунмасындан хәбәрсиз олурлар. Муғам гуртаран кими, чаванлардан бири сазәндәләрә јанашыб «Секаһ» чалмаларыны хаһиш едәндә, Мәшәди Әмир:

— «Секаһ»ы елә индичә чалыб гуртардыг, — дејә хәбәр верир.

Бу сөзү ешидән чаван элини-элинэ вүрүб дејир:
— Көр һа, сән аллах! Хәбәримиз јохдур ки, бајагдан кеф чәкирик!

СОЈУДУЧУ

Мәшәди Әмири чајханаја сојудучу алмаг үчүн идарәдән Бакыја е'зам едирләр. Сојудучуну рүшвәтсиз она вермәк истәмәјән анбардар, үстүөртүлү баша салыр ки, инди малымыз јохдур, кет евдән кәл!

Буну ешидән Мәшәди Әмир анбардара һүчүм чәкиб дејир:

— Сән дәли олмусан, нәди? Дејирсән 400 километрлик јолу кедым евә, бир дә тәзәдән гајыдым?

Ә, ГОЈМА

Гышын сазаглы күнләриндән бириндә «Туршсу»да адамлар сојугдан горунмаг үчүн өзләринин чајханаја вермишдиләр. Лачына, Губадлыја, Коруса кедән јол адамлары да исти чај ичәндән сонра мүркүләјирдиләр. Мәшәди Әмир киши дә вурһај самовара од салыр, стәкан-нәлбәкиләри јујурду. Отаға дәрин бир сакитлик чөкмүшдү. Мәшәдинин ағлына бирдән белә бир идеја кәлир ки, јерләриндән тәрпәнмәк истәмәјән гонаглары бир аз һәрәкәтә кәтирсин. Һәм өз кефини, һәм дә онларын кефини ачсын. Одур ки, пәнчәрәјә тәрәф јахынлашыб нараһат бир сәслә учадан гышгырыр:

— Ә, гојма, кечиләр бостаны дағытды!

Бу сөзүн һәгигилијинә әһәмијјәт вермәјән чајхана гонаглары һөвлнак һалда бајыра төкүлүшүр вә һеч бир шеј баш вермәдијинин шаһиди олдугдан сонра һамысы өз јерләринә гајыдыр. Амма һеч биринин фикринә кәлмир ки, гыш вахты бостан олмаз.

САМОВАР

Мәшәди Әмири узагдан су дашымаг јормушду. Бир дәфә танымадығы чобан сојугдан әлләрини ова-ова Мәшәди Әмирин јанына кәлиб чај истәјәндә о, түстү јериндән алов чыхан самовары кәстәриб дејир:

— Рәһмәтлијин оғлу, көрмүрсән самовар од тутуб

јаныр. Инди су лазымдыр ки, ону сөндүрәсән, су кәтирән дә јохдур.

Чобан наәлач галыб дејир:

— Онда ики ведрә вер, мән су дашыјым, сән дә самовары сөндүр!

Мәшәди Әмир чәлд ведрәләри она вериб булаға јола салыр. О, дашыдыгча Мәшәди дә ведрәләрдәки сују бош чәлләјә төкүб ону долдурур.

ФАСИЛӘДӘН СОНРА

Бир дәфә ичәрисинә ағыр дирәкләр, дөшәмә тахталары јығылмыш јүк машинынын сүрүчүсү чајхананын габағына кәлиб, јүкү пулла бошалтмаг үчүн адам ахтаран заман, достлары зарафатла Мәшәди Әмири нишан верирләр. Сүрүчү Мәшәди Әмири тапыб, 15 манат да пул верир ки, јүкү бошалтсын. О да өзүнү сындырмадан саата бахыб дејир:

— Инди фасиләдир, бир саатдан сонра кәлиб бошалдарам!

Сүрүчү дә архајын олуб, ики-үч саатдан сонра гајыдаркән јенә дә машины јүклү көрүр вә дејинә-дејинә өзү бошалтмалы олур.

МӘШӘДИ ӘМИР

Бир нәфәр Мәшәди Әмири чајханада хәбәр аланда, ону кәстәрирләр. О адам кәлиб ондан сорушур:

— Бағышлајын, Мәшәди Әмир сизсиниз?

Мәшәди Әмир чаваб верир:

— Хејр, гардаш, даһа мән Әмир дејиләм. Адам нә гәдәр әмир олар?

ГӘЗЕТ ПАРЧАСЫ

Бир Мәшәди Әмирдән чөрәк бүкмәк үчүн кағыз парчасы истәјир. О да ахтарыб бир гәзетин јарысыны бу адама верир. Бу адам кағызы көрүб дејир:

— Мәшәди, бу гәзет көрмәз.

Мәшәди Әмир дә она чаваб верир: — Көрмәз гатлајарсан!

ХАТЫН ВЭЗИРОВА

(1863—1954)

Гарабагда hazırчаваб, мээли сөзләр ишлэдән гадынлар да аз дежилди. 26 Бакы комиссарларындан бири олан Мир Hәсән Вәзировун анасы Хатын халанын да өзүнәмәхсус ләтифәләри олмушдур.

Мир Hәсәнин арвады рус олдуғундан евдә тез-тез рус дилиндә данышырдылар. Онлар өз мүкалимәләриндә тез-тез «ана» (она) кәлмәсини ишләдирдиләр. Хатын хала да бу сөзү азербайчанча дежилән «ана» сөзү һесаб едиб онлара дејәрди:

— Бу нәди, һәмишә «ана говорит» дејирсиниз? Бир дәфә дә дејин «ата говорит».

Хатын хала өмрүнүн сонуна гәдәр дөвләтдән фәрди пенсия алараг јашамышдыр.

ҺӘДИС

Хатын хала мәсчидә һәрдәнбир кедәрди. Бир күн дә ора тәшриф кәтирәндә моллалар башлајырлар ағлабатмајан, керчәклијә ујмајан һәдисләр данышмаға. Онларын кәламларына хејли гулаг асдыгдан сонра Хатын хала дејинә-дејинә дуруб чыхмаг истәјәндә, гапыда дајанан хидмәтчи она дејир:

— Ај ана, нијә белә јарымчыг дуруб кедирсән?

Хатын хала она ше'рлә чаваб верир:

*Нә дамы вар, нә чамы,
Алдадырлар адамы.*

ЧӘТИН ШЕЈ

Мүһарибә дөврүндә бир дәләдуз Хатын халаны үстү-өртүлү базарда көрүб дејир:

— Ана, нечәсән? Јахшысанмы? Пулун варса јахшы парча сатырлар, вер сәнин үчүн алым.

О да инаныб, евдән пул кәтириб она верир. Дәләдуз парча сатылан мағазадан ичәри кириб, башга гапыдан әкилир. Хатын хала һа көзләјир, парчадан хәбәр кәлмир.

Ахырда кедиб көрүр ки, мағазадан чајханаја гапы ачылыр. Дахил олуб оғланы орада көрүр вә:

— Ај огул, бәс парча нечә олду? — дејә ондан сорушур.

О да чавабында:

— Ана, сән мәни кимләсә сәһв салмысан. Сән пул вердијин адамын әлиндә гәзет вар иди? — дејир.

— Бәјәм әлә гәзет алмаг чох чәтин шејдир, — дејиб, арвад онун јахасындан јапышыр.

ТӘЛӘ

Бир күн дә кәләкбазлар тәлә гуруб Хатын халанын тәгаүдүнү әлиндән алмаг фикринә дүшүрләр. О, әманәт кассасындан тәгаүдүнү алыб Фәвварәләр бағындан кечәркән габағына пул кисәси атырлар. Әјилиб көтүрмәк истәјәндә чибкирләрдән бири јахынлашыб, Хатын халаја тәклиф едир ки, кәл пулу шәрикли бөләк. Елә онлар скамјаја әјләшиб пулу сајмагла мәшғул икән, кәләкбазын о бириси кәлиб, пул итирдијини онлара сөјләјир. Онлар пул көрмәдикләрини билдирирләр. Белә олдугда кәләкбаз тәләб едир ки, сиздән шүбһәләнирәм, үст-башынызы ахтармалыјам. Иши белә көрән Хатын хала:

— Сиз өзүнүз биләрсиниз, мәни орадан чыхын, — дејә чәлд дуруб кедир.

БҮЛБҮЛ (МУРТУЗА) РЗА ОҒЛУ МӘММӘДОВ

(1897—1961)

Бүлбүл Азербайчан вокал сәнәтини көрүнмәмиш зирвәләрә галдыран вә өз јарадычылығы илә ону зәнкинләшдирән новатор мүғәннидир. О, милли ифачылыг сәнәтини бөјүк бир усталыгла Авропа-рус вокал мәктәби илә бирләшдирәрәк, јени мәзmunлу бир мәктәб јаратмышдыр. Бүлбүл халг ханәндәсиндән профессионал вокал сәнәтинин банисинәдәк бөјүк һәјат јолу кечмиш, Азербайчан мусиги мәдәнијјәтинин тарихиндә парлаг сәһифәләр јазмышдыр.

Бүлбүл 1897-чи ил ијунун 22-дә көзәл сәсләр јурду

Шушанын Ајагјалынлар мѣхѣллѣсиндѣ бир сѣнѣткар аилѣсиндѣ доғулмуш, моллахана мѣктѣбиндѣ охумушдур. О, гушлары, ханѣндѣлѣри тѣглид едѣ-едѣ, Шушанын мусигичилѣри илѣ ѳнсийѣт јарада-јарада тез бир вахтда парлајыб истѣ'дадлы кими танынмышды.

1909-чу илдѣ Бѣлбѣл Шушаны тѣрк едѣрѣк ѣјалѣт мѣркѣзи Кѣнчѣјѣ кѣчѣр. Орада икѣн 1920-чи илѣ гѣдѣр Азѣрбајчанын бир сыра шѣхѣрлѣрини, кѣндлѣрини кѣзиб доланыр вѣ ифачылыг тѣчрѣбѣсини, пешѣ техникасыны пиллѣ-пиллѣ артырыр. О, 1920-чи илдѣ Бақыја кѣлиб «Ѣсли вѣ Кѣрѣм» операсында Кѣрѣм образынын ифачысы олур. Бу надисѣ Бѣлбѣлѣн илк гѣлѣбѣлѣриндѣн сајылыр. 1921-чи илдѣ о, Бақыда консерваторијаја дахил олур. Мусиги тѣхсилѣ онун кѣлѣчѣкдѣ мѣшхур бир мѣгѣнни кими јѣтишмѣсинѣ ѣхѣмијѣтли тѣ'сир кѣстѣрир. 1924-чѣ илдѣ Бѣлбѣл јѣј тѣ'тилини Италијада кѣчирир. Италија вокал мѣктѣбинин наилијѣтлѣри илѣ јѣхындан таныш олмаг арзусу Бѣлбѣлѣ рахат бурахмыр. 1927-чи илдѣ о, консерваторијаны мѣвѣффѣгијѣтлѣ битириб, Италијаја е'зам едилир вѣ Милан шѣхѣриндѣ 4 ил инадла тѣхсил алыр. Бурада Тосканинин чыхышыны динлѣјир, Шалјѣпинѣ дѣфѣлѣрлѣ гулаг асыр. Италија мѣктѣби Бѣлбѣлѣ гол-ганад верир, онун сѣнѣт јолларына ишыг сачыр. Орадан гајыдаркѣн алдыгы биликлѣри, топладыгы тѣчрѣбѣни, мѣнимсѣдији методлары бир систем халына салараг, јенидѣн халгын истифадѣсинѣ верир. Алдыгы тѣхсил вѣ јашадыгы дѣвр Бѣлбѣлѣ сѣнѣтдѣ јени чыгырлар ачмаға, мусигидѣ кѣшфлѣр етмѣјѣ, јарадычы тѣшѣб-бѣслѣрѣ гошулмаға руһландырыр. Бѣлбѣл милли мусигимизи дѣриндѣн билѣн алим, вокал сѣнѣти ѳзрѣ ѣвѣзсиз мѣуллим, јѣхшы тѣшкилатчы вѣ ичтимаи хадим кими танынмышды. Онун кѣзѣл сѣси кими зѣриф, бамѣзѣ сѣхбѣтлѣри дѣ унудулмаздыр. Онлардан бир нечѣсини охучуларынын ѣзѣринѣ чатдырырыг.

КѢНЧѢДѢ

Кѣнчѣнин Сѣрдар багында Бѣлбѣлѣн издиһамлы консертѣ олур. Бѣтѣн билетлѣр һамысы сатылыб гуртарыр. Бир нѣфѣр кѣнчѣли бѣјѣк зѣхмѣтдѣн сонра ики билет алыб нишанлысынын јанына кѣлир ки, ону да консертѣ апарсын. Нишанлы гыз кѣфсиз олдуғуну бѣһанѣ кѣтириб

кетмѣк истѣмѣдијини сѣјлѣдикдѣ, оғлан ону дилѣ тутуб дејир:

— Сѣн мѣтлѣг ону динлѣ, бѣлбѣл кими охујур!

Гыз чавабында:

— Мѣн бѣлбѣлѣн ѣзѣнѣ чох динлѣмишѣм, — дејир.

Оғлан:

— Бу Гарабағ бѣлбѣлѣдѣр, — сѣјлѣјѣндѣ, гыз јумшальыб кетмѣјѣ разылыг верир.

Консертдѣн сонра оғлан нишанлысынын рѣ'јини сѣрушаркѣн, о:

— Доғрудан да онун сѣси, инсана ѣсл бѣлбѣлѣ унутдурур, — гѣрарыны верир.

ХОШБѢХТЛИК

Фасилѣдѣ Бѣлбѣлѣ белѣ суал верирлѣр:

— Сиз хошбѣхтлијиниз ѳчѣн ѣн чох кимѣ миннѣтдарсыныз?

— Сѣсимѣ.

— Елѣ нијѣ?

— Сѣс елѣ бир сѣрвѣтдир ки, нѣ гуртармаз, нѣ дѣ ону ѣлимдѣн алмаг, оғурламаг олмаз.

ОХУМАГЫН ШѢРТИ

Бир мѣчлисдѣ вокал сѣнѣтиндѣн, ифачылыг мѣхѣрѣтиндѣн сѣхбѣт дѣшѣндѣ, бу проблемѣ хѣрѣ бир чѣр јанашыр, мѣхтѣлиф фикирлѣр сѣјлѣјирлѣр. Нѣвбѣ Бѣлбѣлѣ кѣлѣндѣ о дејир:

— Мѣн ону билирѣм ки, охујанын ѳч хѣјасы олмалыдыр, икиси ѣзѣндѣ вар, бирини дѣ борч алмалыдыр.

ГАТАРДА

Бир груп нѣмајѣндѣ Азѣрбајчандан гатарла Тифлисѣ, бајрам гаршыламаг ѳчѣн кедирлѣр. Бѣлбѣл дѣ ѣз аилѣси илѣ бурада иштирак едирди. Кишилѣр, гадынлар хѣр мѣвзуда, хѣр сахѣдѣн данышдыгдан сонра сѣхбѣти тѣхким олундуғлары мағазаларын ѳзѣринѣ кѣтириб чыхардырлар. Вѣзифѣли шѣхслѣрин арвадлары, гоһумлары алдығлары јѣксѣк кѣјфијѣтли ѣрзаг мѣхсулларындан, кѣ-

жим шејләриндән бәһс едиб өјүнүрдүләр. Онлардан бири Бүлбүлүн арвадына белә бир суалла мүрачиәт едир:

— Бәс сиз һансы мағазая тәһким олунмусунуз?

Бајагдан сөһбәтләрә сақитчә гулаг асан Адилә ханым да Бүлбүлүн боғазыны көстәриб:

— Биз дә, бах бура, Бүлбүлүн боғазына тәһкимик, — дејир.

ЈҮНКҮЛ ҺАВАЛАР

Авропасајағы кејинмиш бир ханым Бүлбүлә дејир:

— Сиз нә үчүн һәмишә јүнкүл һавалар охујурсунуз?

Бүлбүл онун сәһвини дүзәлдиб сорушур:

— Сиз ел маһныларымы демәк истәјирсиниз?

— Бәли.

— Ханым, јадынызда сахлајын ки, халг маһнылары көз јашы кими думдуру дағ чешмәсидир. Елин јаратдығы бу маһныларын ағырлығыны дүмадан ифа етмәк чәтиндир. Она јүнкүл демәк, өзү јүнкүллүкдүр.

«СӘНСИЗ»

Бүлбүлә дејирләр ки, нә үчүн «Сәнсиз» романсыны охујанда сәсиниз динләјичиләри белә јандырыб јахыр?

Мүғәнни бунун сәбәбини өзүнәмәхсус бир тәвазәкарлығыла изаһ едир:

— Динләјичиләри бу гәдәр јандырыб јахан мәним сәсим дејил, Низамисиз, Үзејирсиз галмағымыздыр.

«КОРОҒЛУ»

Москвада Бүлбүлдән сорушурлар ки, Короғлуну ојнајанда һансы һиссләри кечирирсиниз?

Бүлбүл чаваб верир:

— Он беш јашындақы оғланын имтаһанда кечирдији һиссләри.

ХАН ШУШИНСКИ

(1901—1979)

Исфәндијар Аслан аға оғлу Чаваншир (Хан Шушински) 1901-чи ил август ајынын 20-дә сәнәткарлар бешији Шушада дүнјаја көз ачмышдыр. О, оң ики јашына гәдәр ибтидаи тәһсилини Молла Әли Хәлифәнин мәктәбиндә алмышдыр. Ушаг јашларындан мусигијә бөјүк һәвәс көстәрән Исфәндијар, дөврүн мәшһур ханәндәләриндән Чаббар Гарјағдыоғлунун, Сејид Шушинскинин вә Ислам Абдуллајевин гајғы вә көмәји сәјәсиндә муғамын сирләринә јијәләнмишдир. Һәлә 13—14 јашларында икән о өз мәләһәтли сәси илә һамыда дәрин мараг ојатмыш, бөјүк сәнәткарларын вурдуглары кушә, хал вә зәнкуләләри мәһарәтлә тәглид етмишдир. Ханын бир мүғәнни кими јетишмәсиндә Ислам Абдуллајевин мүһүм ролу олмуш, Хан адыны да она Ислам вермишдир. Артыг 1918—1919-чу илләрдән етибарән Хан Шушински пешәкар мусигичиләрин, ханәндәләрин чәркәсинә гошулараг мәчлисләрдә охумаға башламыш, ичтиман јерләрдә тез-тез чыхыш етмишдир.

1920-чи илләрдән башлајараг Хан Шушинскинин јарадычылыг фәалијјәти кениш миғјас алмыш, мүстәгил шәкилдә чыхышларынын сајы дурмадан чоһалмышдыр. Артыг о, тәнтәнәли јығынчагларда, кениш концерт салонларында, клубларда охујараг сәсини сынагдан чыхармыш, сәнәтини нүмајиш етдирмишдир. Ханәндәнин нефт Бақысындақы илк чыхышы 1923-чү илә тәсадүф едир. 1930—1934-чү илләрдә онун Бақыдақы концерти һәрарәтли алгышларла гаршыланмышдыр.

Дөвләт филармонијасында, олимпиадаларда, харичи өлкәләрдә, радио вә телевизија верилишләриндә мүвәф-фәгијјәтлә чыхыш етдијинә көрә Хан Шушински фәхри фәрманла, орден вә медалларла тәлтиф олунмушдур. Вокал сәнәтинин инкишафында мүһүм рол ојнадығы үчүн о, республиканын халг артисти адына лајиг көрүлмүшдүр. Хан Шушински 1977-чи илдә Бақыда вәфат етмишдир. Онун гәбри Фәхри хијабандадыр.

Унудулмаз, әвәсиз ханәндәнин мүхтәлиф шәрантдә, ајры-ајры вахтларда вә мөғамларда дедији мәзәли ифәдәләри дә олмушдур ки, онлардан нүмунәләри сизә тәгдим едирик.

Бакынын кечмиш Губа мејданында (индики Фүзули мејданы) даһи Азербайжан шаири Мәһәммәд Фүзулинин шәрәфинә көзәл бир абидә гојулурду. Бу мәгсәдлә дә гызғын иш апарылыр, радио вә гәзетләр васитәси илә хәбәрләр јајылырды. Хан Шушински дә Фүзули сәнәтинә верилән јүксәк гижмәтә, һөкүмәт тәрәфиндән шаирә кәс-тәрилән гајгыја өз һејрәтини кизләдә билмәјиб, јанындакы достуна өзүнәмәхсус бир зарафатла дејир:

— Бу Фүзулијә ки, бу гәдәр һөрмәт гојурлар, һејкәлини учалдырлар, көрүнүр, онун Мәркәзи Комитәдә адамы вар.

БҮЛБҮЛЛӘ ХАНЫН ДИАЛОГУ

Ханла Бүлбүл базарда көрүшүб әһваллашандан сонра белә бир мүкалимә апарырлар.

Бүлбүл:

— Ә, Исфәндијар, о нәди алмысан?

Хан:

— Муртуза, бир бах, алдығым тојугдур.

— Ә, нечәјә алмысан тојугу?

— Он беш маната.

— Ә, он беш маната ат олар, дөвә олар.

ШӘРГИЈӘ

Хан Шушински илә ханәндә Илдырым Гәсәнов Бакыја кетмәк истәјирләр. Илдырым арвады Шәргижјәни дә өзү илә бәрабәр шәһәрә апармағы гәрара алдығы үчүн она ташырыр ки, шәһәр гајдасында кејиниб-кечинсин. О, евә арвадыны кәтирмәјә кедәндә, Хан кәнарда дајаныб көзләмәли олур. Әр-арвад евдән чыхыб она јахынлашанда Хан Шушински көзләринә инанмајыб хәбәр алыр:

— Ә, Илдырым, о јанындакы кимдир?

— Шәргижјәди дә, — дејә Илдырым чаваб верир.

Хан Шәргижјәнин көркәминә, бәзәк-дүзәјинә ишарә едиб дејир:

— Атама лә'нәт, әкәр мән белә Шәргижјә көрмүшәмсә!

Бир нәфәр севинә-севинә Ханын јанына кәлиб дејир:
— Хан әми, гардашың Аллаһјары партијаја кечирдиләр, көзүн ајдын!

Хан мәтләби анламырмыш кими, өзүнү билмәмәзлијә вуруб сөјләјир:

— Ә, онун бојнучу јерә сохум, она о да аздыр.

ГАРАХАН

Хан Шушинскини бир нәфәр кәнч ханәндә илә таныш едирләр. Хан ондан сорушанда ки, ады нәдир? О да чаваб верир:

— Гарахан!

Хан дејир:

— Гара бәсиндир, ханы тулла кетсин!

НӘРД

Хан Шушински нәрд азаркешин иди. Бир күн ханәндә Әбүлфәт Әлијев онлара кедәндә көрүр ки, Хан отуруб, нәрд дә габағында, һәм гырмызы, һәм дә ағ дашларла ојнајыр.

Әбүлфәт сорушур:

— Хан әми, нә иш көрүрсән?

О да чавабында дејир:

— Ә, Әбили, сәһәрдән отуруб нәрд ојнајырам, каһ удурам, каһ да өзүм-өзүмә удузурам.

ТӘЈЈАРӘ

Бир дәфә Хан Шушински вә гардашы Аллаһјар хариҷдән тәјјарә илә Вәтәнә гајыдаркән, салондакылара радио илә хәбәр верирләр ки, тәјјарәнин мүһәррикләриндән бири сырадан чыхдығы үчүн тәһлүкә көзләнилә билләр. Дәрһал Хан һәјәчанла гардашына дејир:

— Ә, Аллаһјар, мән сәнә демәдимми, бу тәјјарә шејтан әмәлидир, кәл буна отурмајаг. Инди мәни һеч нә бу гәдәр ағрытмыр, бирчә она јанырам ки, радио комитәсиндә ики мин манат гонорарым галды.

СУАЛ-ЧАВАБ

Бир мәчлисдә Хандан хәбәр алырлар:

— Хан, Милдән, Муғандан да охуҗан чыхыр?

Чаваб:

— Вахты илә ораларда чох кечәләмишәм.

ӘБҮЛҺЭСӘН

Гочамаң җазычы Әбүлһәсәнин үзүнүн рәнки һамамдан тәзә чыханлары хатырладырды. Онун сачлары вә бығлары ағардыгдан сонра бу әламәт даһа тез көзә чарпырды. Бир мәчлисдә Хан Шушински онунла бағлы нә исә данышмағ истәҗәркән, кишинин адыны унудур вә достларынын җадына салмағ үчүн заһири әламәтләриндән бирини көстәриб деҗир:

— Ә, о җазычыны деҗирәм еҗ, елә бил һамамдан тәзә чыхыб!

Һамамы дәрһал баша дүшүр ки, сөһбәт Әбүлһәсәндән кедир.

МАРКС

Җазычы Әли Вәлиҗев өз оғланларына ингилаби адлар гоҗмушду. Онун бир оғлунун да ады Маркс иди. Лакин о, бөҗүҗәндән сонра адыны дәҗишиб Мәс'уд еләмишди. Ханын бундан хәбәри җох иди. Бир күн Хан Шушински ону кендән көрүб чағырыр:

— Ә, Маркс, Маркс!

Мәс'уд она җахынлашыб астадан сөҗләҗир:

— Хан әми, даһа мән Маркс деҗиләм, адым Мәс'уд-дур!

Бу сөзү ешитчәк, Хан тәәччүблә она бахыб:

— Сән аллаһ, белә де, җә'ни Маркс да халг дүшмәни чыхды? — деҗир.

БАШСАҒЛЫҒЫ

Бир дәфә дә Хан һараданса алаҗарымчыг ешидир ки, Әли Вәлиҗев вәфат едиб. Јолда Мәс'уда раст кәлиб дил-ағыз еләдикдән сонра, башсағлыгы вериб деҗир:

— Бағышла, хәбәрим олмаҗыб, җохса һүзр җеринә кә-ләрдим.

Мәс'уд онун җанылдығыны билдириб сөҗләҗир:

— Хан әми, атам өлмәҗиб, сағдыр, одур еҗ, базарлыг еләҗир.

Хан мөһкәм пәрт олуб, вәзиҗәтдән чыхмағ үчүн, она белә чаваб верир:

— Ә, мән билирәм, бичин биридир, о өлмәз!

«ӘМАНӘТӘ ХӘЈАНӘТ ОЛМАЗ»

Хан Шушински өмрү боҗу сәсини горудуғу үчүн 75 җашына гәдәр эзәмәт вә тәрәвәтини сахламышды. О, чох варлы, күбар аиләләрин тәмтәрағлы мәчлисләриндә олмуш, вәзифәли шәхсләрин гәбулуна дүшмүшдү. Көзәл-көҗчәк гызлар-кәлиндәр, әзиз гонағлар үз вурублар ки, онларын сағлыгына һеч олмәзса бир җүз грам шәраб ичсин. һамамында җекун сөзү бу олуб:

— Јох.

Ону чох бәркә салыб мәчбур едәндә, боғазыны онлара көстәрәрәк деҗиб:

— Аҗ чаным, бурада халгын әманәти вар. Мән ону горуҗуб сахламалыҗам. Әманәтә хәҗанәт олмәз.

АҒАЛАР БӘЈ ӘЛИВЕРДИБӘЈОВ

(1880—1953)

Ағалар бәј 1880-чи илдә Ағдамын Гарадағлы кәндиндә ортабаб бир бәј аиләсиндә доғулмушдур. Әввәлчә моғлаханлада охумуш, сонра атасы Әләкбәр бәј ону җени үсулда тәһсил алмағ үчүн Шуша реални мәктәбинә көндәрмишдир. Ағалар бәј орта мәктәби битириб, доғма кәндләриндә мүүәллимлик етмәклә бәрәбәр, али мәктәбә кирмәҗә һазырлашмышдыр. О, Варшава политехник ин-ститутунун тикинти шә'бәсинә дахил олмуш, сонра тәһсил-лини Петербург јол нәглиҗаты мүүһәндисләри институтунда давам етдирмишдир. 1913-чү илдә Ағалар бәј али тәһсиллини гуртарарағ, Бақы шәһәр идарәсиндә техники саһә үзрә мүүһәндис вәзифәсинә тәҗин едилмишдир. Бир

мүддэт Ағалар бәј Бакыда фәһлә факултәләриндә, техникум вә пешә-ихтисас мәктәбләриндә техники дәрсләри апармышдыр. Һәм дә о, бир сыра дәјерли тәдгигатларын мүәллифи кими танынмышдыр. О, дүнја халгларынын тарихи көкләринә даир ахтарышлар апармыш, Азәрбајҗан поезијасы вә мусиги тарихинә аид гијмәтли мүлаһизәләр вә фикирләр сөјләмишдир. Даһи бәстәкарымыз Ү. Һачыбәјовун бир сәнәткар кими јетишмәсиндә Ағалар бәј әһәмијјәтли рол ојнамыш, о өзү дә «Һарун-әр Рәшид» адлы опера јаратмышдыр. А. Әливердибәјов 1953-чү илин 6 ијунунда Бакыда өмрүнү баша вурмушдур.

ПӘНЧӘРӘ

Бир нәфәр Ағалар бәјә дејир:

— Ағалар бәј, нијә касыб ев тикдирәндә пәнчәрәси аз олур, дөвләтли ев тикдирәндә исә чоһ?

Ағалар бәј тәрәддүд етмәјиб чаваб верир:

— Рәһмәтлијин оғлу, касыбын пулу нә кәзир о гәдәр пәнчәрәјә шүшә салдырыб, һәр биринә дә пәрдә ассын?!

ГАЗАН

Гоншу ушағы кәлиб дејир ки, аш биширәчәјик, газан лазымдыр. Ағалар бәј она белә чаваб верир:

— Бала, аш биширәнин газаны да олур.

НОХУД

Бир мәчлисдә зарафатла Ағалар бәјә саташмаг мәгсәдилә суал верирләр ки, шушалылар нә үчүн бозбаша нохуд төкәндә ону сајырлар?

О да нәјә ејһам едилдијини билдији үчүн бирбаша белә чаваб верир:

— Шушалылар бозбаш биширмәкдә о гәдәр маһирдирләр ки, әкәр онун бир нохуду артыг вә ја әскик оларса, хөрәјин дадына хәләл кәтирә биләр.

ПЕНДИР МОТАЛЫ

Ағалар бәј базардан јахшы бир пендир моталы алыб евә көндәрир. Бир нечә вахтдан сонра арвады моталын ағзыны ачаркән, ичәрисиндән бир-ики гурд тапыр. Киши евә кәләндә о, һәјәчанла сөјләјир:

— А киши, бир ај бундан габаг алдығын моталдан дөрд дәнә гурд чыхыб.

Ағалар бәј һалыны позмадан она чаваб верир:

— Арвад, елә һарај салырсан ки, куја моталдан әждаһа вә ја шир чыхыб. Гурд көрмәмисән? Дөрд балача гурд инди ири бир моталы јејиб гуртармады ки?

ӘЛ ИЛӘ ЈЕМӘК

Бир мәчлисдә сорушурлар:

— Нијә хачпәрәстләр хөрәји гашыгла, чәнкәллә јејир, мүсәлманлар исә әл илә?

Ағалар бәј буну мәчази мәнада белә изаһ едир:

— Адам јахын досту, гоһуму илә көрүшәндә әл вериб гучаглашараг өпүшдүјү кими, хөрәк дә инсанын досту-дур; она чан верир, гүввәт кәтирир. Одур ки, онунла гашыг-чәнкәллә јоһ, әл илә көрүшмәк мәгсәдә ујғундур.

ВӘҺШӘТ НАМАЗЫ

Дәфн мәрасиминдә бир мәрһуму апарыб гәбрә саллајан заман, молла вәһшәт намазы охуја-охуја өлүнү силкәләмәјә башлајыр. Кәнардан бу мәнзәрәни сејр едән Ағалар бәј дејир:

— Ај молла, бу адам һеч үч илдә әлифбаны охујуб баша чыха билмәди. Инди сән истәјирсән ки, бу рәһмәтлик јарым саата әрәб дилини өјрәнсин?

ФӘРРУХ БӘЈ АҒАКИШИБӘЈОВ

(1879—1956)

Ағдамда анадан олан Фәррух бәј ушаг вахты мәһәллә моллаханаһында охумуш, тәһсилини Кәнчә кимназијасында давам етдирмиш, сонра да Ирәван семинарија-

сыны битирмишдир. О, бир мүддэт Ағдамын кәндләриндә мүүллимлик етмиш, јашлы адамлара савад өјрәтмишдир. Фәррух бәј Одессаја кедәрәк университетә дахил олмуш, 1914-чү илдә һәким диплому илә орадан гајытмышдыр. Узун мүддәт Ағдамда, Шушада ишләјәрәк јени тибб очагларынын тәшкилиндә јахындан иштирак етмишдир. Ф. Ағакишибәјов 1956-чы илдә Бақыда вәфат етмишдир.

АРВАД ҺАМАМЫ

Бир нәфәр Фәррух бәјин јанына кәлиб, дејир ки, һамамын дамындан јыхылыб гылчамы сындырмышам, мәнә бир әлач.

Фәррух бәј сорушур:

— Киши һамамындан, ја арвад һамамындан?

Хәстә чаваб верир ки, арвад һамамындан.

Һәким:

— Ај киши, сән билмирсән ки, арвад һамамынын дамына чыхан, орадан саламат дүшә билмәз?

ЧИЧӘ

Фәррух бәј семинаријаны битириб Ағдама гајыданда бир гыз көзалты еләмишди. Бәјәндији гызын евләринә адам көндәрир ки, валидејнләринин фикрини өјрәнсин. Елчинин сөһбәтиндән анлашылыр ки, онун тәһсили гыз тәрәфини разы салмыр. Фәррух бәј дә Одессаја кедиб али тәһсил алдыгдан сонра гајыдыб һәкимлик едәндә, гызын гоһумларындан бири она хатырладыр ки, бәс о, вахты илә истәдији гызы алмаг фикриндән дәнмәјибсә, елчи көндәрә биләр. Фәррух да јарымәмнун, јарыгәмли һалда она дејир:

— Демәли, о вахт пис идим, инди чичә олмушам?

ТӘБАБӘТДӘН СӨҺБӘТ

Бир мәчлисдә тәбабәтдән сөһбәт дүшүр, елмин сон наилијјәтләриндән данышырлар. Бири хүсуси темпераментлә дејир:

— Америкада тәзәчә өлмүш адамын көзүнү чыхарыб корун көзүнә гојурлар, башлајыр көрмәјә.

Фәррух бәј суал едир:

— Көрәсән бу әмәлијјат нечәјә баша кәлир?

Чаваб верирләр: — Јәгин ки, ики јүз мин доллара.

— Бәс онда ики көз нечәјә отурар?

— Јарым милјона.

— Белә олдуғу һалда, аллаһын сизә пулсуз-пәнасыз вердији о көзүн, гулағын, дишләрин гәдрини нијә билмирсиниз?

БАҺАДЫР БӘЈ ӘЛИВЕРДИБӘЈОВ

(1884—1954)

Баһадыр бәј Ағдамын Гарадағлы кәндиндә анадан олмуш, орта тәһсилини Шуша реални мәктәбиндә алдыгдан сонра али мәктәбә — Кијев университетинә охумаға кетмишдир. Һәкимлик ихтисасы алан Баһадыр бәј доғма вәтәнә гајыдыб һәмјерлиләринин һифзи-сәһијјәси илә мәшғул олмушдур. О, 1954-чү илдә Бақыда вәфат етмишдир.

СУЛУН БӘЛАСЫ

Бир күн Баһадыр бәјин јанына ајагдан баша гәдәр јара ичәрисиндә олан бир кәнд ушағы кәтирирләр ки, мүәличә етсин. О да ушағы мүәјинәдән кечирдикдән сонра кинајә илә дејир:

— Бу јазыг ушағы о гәдәр чимдирмисиниз ки, бүтүн бәдәни јара төкүб.

Бу сөzlә разылашмајан ушағын анасы, етиразыны билдирир:

— Бој, ај һәким, анд олсун пејғәмбәрә, ушағын чанына дүз ики илдир ки, су дәјмир.

МАША

Баһадыр бәј пловун гашыгла, јахуд чәнкәллә јејилмәсинин әлејһинә кедәндәрдән иди. О, дејәрди:

— Ја плову чәнкәллә је — ја да арвады маша илә чимдиклә.

ШИКАЈАТ ВЭ КИЛЕЈ

Отузунчу иллэрдэ бэј оғлу олдуғу үчүн Баһадыр бэји тез-тез излэјир вэ тэҕиб едирдилэр. Хүсүсән шәхсијјэтэ пәрәстишин тәрәфдарлары онун һәр сөзүнэ, һәркәт вэ давраһышына сијаси дон кејдирирдилэр. Һәким гејри-нормал иш шәраитиндән килејләниб дејирди: — Хәстәләр **јаныма кәлир, дејирәм ки, јағ је, гајмаг је, кет јајлаға һаваны дәјиш, динчәл, өзүндән муғајат ол!** Дејирләр: сән чамааты колхоздан гачырырсан, мүфтәхорлуға өјрә-дирсэн, ишдән узаглашдырырсан.

МӘШӘДИ БӘЈЛӘР

(1880—1968)

Нәдәнсә Шушанын Күчәрли мәнәлләсинин пајына дүшгән мүдрик сөз усталарынын, **мәшһур адамларын сә-ји башгаларына инсәбәгән чождур.**

Күчәрли мәнәлләли Мәшәди Бәјләр дә Шушанын ба-мәзә адамларындан бири олмушдур. Онун бүтүн һәјаты марағлы эпизодларла, ләтифә вэ зарафатларла зәнкин-дир. Мүлајим тәбиәтли, үз-көзүндән һәмишә нур төкү-лән, лап дилхор вэ кәдәрли вахтларында белә шән көрү-нән бу киши, эһалинин еһтирамыны, рәғбәтини газан-мышды. Онун биширдији «һәлим ашы»ны јемәклә дојмаг олмазды. Учадан дедији «һәлим ашы, базар башы, ја-нымы гашы» сөзләрини ешитчәк һамы габ көтүрүб ондан һәлим ашы алмаға тәләсирди. Чајчылыг пешәси илә мәш-ғул олмаг, һәр күн башга-башга характерли, мүхтәлиф сималы адамларла растлашыб көрүшмәк Мәшәди Бәј-ләрин көзләрини ачмыш, дүнјакөрүшүнә рөвнәг вермиш, зарафатларына кениш мејдан ачмышды.

Һәјатынын сон дөврүндә Мәшәди Бәјләрин чоһшахәли зарафатларындан бири дә артмыш, «Мадарлар чәмијјә-ти» дејилән марағлы әјләнчә васитәсинин тәшкили илә тамамланмышдыр. Бу чәмијјәтә дахил олмағын шәртлә-ри вэ гајда-ганунлары вар иди. Чәмијјәт үзвлүјүнә о шәхсләри көтүрүрдүләр ки, онун ишдә мүәјјән бир сәһ-ләһкарлығы вэ јахуд дүшүнүлмәмиш, өлчүлүб-бичилмә-

миш бир фәалијјәти олмуш олсун. Мәсәлән: бир нечә мү-әллим гојун алыб алышма еләјирләр ки, кәсәндә онун әти базар гијмәтиндән учуз дүшсүн. Анчаг нәтичәдә бу-нун әкси алыһыр. Базарда дөрд маната сатылан әт, он-ларын һәр биринә алты маната отуруп. Јахуд да бири мағазадан гијмәтли бир шеј аларкән, пулун галығыны сатычыдан истәмәји унудур. Беләликлә, бу чүр фәалиј-јәти олан адамлар «ичләсын» гәрары илә чәмијјәтә да-хил олур, һәр бири дә ајда 30 гәпик үзвһаггы верирләр. Сон вахтлара гәдәр «Мадарлар чәмијјәтин»нин үзвләри ики јүзә чатмышды. 1968-чи илдә чәмијјәтин сәдри дүн-јадан көчмәсәјди, бәлкә дә шушалыларын һамысы бу чәмијјәтә үзв јазылачагды.

ХУРЧУН

Атасы Мәшәди Бәјләрә бир балача торбада бугда верир ки, апарыб дәјирманда үјүтсүн. О да торбаны хур-чунун бир көзүнә гојанда көрүр ки, хурчун сүрүшүб еш-шәјин үстүндән дүшүр. Онда мәчбур олур хурчунун бош көзүнә дә даш **јығсын ки, ағырлыг ики тәрәфә** дә ејни дәрәчәдә дүшсүн. Јолда бир киши она баша салыр:

— Сән бу һејваны нијә инчидирсэн? Дашы тулла, буг-данын јарысыны бир тәрәфинә, јарысыны да хурчунун о бири тәрәфинә јығ, гој јүнкүл олсун.

МАДАР

Бир күн дә Мәшәди Бәјләрә дејирләр ки, саггыз ал, апар тәрәкәмә көчүндә сат, јағдан, гатыгдан, сүддән ал кәтир, ушаглар јесинләр. О, кедиб базардан саггыз алыр, јолда јадына дүшүр ки, саггызы јадындан чыхарыб дү-канда гојуб. Кери дөнүр ки, саггызы көтүрә, галошлары она мане олур. Онлары чыхарыб ики дашын арасында кизләдир ки, гајыданда көтүрсүн. Дүкана кәлиб саггызы өз јериндә көрмүр. Бу дәфә дә гајыдыб, кизләтдији га-лошлары тапмајыр. Нәтичәдә белә бир гәнаәтә кәлир ки, онун өзү дә ләтифәләрдә сөјләнән фәрсиз өвладлар — мадарлар сырасында кедир.

Мәшәди Бәйләрин ушаглары чох иди, һамысы да же-мәк истәйрди. Онун газандыгы пулла белә айләни сах-ламаг кет-кедә чәтинләширди. Бир күн ушаглар һамы-сы бир-биринин ардынча гызылча хәстәлижинә тутулур-лар. Мәшәди Бәйләрин ганы гаралыр, дәрди бирә-беш ар-тыр. Фикирдән башыны итирмәк дәрәчәсинә кәлир. Бил-мир ки, ушаглара әрзаг шеjlәри алмаг үчүн һарадан пул тапсын. Евә дә әлибош кетмәји геjрәтинә сығышдыр-мыр. Кишинин әлачы она галыр ки, бир килограм учуз алча алыб ушаглара апарсын ки, жеjиб о тәрәфлик ол-сунлар. Амма ики саатдан сонра гаjыдыб кәләндрә көрүр ки, ушаглар һамысы дирчәлиб оjнашырлар. Ушаглар он-дан чәрәк истәjәндрә әлини-әлине вуруб деjир:

— Паһ атоннан, мән бунлара алча вердим ки, жеjиб өлсүнләр, әксинә, һәлә мәндрән чәрәк дә истәjирләр.

ҮСТҮӨРТҮЛҮ СӨҢБӘТ

Мәшәди Бәйләрин башы чаj дәмләмәjә гарышса да, һамыjа көз гоjур, һеч нәjи нәзәриндрән гачырмайды. Бир дәфә чаj ичән бир нәфәрин гәнди ики-ики, үч-үч ағзына гоjдуғуну көрүб ештиjатла сорушур:

— Бачы оғлу, сиздә өлүнү нечә басдырырлар?

Чаj ичән дә ариф имиш, Мәшәдинин фикрини тез оху-jуб чаваб верир:

— Бахыр нечә өлүдүр. Әкәр балачадырса үч-үч, бөjүк өлүдүрсә ики-ики басдырырлар.

МӘШӘДИ БӘЙЛӘРЛӘ ХӘЛИЛИН БӘҢСИ

Охуjан Баһадырын оғлу Хәлил Бағыров чәбһәдрән бе-jин силкәләнмәси илә гаjытдығындан хәтринә һеч ким тохунмазды. О, тез-тез Мәшәди Бәйләрин чаjханасында отуруб чаj ичәр, домино оjнаjарды. Бир күн Мәшәди Бәй-ләр Хәлилин чаj ичәркән һәр гуртумунда ағзына бир нечә гәнд апардығыны көрүб учадан деjир:

— Ә, Хәлил, гәнди ағзына ниjә үч-үч гоjурсан?

Хәлил дә башы әсә-әсә, гырыг-гырыг онун чавабыны белә верир:

— Әшии, деjирсән ки, гәнди ағзыма дөрд-дөрд гоjум, боғулум өлүм?!

Хәлил чаjханада домино оjнаjаркән тәрәф-мугабилли илә сөзү чәп кәлир. Башлаjырлар далашмаға. Мәшәди Бәйләрин кәлиб онлары аралашдырыб данламасы Хәли-лин хошуна кәлмәдиjи үчүн деjир:

— А киши, гоjмазсан ки, күл кими дүшмәнчилиjимизи едәк?!

ГЕJРӘТ

Һәмишә геjрәтрән, кишиликрән дәм вуран Мәшәди Бәйләрин папағы көһнәлир. Ону чохдан ләрт еләмәjә фүрсәт ахтаран бир рәгиби Мәшәди Бәйләри базарда кө-рүб деjир:

— Һәмишә геjрәтрән данышырсан, киши дә белә па-пагда базара чыхар?

Мәшәди Бәйләр өзүнү итирмәjиб чаваб верир:

— Геjрәт папағын чөлүндә jох, ичиндәдир.

МӘШӘДИ БӘЙЛӘРИН ФӘЛСӘФӘСИ

Чаванлыг вә гочалыг һаггында Мәшәди Бәйләрин өз фәлсәфәси вар иди, Мәсәлән, онун фикринчә чаванлыг узун мүддәт көj ота бурахылмыш һарын көһләнә бәнзә-jир. Нә jорулмаз, нә «бәсдир» демәз, нә дә ипә-сапа jат-маз.

О, гочалығы белә тәсвир едирди:

— Елә ки, ағызын, бурунун вә көзләрин суjу бир-би-ринә гарышыр — олур думанлы Тәбриз.

ГАРА JАСӘМӘНИН ОҒЛАНЛАРЫ

Бир күн ингилабдан әввәл, гачаг мал кәтирмәк үчүн Шушадан Ирана кедән чаванлар дәстәсиндрә Гара Jасә-мәнин оғланлары — Һәсәнлә Һүсәjн дә олур. Онлар jүк-лү-jараглы Аразын о таjындан бу тәрәфә кечәндә, сәрһәд кешикчиләри онлары гәфләрән jахалаjырлар. Дәстә jа-рагларыны, шеjlәрини атыб гачмағы гәнимәт билир. Чаванлар кечәни бир гарынын евиндрә далдаланырлар.

Гары онлара тәклиф едир ки, эт алыб кәләм долмасы биширмәк үчүн һәрәси үч гәпик пул версин. Һамыда үч гәпик тапылыр, тәкчә Һәсәндән башга. Она көрә дә долма бишиб орталыга кәләндә Һәсәнә пәј дүшмүр. Һеч ким дә, һәтта гардашы белә пәјындан она вермәк истәмир. Онлар гызара-гызара долмадан једикчә Һәсәнин ағзынын сују ахыр. Евә гајыдан кими о, әһвалаты анасына данышыб, ачы-ачы шикајәтләнир. Гара Јасәмән һиддәтиндән әлини дизинә чырпыб дејир:

— Анан өлсүн, ај Һәсән, үч гәпијин олсајды, о долмаданча сән дә јејәрдин.

ИБРАҺИМОВ ИБРАҺИМ ИБРАҺИМ ОҒЛУ

(1910)

Хошәһвал, хошсима кишиләрдән олан Ибраһим мүәллим Азәрбајчан Елмләр Академијасынын һәгиги үзвүдүр, тәхминән 1910-чу илдә индики Фүзулидә анадан олмуш, илк тәһсилени дә орада алмышдыр. Али тәһсил алдыгдан сонра, аспирантураја кирмиш, ријазиијат емләри намизәди елми дәрәчәсинә лајиг көрүлмүшдүр. Ибраһим мүәллим узун илләр АзПИ-дә дәрс демиш, чохлу тәләбәләр вә алимләр јетишдирмишдир. Көркәмли алим тез бир заманда докторлуг диссертасијасыны мүвәффегијәтлә мүдафиә етмиш, бир сыра монографијаларын, елми мәгаләләрин мүәллифи кими танынмышдыр. Онун бизә кәлиб чатан мәлум ләтифәләри ашағыдакылардыр.

ТӘРӘФКЕШЛИК

Ибраһим мүәллимин гајынанасы һәмишә өз гызы Сафура ханымын ајағыны тәрифләјиб дејәрмиш ки, гызымын ајағы јүнкүл олдуғу үчүн бу евин сакинләри һәмылыгла хошбәхтдирләр. Бу сөзләри тез-тез ешидән Ибраһим, ахырда бир күн фүрсәт тапыб гајынанасына белә киләјләнир:

— Ај арвад, инсафын олсун, елә һәмишә өз гызынын ајағындан данышырсан, амма һеч мәним башымдан бир сөз демирсән?!

ТОЈ КЕЧӘСИ

Ибраһим мүәллимин бир тәләбәси институтдан гыз көтүрүб гачмышды. Тәләбә өзү гәшәнк бир оғлан олса да, гачырдыгы гыз о гәдәр дә көзәл дејилди. Даһа доғрусу, јапышыгсыз иди. Гызы гачыранда да, оғлан елә јерә апармышды ки, тапмаг мүмкүн олмасын. Ибраһим мүәллим гызы јахшы таныјырды. Тоја ону һәр ики тәрәфдән дә вәт етмишдиләр. Кәлән кими, Ибраһим мүәллим мәчлисә үз тутуб әркјана деди:

— Хаһиш едирәм, бәј гачырдыгы гызы кәтирсин көрәк, аја, бу кәлин гачырылмаға дәјәр, ја јох?!

МӘЧИД ШАМХАЛОВ

(1907—1984)

Мәчид Баба оғлу 1907-чи илин јанварында Иранын Сәраб шәһәриндә јохсул бир аиләдә һәјат ишығы тапмышдыр. О, һәлә ушаг икән аиләси еһтијач үзүндән Ираны тәрк едәрәк, Ағдамын дағәтәји һиссәсиндә јерләшән Кулаблы кәндиндә јашамалы олмушдур. Мәчид илк тәһсилени моллахананда алмыш, Совет һакимијәтинин илк илләриндә, там олмајан орта мәктәби битирдикдән сонра Бакыја кедәрәк театр техникумуна дахил олмушдур. Техникумда она заманын көркәмли зијалылары, актјорлары дәрс демиш, Мәчиддә театр сәнәтинә, актјор ојунуна вә әдәбијјата олан марағын кет-кедә зәрури тәләбәт шәклинә кечмәсинә тәкан вермишдиләр. Һәлә тәләбә икән өз истәдады вә бачарығы илә әтрафдакылары чәлб едән Мәчид Шамхалов ичтиман јығынчагларда, театр һәвәскарларынын тамашаларында иштирак етмиш, сонрадан М. Әзизбәјов адына Азәрбајчан Академик Драм Театры сәһнәсиндә эпизодик ролларын ифачысы олмушдур. Мәчид, һәм дә чохлу ләтифәләрин мүәллифи кими мәшһүрләшмаға башламышдыр. Театрын инкишафы илә бәрабәр, Мәчид дә тез бир вахтда өз сәнәтинә тәкмилләшдирмиш, республиканын әмәкдар артисти дәрәчәсинә гәдәр јүксәлмишдир. 1960-чы илләрдә онун јаздығы «Гајынанә» комедијасы мүәллифинә шәһрәт гәзандырмышдыр. Бу әсәр тезликлә мусигили комедија

жанры шәклинә салынараг Азәрбајчанда вә Орта Асија республикаларында сәһнә тәчәссүмү тапмышдыр. Сон вахтлар «Гајына» әсәри экранлашдырылмышдыр. Бу надир тәбиәтли инсан, актјор вә јазычы 1984-чү илдә Бақыда әбәдијјәт дүнјасына говушмушдыр.

МУВӘГГӘТИ ЧӘТИНЛИК

Мүһарибәдән сонра бир шеј чатышмадыгда вә ја олмадыгда, дәрһал бәһанә кәтирирдиләр ки, ејби јохдур, мүвәггәти чәтинликдир. Бир дәфә Мәчид мәнзил мәсәләсини һәлл етмәк үчүн Бақы Советинә мүрачигәт едәндә, она сөјләјирләр ки, инди мүвәггәти чәтинликдир, бир-тәһәр дөзүн! О да чавабында дејир:

— Ај балам, бу нә «мүвәггәти чәтинлик»дир, мәкәр мән даимијәм?

ТЕАТР БИНАСЫ

М. Әзизбәјов адына Академик Дөвләт Драм Театрынын јени бинасы тикиләркән, һамы көзләјирди ки, о, Бақыда театрын адына лајиг јеканә тикилиләрдән олачаг. Амма үмидләр доғрулмады. Мәчид Шамхалов бинаја илк дәфә бахан кими демишди:

— Бу бина архадан һамама, јандан мәсчидә, ғабагдан киләјә охшајыр.

ИРӘЛИ КӘЛИР

Бир дәфә Дөвләт Драм Театрында истеһсалат мүшавирәси кечирилир. Ичласда тәнгиди чыхыш аз олар. Сәдрин тәкидинә бахмајараг, Әдил Искәндәровун горхусундан һеч кимин чәсарәти олмур дуруб данышмаға. Нәһајәт, сәдр мәчбур олар, актјорлары бир-бир галдырыб сөјләтсин. Нөвбә Мәчид Шамхалова чатанда дејир:

— Ахы мән нә данышым?

Ону баша салырлар ки, дуруб театрын инкишафындан бәһе еләсин.

О да чыхышыны белә башлајыр:

— Мән ону билирәм ки, театрымыз күндән-күнә керикедир, амма Әдил Искәндәровун гарны ирәли кәлир.

ШАИР

Троллејбусда ики кәнч ајаг үстүндә дајаныб сөһбәт едирди. Чаванлардан бири бәрк шикајәтләнирди ки, үч илдир ше'рләрини вериб нәшријјата, амма чап еләмирләр. Бајагдан онлары динләјән Мәчид Шамхалов сөһбәтә мүдахилә едиб дејир:

— Мәтбуат да троллејбус кимидир, гочалар отуруб, чаванлар ајаг үстәдиләр.

НАМИЗӘД

Бу сәтирләрин мүәллифи дә бир дәфә Мәчиди көрәндә зарафатла демишди:

— Ај Мәчид, чамаат гајынатасындан јарыјанда, сән дә «Гајына»дан јарымысан.

Мәчид онда бәстәкар Закир Бағырова ишарә вуруб белә чаваб вермишди:

— Доғрудур, амма онун да, Мәшәди Ибад кими, ики намизәди чыхды.

ИЛДЫРЫМ ҺӘСӘНОВ

(1920—1977)

Илдырым Һәсәнов әслән шушалыдыр, Әта ханын нәвәсидир. Амма аиләси Ағдама көчдүјүндән, ушаглыг, кәнчлик илләрини орада кечирмишдир. Орта тәһсилини Ағдамда алан Илдырым, мүһарибәдә иштирак етмиш, чәһдән гајытдыгдан сонра ханәндәликлә мәшғул олмушдыр. О, бир мүддәт Ағдам Драм Театрында ишләмиш, сонра Бақыја көчәрәк, Азәрбајчан Дөвләт Филармониясынын солисти кими фәалијјәт көстәрмишдир. Бир нечә инчәсәнәт онкүнлүкләринин, олимпиадаларын иштиракчысы олмуш, радио вә телевизия верлишләриндә вахташыры чыхыш етмишдир. Илдырым Һәсәнов 1977-чи илдә Бақыда вәфат етмишдир.

ТЭГЛИДЭ КӨРЭ ЧӨЗЭ

Илдырым Һәсәнов кәко (гырыг-гырыг данышан) иди. Данышаркән сөzlәрнн сонуну узадырды. Илдырым чәб-һәјә сәфәрбәрлијә алынанда тәрсликдән онун командирн дә кәко чыхыр. Онлар һеч чүр јола кедә билмирләр. Чүнки командирә елә кәлирди ки, Илдырым ону јамсылајыр. Илдырым она рапорт верәркән өзүнү лап итирир, сөzlәри снндыра-снндыра тәләффүз едирди. Бир күн јенә дә о, командирлә растлашанда «Здрав желажу товариш командир» сөзүнү кәкәлијә-кәкәлијә дедији үчүн мүддәтли чәза јеринә (гауптвахта) салынынр.

ЧӘБҺӘДӘ

Бөјүк Вәтән мүһарибәсинин гызгын бир дөврүндә бир јаралы дөјүшчү Илдырыма хәбәр чатдырыр ки, бәс онун Илдырым адлы бир досту өн чәбһәдә ағыр хәстә һалында јатыр вә бир таныш ахтарыр, өләндә ону мүсәлман гадасында басдырсын.

Хәстә јатап Илдырым да шумала иди. Көзәл сәслә охујурду. Һәм дә зарафаты сеvirди. Илдырым Һәсәнов сораглаша-сораглаша кедиб, Шаһзадә нәвәси Илдырымы сәнкәрдә ағыр вәзијјәтдә тапыр. Онун башыны галдырыб голлары арасына алыр вә сәсләјир: — Ә, Илдырым, мәнәм еј!

Илдырым көзләрини ачыб ону көрдүкдә, көзләриндән јаш килә-килә кәлир.

— Ә, көнлүн нә истәјир? — дејә Илдырым хәстәдән хәбәр алыр.

Хәстә дејир: — Мәнә елә кәлир ки, бир истәкан гатыг олса, јејиб дириләрәм.

Илдырым бу дәфә дә чаныны дишинә тутуб, гардагијамәтдә отуз километрә јахын јол гәт еләјәрәк, кәнддән она гатыг алыб кәтирир. Хәстә гатыгдан гашыг-гашыг једякчә чана кәлиб дикәлир. Достуну башынын үстүндә көрүб үрәкләнир. Һәтта сеvirдијиндән көнлүнә зарафат да дүшүр. О, зарафатла дејир:

— Ә, Илдырым, адам оғлусан, бәс бу гатыгын сарымсагы һаны?

Илдырым да бу сөzlәрнн габагында ачиз галмајыб, хәстәјә белә чаваб верир:

— А көпәк оғлу, дөјүшүн гызгын чагында сәнә дүнјанын гуртарачагындан гатыг тапыб кәтирмишәм, һәлә истәјирсән ки, сарымсагы да олсун?!

ЗӘНКИЛАН

Бир күн Илдырым Һәсәнов Фәвварәләр багында отуруб динчәлирмиш. Бу заман радио е'лан едир ки, охујур Зүлфү Адыкөзәлов. Зүлфү муғамла бәрабәр «Ај ана, ај ана» халг маһнысыны ифа едир. Маһныда белә бир сөз ишләдир: «Ај ана, ај ана, мән кедирәм Зәнкилана». Верилишдән хејли кечәндән сонра Зүлфүнү башыјаловлу ахтаран бир досту, онун һәмишә әјләшиб истираһәт етдији бу бага кәлиб чыхыр. Илдырымы орада көрүб Зүлфүнү сорушур:

— Илдырым, Зүлфүнү бураларда көрмәмисән?

О да чаваб верир:

— Јарым саат бундан габаг Зүлфү деди ки, Зәнкилана кедир.

Бир нечә күндән сонра һәмин адам Зүлфүнү тапыб, Зәнкиландан нә вахт кәлдијини хәбәр алыр. Зүлфү дә орада олмадыгыны сөјләјир. Досту она бу хәбәри Илдырымдан өјрәндијини дејир. Онлар јәгинлик һасил етмәк үчүн Илдырымын јанына кәлирләр. З. Адыкөзәлов она дөјәндә ки, нә үчүн бу кишијә јалан сатмысан? Илдырым белә чаваб верир:

— Балам, о күн сән радиода охујанда дедин ки, Зәнкилана кедирсән, мән дә сәнин сөзүнү бу кишијә чатдырмышам.

ИМАЛӘ

Бир күн Ағдамда Илдырымын ушагларындан бири бәрк санчыланыр. Һәким дәрмандан эләвә ушага ималә дә тә'јин едир. Амма кечәнин јарысы ималә тапмаг мүшкүлә дүшүр. Онлар гоншуја мүрачнәт едирләр. Гоншу Дүрүш нәнә һәјәт чәпәрннн јахынына кәлиб дејир:

— Валлаһ, ималә варымыздыр, интаһасы верә билмәрәм, чүнки һәлә илкин өзүмүз ишләтмәмишик.

Илдырым чәпәрнн о тајындан Дүрүш нәнәјә јалварыб тәвәгге едир:

— Ај Дүрүш нәнә, нә олар илкин ишләтмәјәндә?!

Өзүн ешидирсэн ки, көрпә ушаг ағрыдан нечә чығырыр.
Вер, жарым саата гайтарарыг.

Дүрүш нәнә јенә өз инадындан дөнмүр ки, дөнмүр.

Элачы кәсилән Илдырым, ахырда Дүрүш нәнәјә белә бир тәклиф верир:

— Ди нејнәк, онда о ималәни бир дәфә өзүнә ишләт, олсун илки.

ЕЈИБ ОЛСУН

Јолдашлары гәрара алырлар ки, Илдырым Һәсәнову көрәндә күјә басыб, хәстә олдуғуну бојнуна гојсунлар. Бир күн онлар филармонијанын бағында ону бир һәмкары илә кәзән көрүб јахынлашырлар.

Эввәлчә бири:

— Ә, Илдырым, сәнә нә олуб, бу күнә дүшмүсән? Лап сир-сифәтдән дүшүб дәјишилмисән, — дејә ону тәшвишә салмаға чалышыр. Сонра да икинчиси, достунун сөзүнә гүввәт вериб сөјләјир:

— Доғрудан да, а киши, рәнкин саралыб, хараб олмусан!

Илдырым јолдашларынын һәр икисини дә динләдикдән сонра сөһбәт еләдији һәмкарына үзүнү тутуб дејир:

— Ә, гардаш, сәнә чох ејиб олсун ки, мәним хәбәрим јохдур, бәс сәнә нә дүшүб ки, буну көрә-көрә мәнә демәмисән!

ИЛДЫРЫМ ДЕЈӘРМИШ

Ә, сиз өләсиниз, бәхтим о гәдәр итидир ки, Хәзәр дәнизинә јахынлашырам, дәрһал көпүкләниб шампански олур.

БӨЈҮККИШИ МУХТАР ОҒЛУ ӘМИРОВ

(1919—1965)

Бөјүккиши Шушада доғулуб боја-баша чатыб. О, һачыәмирлиләр тајфасындандыр, мәшһур һәким, педа-

гог, комик актјор Азад бәј Әмировун јахын гоһумудур. Евләри инди дә Чөлгала мәһәлләсиндә дурур. Орта тәһсилени Шушада алан Бөјүккиши, Азәрбајчан Тибб Институтуна дахил олуб ораны битирдикдән сонра Вәтән мүһарибәси чәһһәсинә јолланыр. 1950-чи илдә о, вәтәни Азәрбајчана гајыдараг, өмрүнүн сонуна гәдәр доғма Шушада һәмјерлиләринин сәһһәти кешијиндә дајаныр. Б. Әмиров 1965-чи илдә фачиәли шәкилдә вәфат едир.

ӘН БӨЈҮК ШӘҺӘР

Бир дәфә сөһбәт әснасында бөјүк шәһәрләрдән сөз дүшүр. Һәрә дүнјанын бөјүк шәһәрләриндән биринин адыны чәкир. Лакин Бөјүккиши һамынын көстәрдији шәһәрләри рәдд едиб көстәрир:

— Әшши, нә Нју-Јорк, нә Рио-де-Жанейро, Токио, нә дә Шанхај Шуша гәдәр бөјүк ола билмәз. Чүнки о, 1905-чи илдән сөкүлүр, та индијә гәдәр, јенә дә гуртармаг билмир.

САҒСАҒАН ГАРҒА

Бөјүккишидән хәбәр алырлар ки, габаглар Шушада гарға-сағсаған чох олурду, инди нә исә көзә дәјмир. Бөјүккиши буну белә изаһ едир:

— Гарға, сағсаған һарадан олсун? Эввәлләр јолла ат, дәвә, өкүз вә улаг кедәрди, гушлар да онларын ардынча кедир, пејинини дәнләјиб доланырдылар. Инди бичарә гушлар «Волга»нын, «Москвич»нин, «Жигули»нин далынча дүшмәјәчәкләр ки?

ОРКЕСТР

Бир күн Бақыдан кәлән гонаглар Бөјүккишидән онлары Шушанын ән мараглы, чазибәдар кушәләриндән биринә апарыб кәздирмәсини хаһиш едирләр. О да гонаглара дејир:

— Әкәр Шушанын амфитеатрыны көрмәк, гушларын оркестрини јахындан динләмәк истәјирсинизсә, Чыдыр дүзүнә чыхаг.

АҒРЫ

Бир күн хәстә, Бөјүккишинин јанына кәлиб, дәрдини данышдыгдан сонра дејир:

— Доктор, мәнә елә бир дәрман јаз ки, ағрыларым чанымдан чыхсын.

Һәким она белә чаваб верир:

— Кәрәк онда һәјатындан әл чәкәсэн, чүнки ағры дрилик әләмәтидир, адам өләндән сонра ағрылардан хиләс олур.

КИТАБЫН ИЧИНДӘКИЛӘР

Редактордан	3
Узунөмүрлү күлүш (өн сөз)	5
Лоту Гулу	9
Талыб хан Чаваншир	12
Молла Пәнаһ Вагиф	15
Шәрбаф Казым	23
Ағабәјим аға	26
Ханмәммәд вә Шаһмәммәд	29
Мирзә Садыг	32
Һачы Гулу	35
Харрат Гулу	38
Хуршидбану Натәван	40
Мейдигулу хан Усемијев	48
Ибраһим Таһир Мусајев	52
Ибраһим бәј Фуладов	56
Абдулла бәј Аси	58
Әбдүррәһим бәј Вәзиров	63
Худу бәј	68
Аллаһверәнли Кәрбәләји Ширин	70
Паша бәј вә Ашыг Аббас	73
Әмдалы Мейдијев	76
Абдал Гасым	78
Молла Вәли	82
Сејид Һәсән аға Ағамиров	84
Аббасгулу аға Чаваншир	90
Рәсул бәј	98
Зејналабдин бәј Рәфибәјов Чаваншир	100
Мустафа бәј Хизристан	102
Сәфи бәј	104
Пендир Әләкбәр	105
Мәшәди Аббас Рзајев	107
Үзејир Һачыбәјов	109
Әләкбәр Әлијев	114
Мәшәди Әмир Фәрзәлијев	118
Хатын Вәзирова	122
Бүлбүл Мәммәдов	123

Хан Шuшински	127
Агалар бэј Әливердибэјов	131
Фәррух бэј Ағакишибэјов	133
Баһадыр бэј Әливердибэов	135
Мәшәди Бэјләр	136
Гара Јасәмәнин оғланлары	139
Ибраһим Ибраһимов	140
Мәчид Шамхалов	141
Илдырым Нәсәнов	143
Бөјүккиши Әмиров	146

Нәшријјат директору
Ә. ӘЛЛИСЛИ
 Мәтбәә директору **Ә. ВӘЛИЈЕВ**

Редактору *Мустафа Чәмәли*
 Рәссамы *Н. Әләкбәров*
 Бәдни редактору *А. Әләкбәров*
 Техники редактору *М. Әскәрова*
 Корректорлары *Ә. Лусифова, О. Сүләјманова*

Јығылмаға верилмиш 21.08 1992-чи ил. Чапа
 имзаланмыш 26.10 1992-чи ил. Кағыз форматы
 84×108¹/₃₂. Мәтбәә кағызы № 2. Шрифтин
 гарнитуру әдәби. Јүксәк чап үсулу илә.
 Шәрти ч. в. 7.98. Учот нәшр вәрәғи 6,73.
 Тиражы 15.000. Сифариш № 355.
 Гијмәти 30 рубл.

Азәрбајҗан Республикасы Дәвләт Мәтбуат
 Комитәси.

«Јазычы» нәшријјаты, 370005,
 Бақы, Натәван мейданы, 1.
 «Гызыл Шәрг» мәтбәәси, 370000,
 Бақы, Нәзи Асланов күчәси, 80.

Бегляр Агалар оглы Мамедов
НАСМЕШНИКИ КАРАБАХА
Литературные портреты и анекдоты
(на азербайджанском языке)
Баку — 1992

Издательство «Язычы», 370005.

Баку, площадь Натаван, 1.